

VAHVA POHJA OSALLISUUDELLE JA YHDENVERTAISUUDELLE

Suomen vammaispoliittinen ohjelma
VAMPO 2010–2015

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4

Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle.
Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015

ISSN-L 1236-2050

ISSN 1236-2050 (painettu)

ISSN 1797-9854 (verkkójulkaisu)

ISBN 978-952-00-3023-0 (nid.)

ISBN 978-952-00-3024-7 (PDF)

URN:ISBN:978-952-00-3024-7

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3024-7>

www.stm.fi/Julkaisut

Kustantaja: Sosiaali- ja terveysministeriö

Kannen kuva: Jenni-Juulia Wallinheimo-Heimonen

Taitto: Jere Kasanen, Yliopistopaino

Paino: Yliopistopaino, Helsinki 2010

TIIVISTELMÄ

VAHVA POHJA OSALLISUUDELLE JA YHDENVERTAISUUDELLE

Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015

■ Kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia. Kaikilla on oltava yhtäläiset mahdollisuudet elää ja toimia yhteiskunnassa. Syrjintä on kielletty. Hyväksikäyttö ja väkivaltainen kohtelu ovat rangaistavia tekoja. Käytännössä vammaisten ihmisten ei kuitenkaan ole mahdollista käyttää täysimääräisesti oikeuksiaan ja vapauksiaan tai täyttää velvollisuuksiaan. Yhteiskunnan rakenteelliset esteet ja vallitsevat asenteet rajoittavat vammaisten ihmisten itsenäistä suoriutumista, itsemääräämisoikeutta ja yhteiskunnallista osallisuutta kaikkina ikäkausina.

Hallitus haluaa turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen aseman yhteiskunnassa puuttamalla epäkohtiin konkreettisin korjaus- ja kehittämistoimenpitein. Tätä työtä varten käynnistettiin vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO) valmistelu. Ohjelmassa linjataan lähivuosien (2010–2015) konkreettiset vammaispoliittiset toimenpiteet. Samoin linjataan yhteiskunnalliset kehityskulut, joilla tavoitellaan kestäväää ja vastuullista vammaispolitiikkaa. Ne edellyttävät toimenpiteitä sekä lähivuosina että niitä pidemmälle ulottuvalla ajanjaksolla.

Ohjelman toimenpiteet muodostavat kunnianhimoisen kokonaisuuden, jossa kaikkia politiikan lohkoja kehitetään vammaisten ihmisten oikeuksien, vapauksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Ohjelma on jaettu 14 vammaispoliittisesti merkittävään sisältöalueeseen. Siinä on yhteensä 122 konkreettista toimenpidettä, joilla epäkohtiin tartutaan. Niiden poistamiseksi tai lieventämiseksi tarvittavia korjaavia tai ennaltaehkäiseviä

toimenpiteitä on tarkasteltu kutakin erikseen. Kaikkien osalta on selvitetty toteutuksesta vastaava hallinnonala, aikataulutus, rahoitustarve, velvoite ja mittari tai muu osoitin, jolla toimenpiteen toteutumista seurataan. Osa toimenpiteistä edellyttää muutoksia lainsäädäntöön sekä toimeenpanon ohjausta. Lisäksi tarvitaan koulutusta, tiedotusta, laaja-alaista kehittämistyötä, rahoituksen ja rakenteiden kehittämistä ja käsitteiden ajantasaistamista sekä vammaispolitiikan toteuttamisen ja seurannan tukena olevan tietopohjan vahvistamista.

Vammaispoliittisen ohjelman kärjen muodostavat toimenpiteet, joilla varmistetaan seuraavat tavoitteet:

1. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifioinnin edellyttämien säädös-
muutosten valmistelu ja voimaansaattaminen
2. vammaisten henkilöiden sosioekonomisen aseman
parantaminen ja köyhyyden torjunta
3. erityispalvelujen ja tukitoimien saatavuuden ja laa-
dun varmistaminen maan eri puolilla
4. yhteiskunnan esteettömyyden laaja-alainen vahvis-
taminen ja lisääminen
5. vammaistutkimuksen vahvistaminen, tietopohjan
lisääminen sekä laadukkaiden ja monipuolisten me-
netelmien kehittäminen vammaispolitiikan toteut-
tamisen ja seurannan tueksi.

Yli puolet vammaispoliittisen toimenpiteistä arvioi-
daan toteutettavan hallinnonaloilla ilman lisäkustan-
nuksia. Osa toimenpiteistä edellyttää rahoitusta heti
tai toimeenpanon myöhemmässä vaiheessa. Monin osin
rahoitustarve täsmentyy vasta vastuullisen hallinnonalan
päättäessä toimeenpanon vaiheistuksesta ja tasosta. Läh-
tökohtana on, että toimenpiteitä toteutetaan kulloinkin

voimassaolevan valtioneuvoston kehyspäättöksen ja talousarvion puitteissa kohdentaen resursseja mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan.

Ohjelma edellyttää toimenpiteiden tehokasta toimeenpanoa ja seurantaa. Ne käynnistetään heti ohjelman valmistuttua. Tulevaisuuden tavoitteena on kestävä vammaispolitiikka. Se antaa tilaa yhteiskunnan monimuotoisuudelle, torjuu syrjintää ja vahvistaa yhteiskunnan esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Vastuu kestävän vammaispolitiikan toteuttamisesta on yhteiskunnan kaikilla toimijoilla.

Asiasanat:

ihmisoikeudet, osallisuus, perusoikeudet, syrjinnän kieltö, vammaispolitiikka, yhdenvertaisuus, valtavirtaistaminen

SAMMANDRAG

ETT STARKT UNDERLAG FÖR DELAKTIGHET OCH JÄMLIKHET

Finlands handikappolitiska program 2010-2015

■ Alla människor är jämlika. Alla ska ha lika möjligheter att leva i samhället och delta i dess verksamhet. Diskriminering är förbjuden. Utnyttjande och våldsamt behandling är straffbara gärningar. I praktiken har personer med funktionsnedsättning dock inte möjlighet att fullt ut utnyttja sina rättigheter och friheter eller fullgöra sina skyldigheter. Strukturella hinder och rådande attityder i samhället begränsar deras självständiga liv, självbestämmanderätt och samhällelig delaktighet i alla åldrar.

Regeringen vill säkerställa en rättvis ställning i samhället för människor med funktionsnedsättning genom att avhjälpa olägenheter genom konkreta korrigerings- och utvecklingsåtgärder. Med tanke på detta arbete inleddes beredningen av ett handikappolitiskt program. I programmet anges de konkreta handikappolitiska riktlinjerna för de närmaste åren (2010–2015). Likaså presenteras de processer i samhället genom vilka man strävar efter att åstadkomma en hållbar och ansvarsfull handikappolitik. De förutsätter åtgärder både inom de närmaste åren och på längre sikt.

Åtgärderna enligt programmet utgör en ambitiös helhet där alla politiksektorer utvecklas ur ett perspektiv av rättigheter, friheter och lika möjligheter för personer med funktionsnedsättning. Programmet är indelat i 14 innehållsområden som är viktiga med tanke på handikappolitiken. Det finns sammanlagt 122 konkreta åtgärder för att avhjälpa missförhållanden. De korrigerande

och förebyggande åtgärderna för att avhjälpa eller lindra dem har behandlats var för sig. I fråga om samtliga åtgärder har man utrett vilket förvaltningsområde som ska ansvara för genomförandet, tidtabeller, finansieringsbehov, skyldigheter och en indikator med vilken genomförandet av en åtgärd kan följas upp. En del av åtgärderna kräver ändringar i lagstiftningen och styrning av genomförandet. Därutöver behövs utbildning, information, omfattande utvecklingsarbete, utveckling av finansiering och strukturer, uppdatering av begrepp samt förstärkning av kunskapsbasen som stöd för genomförandet och uppföljningen av handikappolitiken.

Kärnan i det handikappolitiska programmet utgörs av åtgärder för att säkerställa följande mål:

1. bereda och verkställa de lagstiftningsändringar som en ratificering av FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning kräver
2. förbättra den socioekonomiska ställningen för personer med funktionsnedsättning och förebygga fattigdom
3. säkerställa tillgången och kvaliteten på särskilda tjänster och stödåtgärder på olika håll i landet
4. förstärka och öka tillgänglighet i samhället
5. förstärka handikappforskningen, öka kunskapsbasen samt utveckla mångsidiga och högklassiga metoder som stöd för genomförandet och uppföljningen av handikappolitiken.

Man beräknar att mer än hälften av programmets åtgärder kan genomföras inom de behöriga förvaltningsområdena utan merkostnader. Några åtgärder kräver finansiering omedelbart eller i ett senare skede av genomförandet. I

många avseenden specificeras finansieringsbehovet dock först efter att det ansvariga förvaltningsområdet beslutat om de olika faserna och nivåerna i genomförandet. Utgångspunkten är att åtgärderna genomförs inom ramen för statsrådets rambeslut som är i kraft vid tidpunkten, genom att allokera resurser i mån av möjlighet och enligt behov.

Programmet kräver att åtgärderna verkställs och följs upp effektivt. De inleds genast efter att programmet färdigställts. Målet i framtiden är en hållbar handikappolitik. Den ger utrymme för samhällets mångfald, förebygger diskriminering och social utslagning och stärker tillgänglighet i samhället. Ansvaret för att genomföra en hållbar handikappolitik ankommer på samtliga aktörer i samhället.

Nyckelord:

förbud mot diskriminering, grundläggande rättigheter, handikappolitik, inkludering, jämlikhet, mänskliga rättigheter

SUMMARY

A STRONG BASIS FOR INCLUSION AND EQUALITY

Finland's Disability Policy Programme 2010–2015

■ All people are equal. All people must have equal opportunities to live and act in society. Discrimination is forbidden. Abuse and violent treatment are punishable acts. In practice people with disabilities however cannot exercise their rights and freedoms or fulfil their responsibilities to the full. Structural barriers and prevalent attitudes in society restrict the independent living and coping, self-determination and social inclusion of people with disabilities at all ages.

The Government wants to ensure the equal status of people with disabilities in society by tackling drawbacks by concrete corrective and development measures. For this purpose, the drafting of the Disability Policy Programme was started. The programme outlines the concrete disability policy actions for the next few years (2010–2015). The societal developments to achieve sustainable and accountable disability policy are outlined in the same context. They demand measures in both the next few years and in a longer term.

The measures of the programme are ambitious and aim at developing all the relevant policy sectors from the perspective of the rights, freedoms and equal opportunities of persons with disabilities. The programme is divided into 14 content areas that are important from the point of view of disability policy. It comprises altogether 122 concrete measures to tackle the drawbacks. Each corrective or preventive measure needed to eliminate or alleviate them has been looked at separately. The

administrative sector responsible for implementation, timetables, financial needs, obligations and an indicator by which the implementation of the measure is followed has been examined in regard to each of them. Some of the measures presuppose amendments to the relevant legislation and steering of the implementation. What is needed in addition is education, information, extensive improvements, development of financing and structures, updating of concepts, as well as strengthening the knowledge base in support of the implementation and monitoring of disability policy.

The main content of the Disability Policy Programme is measures to ensure the following objectives:

1. Preparation and implementation of the legislative amendments necessitated by the ratification of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities
2. Improving the socioeconomic status of persons with disabilities and combating poverty
3. The availability and high quality of special services and support measures will be ensured across the country
4. Accessibility in society will be strengthened and increased
5. Disability research will be reinforced, the information base improved, and diversified high-quality methods developed in support of disability policy and monitoring.

It is estimated that more than half of the measures of the Disability Policy Programme can be realised without extra costs to the administrative sector implementing

them. Some of the measures require financing at once or in a later phase of the implementation. In several respects, the demand for funding will be specified only after the responsible sector has decided on the phasing and levels of the implementation. The basic principle is that the measures are implemented in line with the Government decision on spending limits in force and within the budget, allocating resources as possible and as needed.

The programme requires an efficient implementation and monitoring. They will be initiated once the programme has been completed. The future objective is to achieve a sustainable disability policy. It will foster a diversified society, prevent discrimination and reinforce accessibility in society. All the relevant actors in society are responsible for implementing the sustainable disability policy.

Key words:

disability policy, equality, fundamental rights, human rights, inclusion, mainstreaming, non-discrimination

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
SAMMANDRAG	6
SUMMARY	9
1. Kestävä ja vastuullinen vammaispolitiikka.....	17
2. Suomen vammaispoliittisen ohjelman valmistelun tausta, tavoitteet ja toteutus.....	20
2.1. Tausta.....	20
2.2. Tavoitteet.....	23
2.3. Toteutus	24
3. Vammaispolitiikan haasteet	29
3.1. Itsenäinen elämä	32
3.1.1. Perhe-elämä.....	38
3.1.2. Asuminen	39
3.1.3. Liikkuminen.....	47
3.1.4. Kommunikointi- ja tiedonsaanti	48
3.2. Yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen	55
3.2.1. Kansalaisyhteiskunnat.....	58
3.2.2. Oikeustoimikelpoisuus.....	59
3.2.3. Itsemääräämisoikeus.....	59
3.2.4. Erytispalvelut ja tukitoimet osallisuuden tukena.....	60
3.3. Rakennettu ympäristö	61
3.3.1. Uudet rakennukset.....	65
3.3.2. Korjausrakentaminen ja olemassa oleva rakennuskanta	66
3.4. Liikennepalvelut	68
3.4.1. Joukkoliikennevälineiden toimivuus	72
3.4.2. Matkustajien oikeudet eri liikennemuodoissa..	73
3.4.3. Taksiliikenne	77

3.5. Koulutus ja opiskelu	77
3.5.1. Perusopetus	81
3.5.2. Lukio-opetus.....	84
3.5.3. Ammatillinen koulutus.....	85
3.5.4. Korkeakouluopetus	87
3.5.5. Elinikäinen oppiminen.....	88
3.6. Työ.....	89
3.6.1. Työllistyminen.....	93
3.6.2. Työn tekeminen.....	96
3.6.3. Työhön liittyvät käsitteet.....	97
3.7. Terveystenhoito- ja kuntoutus	98
3.7.1. Terveystenhoito	103
3.7.2. Kuntoutus	105
3.8. Sosiaaliturva.....	109
3.8.1. Toimeentulon turva työvoiman ulkopuolella oleville ja muille heikossa taloudellisessa asemassa oleville vammaisille henkilöille	111
3.8.2. Riskitapahtumien rajausperusteet ja korvauskäytännöt	114
3.9. Oikeusturva, turvallisuus ja koskemattomuus	114
3.9.1. Syrjinnän vastaiset oikeussuojakeinot.....	117
3.9.2. Vammaisten henkilöiden muita suurempi haavoittuvuus ja alttius joutua hyväksikäytön ja väkivallan uhriksi.....	118
3.9.3. Yhteiskunnalliset häiriö- ja kriisitilanteet	118
3.9.4. Kansainväliset kriisitilanteet ja humani- taarinen apu	119
3.10. Kulttuuri ja vapaa-aika	120
3.10.1. Liikuntapalvelut.....	123
3.10.2. Taide- ja kulttuuripalvelut.....	124
3.10.3. Kirjastopalvelut	125
3.11. Vammaisten henkilöiden kohtaama syrjintä	125
3.12. Tietopohja.....	131
3.13. Verotuen korvaaminen suoralla määrärahatuella. 139	

3.14. Kansainvälinen toiminta	140
3.14.1. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista	143
3.14.2. Vammaispolitiikka kansainvälisen yhteistyön läpileikkaavana teemana	144
4. Suomen vammaispoliittisen ohjelman toimeenpano ja seuranta	148
4.1. Toimeenpano.....	148
4.2. Seuranta	149
4.2.1. Vammaispoliittinen ohjelma (2010–2015)	149
4.2.2. Vammaispolitiikka	150
4.2.3. Vammaisten henkilöiden oikeuksien täytäntöönpanon seuranta.....	151
5. Vammaispolitiikan rahoitus ja resurssit.....	153
6. Kohti kestäväää vammaispolitiikkaa.....	156
6.1. Itsemääräämisoikeus ja valinnanvapaus.....	156
6.2. Asenteet ja arvot.....	157
6.3. Esteetön Suomi	159
6.4. Vammaispoliittisten vaikutusten arviointi	160
6.5. Yhdenvertaisuuden ja osallisuuden varmistaminen	161
7. Yhteinen vastuu	163
7.1. Julkinen sektori	163
7.2. Yksityinen sektori.....	165
7.3. Kansalaisjärjestöt	166
8. Lopuksi.....	168
Liite: Vammaispoliittisen ohjelman valmistelun ohjausryhmä 1.9.2008–31.3.2010	172

I. KESTÄVÄ JA VASTUULLINEN VAMMAISPOLITIikka

■ Vammaispoliittinen ajattelutapa on kehittynyt viime vuosina. Lähtökohtana ovat perus- ja ihmisoikeudet ja yhteiskunnan kehittäminen valtavirtaistamisperiaatteen mukaisesti. Maailmanlaajuisesti vammaisten henkilöiden oikeuksia edistää Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (jäljempänä YK:n yleissopimus, 2006).

Suomi on allekirjoittanut sopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan. Yleissopimuksen mukaan sopijaosapuolet sitoutuvat varmistamaan kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräisen toteutumisen kaikille vammaisille henkilöille. Se edellyttää sitoutumista kaikkiin asiaan liittyviin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimenpiteisiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöön panemiseksi. Kansallisesti uutta vammaispoliittista ajattelua ja toimintaa on voimaannuttanut valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta (2006).

Vammaispoliittisen ajattelutavan voimakas muutos on vaikuttanut tapaamme asettaa tavoitteita, toimia ja tulkita asioita. Maailmanlaajuinen vammaispolitiikka on avannut myös kansalliselle vammaispolitiikalle uusia näkymiä ja päämääriä. Kaikille ihmisille avoimessa, demokraattisessa yhteiskunnassa jokaisella ihmisellä tulee olla itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Kaikilla tulee myös olla edellytykset osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja olla yhteisön jäseniä. Nykyaikaista vammaispolitiikkaa toteutetaan pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti. Sitä toimeenpantaessa

otetaan huomioon sosiaalisen, ekologisen, kulttuurisen ja taloudellisen kestävyuden tavoitteet.

Vammaispoliittisen ohjelman toimenpiteiden juridinen velvoittavuus, perustavanlaatuisuus tai kauaskantoisuus ovat eritasoisia. Yhteiskuntakehitystä suuntaavia toimenpiteitä ovat vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen, yhteiskunnan esteettömyyteen ja asenteisiin liittyvät toimenpidekokonaisuudet. Kaikki toimenpiteet, myös kertaluonteiset, vahvistavat vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Ohjelman valmistelun aikana saadun palautteen mukaisesti toimenpiteitä on kuitenkin mahdollista tarkastella myös ensisijaisuuden ja tärkeysjärjestyksen mukaisina kokonaisuuksina.

Ensisijaista on niiden säädösten muuttaminen, jotka ovat käytännössä estäneet Suomea ratifioimasta allekirjoittamaansa YK:n yleissopimusta vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sopimuksen edellyttämät säädösmuutokset liittyvät vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen ja valinnanvapauteen. Kyse on vammaisten henkilöiden oikeudesta valita kotikuntansa, itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja sen rajoittamista koskevan sääntelyn selkiyttämisestä.

Toiseksi painotetaan toimenpiteitä, joilla parannetaan vammaisten henkilöiden sosioekonomista asemaa ja torjutaan köyhyyttä. Työnteon tulee olla siihen ensisijainen keino. Silloin kun se ei ole mahdollista, tarvitaan hyvinvoinnin turvana riittävä sosiaaliturva. Kenenkään ei ole kohtuullista elää elämäänsä ilman mahdollisuutta elinolosuhteidensa kohentamiseen.

Kolmanneksi tulevat ne toimenpiteet, joilla varmistetaan yksilöllisiä tarpeita vastaavien ja oikea-aikaisten erityispalvelujen saatavuus maan eri puolilla. Myös mu-

kautustoimien saatavuutta vahvistetaan. Neljänneksi on välttämätöntä lisätä toimenpiteitä, joilla rakennetaan esteetön ja saavutettava yhteiskunta. Nykyiset esteet tulee poistaa ja torjua ennakolta uusien syntyminen. Viidenneksi on tarpeen lisätä vammaistutkimusta, vahvistaa tietopohjaa sekä kehittää laadukkaita ja monipuolisia menetelmiä vammaispolitiikan suunnittelun, päätöksenteon ja seurannan tueksi. Myös vammaistutkimuksen asemaa tulee vahvistaa.

Ohjelman eri toimenpiteiden vaikuttavuutta vahvistavat niiden yhdensuuntaisuus ja samanaikainen toimeenpano. Yhdessä toimenpiteet tuottavat kestävästä vammaispolitiikkaa. Valtio kantaa viimesijaisen vastuun vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisesta asemasta ja sen edellytyksistä yhteiskunnassa. Vastuu kestävän vammaispolitiikan toteuttamisesta on kuitenkin yhteiskunnan kaikilla toimijoilla: julkisella ja yksityisellä sektorilla sekä kansalaisyhteiskunnalla.

2. SUOMEN VAMMAIS- POLIITTISEN OHJELMAN VALMISTELUN TAUSTA, TAVOITTEET JA TOTEUTUS

2.1. TAUSTA

Vammaisuutta on perinteisesti tarkasteltu lääketieteellisenä kysymyksenä ja sosiaalipoliittisena ongelmana, joihin yhteiskunta on vastannut yksilöön kohdistuvilla toimenpiteillä. Ne ovat olleet holhoavia, huoltavia ja jopa yhteisöstä ja yhteiskunnasta eristäviä. Vammaisten henkilöiden oikeuksia painottava näkökulma on 2000-luvulla siirtänyt vammaispolitiikan painopisteen toimenpiteisiin, joiden tavoitteena on varmistaa vammaisten henkilöiden yhteiskunnallinen osallisuus ja yhdenvertaisuus. Sen mukaisesti yhteiskuntaa tulee kehittää niin, että kaikilla on mahdollisuudet elää ja toimia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

YK:n, Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston jäsenvaltiona Suomi on sitoutunut edistämään kaikille avointa ja syrjimätöntä yhteiskuntaa. Perustuslaissa taataan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja kieltään syrjintä. Vammaisten henkilöiden yhdenvertainen kohtelu sekä elämänhallinnan, työ- ja toimintakyvyn ja omatoimisuuden tukeminen ovat olleet jo pitkään hallituksen keskeisiä vammaispoliittisia tavoitteita. Viime vuosina vammaisten henkilöiden asemaa on parannettu kehittämällä merkittävästi lainsäädäntöä ja palveluja. Samoin on lisätty yhteiskunnan esteettömyyttä ja saavutettavuutta eri osa-alueilla.

Vammaisten henkilöiden tosiasiallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa on kuitenkin edelleen puutteita. Yhteiskunnan rakenteisiin ja asenteisiin liittyvät esteet, tiedon puute ja paikalliset erot vammaispolitiikan toteuttamisessa estävät vammaisia ihmisiä käyttämästä täysimääräisesti yhteiskunnallisia oikeuksiaan, vapauksiaan ja velvollisuuksiaan kaikkina ikäkausina.

Vammaispolitiikan kokonaisvaltaisen ja pitkäjänteisen kehittämisen viimeaikaisia virstanpylväitä ovat valtioneuvoston antama Suomen ensimmäinen vammaispoliittinen selonteko, Suomen allekirjoittama YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma 2006–2015. Kaikki ovat vuodelta 2006.

Pääministeri Matti Vanhasen I hallitus antoi valtioneuvoston selonteon vammaispolitiikasta keväällä 2006. Selontekoon on kirjattu suomalaisen vammaispolitiikan kolme keskeistä periaatetta: vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Selonteossa asetettiin myös tavoitteet vammaispolitiikan kehittämiseksi: 1) vammaispolitiikalla taataan ihmisoikeudet ja syrjimättömyys, 2) laaditaan Suomen vammaispoliittinen ohjelma ohjaamaan vammaispoliittista toimintaa, 3) edistetään vammaisten kansalaisten työnsaantia, 4) turvataan kohtuullinen toimeentulo, 5) toteutetaan yhdenvertaisuus koulutukseen ja turvataan palvelut ja tuki opiskeluun, 6) turvataan kulttuuriset oikeudet ja edistetään kulttuurin saavutettavuutta, 7) tuetaan mahdollisuutta itsenäiseen asumiseen, 8) parannetaan oman elämän hallintaa vammaispalveluilla, 9) lisätään osallisuutta ja saavutettavuutta tietoteknisin ratkaisuin ja 10) lisätään vammaisia

henkilöitä koskevaa tiedon hankintaa ja vahvistetaan vammaistutkimusta.

Selonteon käsittelyn yhteydessä eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta edellytti, että hallitus ryhtyy pikaisesti valmistelemaan laaja-alaista, kaikkien tahojen toimintaa ohjaavaa vammaispoliittista ohjelmaa. Valiokunta korosti mietinnössään valmisteltavan ohjelman konkreettisuutta ja vammaisten henkilöiden aseman huomioon ottamista nykyistä paremmin toteuttamalla hallinnonalojen yhteistä vammaispoliittista työtä.

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmaan on kirjattu vammaispoliittisen ohjelman laatiminen vammaisten oikeudenmukaisen aseman turvaamiseksi. Hallituksen ohjelmaan on myös kirjattu, että vammaispoliittisella ohjelmalla linjataan seuraavien vuosien vammaispolitiikan keskeiset toimenpiteet.

Suomi allekirjoitti maaliskuussa 2007 YK:n yleiskokouksen joulukuussa 2006 hyväksymän yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä sen valinnaisen pöytäkirjan. Yleissopimuksen ratifiointiin liittyvien, lainsäädäntöön tarvittavien muutosten valmistelu on käynnissä. Sopimus velvoittaa sopimusvaltioita varmistamaan ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräisen toteutumisen kaikille vammaisille henkilöille sekä toteuttamaan tarvittavat lainsäädäntöön liittyvät, hallinnolliset ja muut toimet yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi. Siten yleissopimus korostaa yhteiskunnan toimijoiden laaja-alaista vastuuta sekä lainsäädännön että sen toimeenpanon ja seurannan kaikilla tasoilla.

Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma 2006–2015 tukee osaltaan muutosprosessia, jolla siirrytään vammaisuuden lääketieteellisestä, hoidollisesta

ja huollollisesta näkökulmasta ihmisoikeuksille perustuvaan vammaisuuden näkökulmaan. Ihmisoikeuksia korostava näkökulma on nopeasti vahvistunut vammaispolitiikan keskeiseksi lähtökohdaksi niin Euroopassa kuin maailmanlaajuisesti. Sen mukainen toiminta on keskeisellä sijalla Euroopan neuvoston jäsenmaiden vammaispolitiikassa. Kyse on siitä, onko vammaisilla ihmisillä sama oikeus ihmisyyteen kuin vammattomilla kanssaihmisillä ja mahdollistuvatko oikeudet yhdenvertaisesti muiden kanssa.

YK:n yleissopimuksen velvoitteet on jo otettu huomioon maamme lainsäädäntöä ja hallintokäytäntöjä kehitettäessä. Myös vammaispoliittinen ohjelma ja sen valmistelu edistävät osaltaan sopimuksen kansallista täytäntöönpanoa.

2.2. TAVOITTEET

Vammaispoliittisen ohjelman tavoitteena on turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen yhteiskunnallinen asema myös käytännössä. Perusoikeuksien ja -vapauksien tulee koskea kaikkia ihmisiä. Samoin kaikilla tulee olla mahdollisuus täyttää yhteiskunnalliset velvollisuutensa. Tavoitteena on yhteiskunta, jossa toteutuvat vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus, osallisuus ja syrjimättömyys.

Ohjelmassa linjataan vammaispolitiikan tavoitteet vuosille 2010–2015 ja siitä eteenpäin. Ohjelma luo vahvan pohjan vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteuttamiselle.

Ohjelmalla vahvistetaan vammaispolitiikan toteuttamista yhteiskuntapolitiikan kaikilla lohkoilla. Kyse on vammaispolitiikan valtavirtaistamisesta sekä vammaispoliittisen sektorivastuun selkiyttämisestä ja vahvista-

misesta. Tavoitteena on marginaalissa olleen vammaispolitiikan näkyvyyden lisääminen eri hallinnonaloilla. Ohjelmassa tuodaan esiin vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen osallisuuden tiellä olevat esteet ja esitetään toimenpiteet, joilla ne voidaan poistaa. Samoin tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnallisiin kehityskuluihin siten, että vammaisten henkilöiden aktiivinen ja täysivaltainen osallistuminen voi toteutua yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla.

Vammaispoliittinen ohjelma tarjoaa tuen ja suunnan kunnalliselle ja alueelliselle vammaispolitiikalle. Samoin se tarjoaa työkalun YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen laaja-alaiselle kansalliselle edistämiselle ja täytäntöönpanolle.

Vammaispoliittisen ohjelman avoimen ja vuorovaiikutteisen valmisteluprosessin tavoitteena on ollut tietoisuuden lisääminen vammaisuudesta eri hallinnonaloilla ja laajemminkin koko yhteiskunnassa. Tavoitteena on vahvistaa näkökulmaa, jonka lähtökohtana ovat vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeudet ja ihmisarvon kunnioittaminen. Siihen liittyen tavoitteena on lisätä myönteisiä käsityksiä vammaisten henkilöiden kyvyistä ja panoksesta yhteiskunnan kehittämisessä. Näin voidaan torjua vammaisuuteen liittyviä ennakkoluuloja ja tietämättömyyttä kaikilla elämänalueilla.

2.3. TOTEUTUS

Vammaispoliittisen ohjelman valmistelu on toteutettu yhteistyössä ulko-, oikeus-, sisäasiain-, opetus-, (1.5. 2010 lukien opetus- ja kulttuuri) valtiovarain-, liikenne- ja viestintä-, työ- ja elinkeino-, ympäristö- sekä sosiaali- ja terveysministeriön kesken. Yhteistyön osapuolia ovat olleet vammaispolitiikan tärkeät yhteiskunnalliset

toimijat: Suomen vammaisfoorumi r.y., Suomen Kuntaliitto, työmarkkinaosapuolet, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos ja Valtakunnallinen vammaisneuvosto.

Valmistelussa mukana olleiden ministeriöiden, Suomen Kuntaliiton ja työmarkkinaosapuolten sekä järjestöjen edustajien välisiä teemakokouksia järjestettiin yhteensä 19. Kunkin osapuolen kanssa kokouksia järjestettiin pääsääntöisesti kaksi. Ne toteutettiin joulukuun 2008 ja syyskuun 2009 välisenä aikana. Ensimmäisellä kierroksella käytiin vuoropuhelua etukäteismateriaalin tukemana hallinnonalan vammaispoliittisista vastuualueista, niiden nykytilasta, kehittämistarpeista ja -näkyistä. Toisella kierroksella jatkettiin vuoropuhelua: tuotiin esille vammaispoliittisesti merkittävät sisältöalueet ja niillä olevat yhdenvertaisuuden ja osallisuuden esteet; selvitettiin, millä toimenpiteillä epäkohdat olisivat ratkaistavissa, millainen on niiden kiireellisyysjärjestys sekä ajoitus- ja rahoitussuunnitelma. Samoin selvitettiin, millaisia mittareita tai muita luotettavia osoittimia on käytettävissä toimenpiteiden seuranta varten. Kunkin toimenpiteen osalta katsottiin, mikä hallinnonala kantaa ensisijaisen vastuun sen toteuttamisesta ja mitkä hallinnonalat ovat keskeisiä toteutuksen osapuolia. Lisäksi selvitettiin keskeiset säädökset, jotka velvoittavat hallinnonaloja toimenpiteen toteuttamiseen tai tukevat sen aikaansaamista.

Vammaispolitiikan keskeisten sisältöalueiden määrittelyssä jouduttiin ratkaisemaan peruskysymys, pitäydytäänkö hallinnonalakohtaisessa jaottelussa vai pyritäänkö sisältöjä tarkastelemaan yhteiskunnallisten teemojen kautta. Jälkimmäinen linjaus valittiin. Vaikka se on lähestymistapana näistä kahdesta vaativampi, sitä on puoltanut ohjelman tavoite laajentaa vammaispolitiikka yli

hallinnonrajojen ulottuvaksi yhteiskuntapolitiikan osaksi. Näin esimerkiksi ohjelman sisältöalueesta 1. Itsenäinen elämä on muodostunut erittäin laaja-alainen, useiden hallinnonalojen vastuulla oleva kokonaisuus. Itsenäisen elämän alueeseen kuuluisivat siinä tarkasteltujen kohtien lisäksi ainakin yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen, työ, koulunkäynti, turvallisuus ja koskemattomuus, jotka kaikki ovat laajoja kokonaisuuksia. Käytännön jäsentelyn vuoksi niitä on kuitenkin tarkasteltu omina sisältöalueinaan.

Vammaispoliittisen ohjelman valmistelutyön tukena ovat olleet vuoden 2008 lopulla järjestetty aloitusseminaari ja vuoden 2009 lopulla pidetty valtakunnallinen kuulemisseminaari. Peruspalveluministeri Paula Risikon johdolla on järjestetty kuusi alueellista kuulemistilaisuutta. Tilaisuuksien ajankohdat ja sisällölliset painopisteet olivat:

28.8.2009 Etelä-Suomi/Kouvola

Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta varmistavat sosiaali- ja terveystalvet

1.9.2009 Lappi/Rovaniemi

Rakennettu ympäristö, mukaan lukien asuminen

2.9.2009 Oulu/Oulun kaupunki

Työelämä

5.10.2009 Itä-Suomi/Kuopio

Koulunkäynti ja opiskelu

25.1.2010 Lounais-Suomi/Turku

Yhdenvertaisuussuunnittelu ja yhteiskunnallinen turvallisuus

22.2.2010 Länsi- ja Sisä-Suomi/Seinäjäki

Viestinnän esteettömyys

Aluekierroksien osanottajilta kerättiin paikan päällä, internetissä tai postitse vastattavissa olevilla strukturoiduilla lomakkeilla palautetta vammaispoliittisen ohjelman lopullista sisältöä ja muotoa varten.

Aluekierrosten lisäksi vammaispoliittisen ohjelman valmistelua on esitelty lukuisissa muissa seminaareissa, tilaisuuksissa, tapahtumissa ja messuilla maan eri puolilla valmistelun eri vaiheissa. Valtakunnallinen vammaisneuvosto järjesti eri hallinnonalojen vammaispoliittisia yhteistyötarpeita koskevan keskustelutilaisuuden kesäkuussa 2009 ja Suomen vammaisfoorumin vaikuttajaverkosto tammikuussa 2010. Eri hallinnonalojen asiantuntijoilla on ollut käytössään ohjelman valmistelun esittelykalvot. Valmistelun eteneminen on ollut pysyvänä asiakohtana Valtakunnallisen vammaisneuvoston (Vane) kokouksissa koko valmistelukauden ajan.

Tilaisuuksissa on ollut yhteensä runsaat 2 000 osallistujaa. Saadut palautteet ovat tukeneet ohjelman valmistelutyötä laaja-alaisesti. Ne ovat rikastuttaneet erityisesti vammaispoliittisten sisältöalueiden merkityksen ja nykytilan esittelyä. Samoin ne ovat osaltaan antaneet näkemystä ja tukea sisältöalueiden tavoitteiden ja kehittämissuuntien linjauksiin.

Valmistelun avoimuutta ovat tukeneet vuorovaikutteiset VAMPO:n [www-sivut osoitteessa www.vane.to/vampo_etusivu.html](http://www.vane.to/vampo_etusivu.html). Niitä on ylläpidetty koko ohjelman valmistelun ajan. Ohjelman valmistelun perustiedot ovat olleet saatavina suomen ja ruotsin kielen ohella viittoma- ja selkokielellä, saameksi ja englanniksi. Vammaispoliittisen ohjelman luonnosversio julkistettiin verkkosivuilla marraskuun puolivälissä 2009 kaikille avointa kommentointia varten.

Ohjelmatyöskentelyä on ohjannut sosiaali- ja terveysministeriön toimikaudeksi 1.9.2008–31.3.2010 asetama ohjausryhmä. Sen tehtävänä on ollut 1) toimia yhteistyöverkostona ohjelman valmistelussa eri hallinnonalojen kesken, 2) tukea, ohjata ja seurata vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen tähtäävän vammaispoliittisen ohjelman valmistelua, 3) huolehtia ohjelman eri osien tasapainosta, 4) kuulla ohjelmatyön aikana eri intressitahojen näkemyksiä sekä 5) huolehtia taustayhteisöjen ja toimijoiden informoimisesta vammaispoliittisen ohjelman valmisteluun liittyvissä kysymyksissä.

Vammaispoliittisen ohjelman valmistelun ohjausryhmän puheenjohtajana toimi johtaja Kari Ilmonen sosiaali- ja terveysministeriöstä. Ohjausryhmä kokoontui valmistelun kestäessä kymmenen kertaa. Ohjausryhmän jäsenet, sihteeri ja heidän taustatahonsa on esitelty liitteessä 1.

3. VAMMAISPOLITIIKAN HAASTEET

Vammaispolitiikan haaste on taata vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen myös käytännössä. Julkisen vallan tehtävänä on turvata oikeuksien toteutuminen. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys taataan perustuslaissa. Jokaisella on oikeus elää omaa elämäänsä, saada arvostusta ja tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omilla viestintätavoillaan, -keinoillaan ja muodoillaan. Käytännössä se edellyttää vammaisten henkilöiden yhtäläisten mahdollisuuksien, yhteiskunnallisen osallisuuden ja itsenäisen elämän tiellä olevien esteiden tunnistamista ja poistamista. Tavoitteena on tilan antaminen yhteiskunnan monimuotoisuudelle. Se tarkoittaa osallisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulman huomioon ottamista laaja-alaisesti politiikan eri lohkoilla. Se tarkoittaa myös kaikille hallinnonaloille yhteistä tavoitetta vahvistaa yhteiskunnan esteettömyyttä ja saavutettavuutta kaikessa toiminnassaan.

Vammaisten ihmisten yhteiskunnallisen osallisuuden tiellä olevien epäkohtien korjaamiseksi ja ennalta ehkäisemiseksi tarvitaan toimenpiteitä seuraavilla sisältöalueilla:

1. Itsenäinen elämä, johon kuuluvat perhe-elämän ja asumisen sekä kommunikoinnin, liikkumisen, tiedonsaannin ja viestinnän mahdollisuuksien yhdenvertaisuus. Itsenäiseen elämään kuuluviksi luetaan myös muita elämän alueita, kuten yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen, työ, oikeusturva, turvallisuus ja koskemattomuus. Näitä sisältöalueita,

niiden epäkohtia ja tarvittavia korjaustoimenpiteitä käsitellään myös kohdissa 3.2, 3.6, ja 3.9.

2. Yhteiskunnallinen osallisuus ja osallistuminen, jossa keskeisiä asioita ovat kansalaisyhteiskuntaan, mukaan lukien erityisesti oikeustoimikelpoisuuteen, liittyvät kysymykset sekä osallisuuden varmistajina toimivat yleiset palvelut ja niitä täydentävät erityispalvelut. Osallisuuden ja osallistumisen edellytyksiä luovat mm. rakennetun ympäristön esteettömyys, palvelujen saatavuus, saavutettavuus ja toimivuus, tuotteiden ja tavaroiden käyttökelpoisuus sekä modernin tieto- ja viestintäteknologian myötä laajentuneet mahdollisuudet itsenäiseen elämään ja omatoimisuuteen. Niitä käsitellään myös kohdissa 3.1. Itsenäinen elämä ja 3.3. Rakennettu ympäristö.
3. Rakennettu ympäristö, jossa haasteina ovat elinympäristön esteettömyyden lisääminen sekä saavutettavuuden varmistaminen ja edelleen kehittäminen.
4. Liikennepalvelut, joiden käytettävyys kaikille edellyttää liikennevälineiden ja niiden käyttöön liittyvien ympäristöjen esteettömyyden ja saavutettavuuden vahvistamista sekä avunsaannin varmistamista.
5. Koulutus ja opiskelu, jossa koulunkäyntiin, opiskeluun ja elinikäiseen oppimiseen yhdessä muiden kanssa liittyvät kysymykset ovat vammaisten koululaisten ja opiskelijoiden kannalta kaikkein keskeisimpiä.
6. Työ, jossa painottuvat vammaisten henkilöiden työllistymiseen, työn tekemiseen, työelämässä etenemiseen ja jaksamiseen sekä köyhyyden ja osattomuuden torjuntaan liittyvät kysymykset.
7. Terveystieteiden ja kuntoutus, jossa lähtökohtana ovat peruspalveluiden tarjoaminen kaikille kan-

salaisille, palvelujen saannin ja oikea-aikaisuuden varmistaminen sekä apuvälinepalveluiden ja -teknologian toimivuus.

8. Sosiaaliturva, jossa eläkelainsäädännön kehittäminen, etuuksien yhteensovittamisen joustavoittaminen ja köyhyyden torjunta ovat vammaisten ihmisten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tärkeitä toimenpiteitä.
9. Oikeusturva, turvallisuus ja koskemattomuus. Tällä sisältöalueella tarvittavat toimenpiteet liittyvät vammaisten henkilöiden oikeussuojan ja -turvan vahvistamiseen sekä hyväksikäytön ja väkivallan riskien ehkäisyyn. Samoin tarvitaan toimenpiteitä, joilla varmistetaan apu- ja turvatoimet vammaisille henkilöille häiriö- ja kriisitilanteissa. Huomiota tulee kiinnittää vammaisten henkilöiden apu- ja turvatoimien kehittämiseen ja lisäämiseen myös kansainvälisen yhteistyön keinoin.
10. Kulttuuri ja vapaa-aika, jossa yhdenvertaiset mahdollisuudet ja osallisuus liikunta-, taide-, kirjasto- ja matkustuspalveluihin ovat keskeisiä kysymyksiä vammaisille ihmisille.
11. Vammaisten henkilöiden kohtaama syrjintä. Sisältöalueella kiinnitetään huomiota syrjinnän, myös moniperusteisen ja välillisen syrjinnän, tunnistamiseen, ehkäisyyn ja torjuntaan.
12. Tietopohjan vahvistaminen. Sisältöalueella tarvitaan toimenpiteitä, joilla vammaispolitiikan suuntaamista, toteuttamista ja arviointia tukevien instrumenttien monipuolisuutta ja luotettavuutta vahvistetaan.
13. Vammaispolitiikan resurssien kestävyys turvaaminen. Sisältöalueella esitetään verotuksiin käytettyjen voimavarojen uudelleen ohjausta aktiiviseen

vammaispolitiikkaan, erityispalvelujen vahvistamiseen ja turvaamiseen.

14. Kansainvälinen yhteistyö, jossa vammaisten henkilöiden oikeudet on tarpeen huomioida läpileikkaavana teemana eri toiminnoissa ja foorumeilla. Kansainvälinen yhteistyö vahvistaa kansallista vammaispolitiikkaa. Se velvoittaa maattamme kehittämään vammaispolitiikkaa kansainvälisten sopimusten ja linjausten mukaisesti. Se tarkoittaa myös kansalaisjärjestöjen yhä merkittävämpää osallisuutta kansainvälisen vammaispolitiikan toimijoina.

3.1. ITSENÄINEN ELÄMÄ

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaisella on oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen. Perustuslain mukaan julkisen vallan on tuettava perheen mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Julkisen vallan on edistettävä jokaisen oikeutta asuntoon ja asumisen omatoimista järjestämisestä. Jokaisella Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua ja valita asuinpaikkansa. Liikkumisen vapaus on myös yksi Euroopan unionin perusvapauksista. Jokaisella on myös sananvapaus, oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.

Kaikilla ihmisillä ei vielä käytännössä ole oikeutta valita, kenen kanssa he asuvat, haluavatko he perustaa perheen tai mikä on heidän koti- ja asuinpaikkansa. Sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä hoidossa olevilla henkilöillä ei ole kotikunnan valinnan tai muuton vapautta. Vammaisten naisten ja miesten normaalien, elämänkaaren mukaisten asioiden toteutuminen on monesti epävarmempaa ja vaikeampaa kuin vammatto-

mien ikätovereiden. Parisuhteen solmiminen, perheen perustaminen ja vanhemmuus eivät ole itsestään selvästi kuuluneet vammaisten henkilöiden elämänkaareen. Yhtenä syynä siihen on tunnistettu vammaisten ihmisten sukupuolineutraali kohtelu. Tällainen lähestymistapa rajoittaa ihmisen perustarpeiden toteutumista.

Nykyaikaisessa yhteiskunnassa vammaisilla henkilöillä on aiempaa enemmän mahdollisuuksia elää itsenäisesti ja hallita omaa elämäänsä. Asumisen esteettömyys ja turvallisuus, saavutettavat elinympäristöt ja toimivat palvelut ovat keskeisiä itsenäisen elämän edellytyksiä. Niiden toteuttamisessa on viime vuosina päästy eteenpäin, mutta määrätietoinen ja pitkäjänteinen työskentely on vasta alussa. Tarjolla ei vielä ole riittävästi esteettömiä tai helposti sellaisiksi mukautettavissa olevia asuntoja. Yksilöllistä asumista tukevien palvelujen tarjonta vaihtelee maan eri puolilla, samoin kodin lähiympäristöjen esteettömyyden huomioon ottaminen suunnittelussa.

Uusi tieto- ja viestintäteknologia mahdollistaa vammaisten ihmisten aiempaa suuremman itsenäisyyden ja elämänhallinnan. Yhteistyössä vammaisten henkilöiden kanssa toteutetut ratkaisut ovat merkittävästi edistäneet itsenäisen elämän toteutumista. Vaarana kuitenkin on, että teknologia muodostaa uusia esteitä, mikäli suunnittelun ja toteutuksen lähtökohtana ei ole kaikkien kansalaisten palveleminen. Vammaiset ihmiset itse, heidän läheisensä sekä yhteiskunnan eri toimijat tarvitsevat myös lisää tietoa elämää helpottavista, itsenäistä suoriutumista ja kommunikointia tukevista uusista ratkaisuista.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Avoin ja demokraattinen yhteiskunta tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden täysipainoiseen, hyvään ja mahdolli-

simman itsenäiseen elämään kaikkina ikäkausina. On tärkeää, että jokainen voi suunnitella elämäänsä siten, että se parhaiten vastaa hänen ja hänen läheistensä tarpeita ja toiveita kunakin ikäkautena. Kaikilla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus tavoitella ja toteuttaa itselleen hyvää elämää.

Vammaisilla vanhemmilla on oikeus kaikkiin perheille suunnattuihin palveluihin. Se tarkoittaa oikeutta vanhemmuuteen siihen liittyvine palveluineen, kuten mahdollisuutta osallistua muun muassa perhesuunnitteluun. Lähtökohtana on tarjota palveluja yhdenvertaisesti sekä vammaisten vanhempien että vammaisten lasten vanhempien tarpeiden mukaisesti. Lapsiperheiden yhdenvertaisuutta muiden lapsiperheiden kanssa voidaan ja on tarpeen tukea monipuolista keinovalikoimaa käyttäen.

Ongelmana on tiedon, palvelujen ja tukimuotojen vaikea hallittavuus. Perhepalveluiden kokonaisuus kaipaa selkiyttämistä ja kehittämistä niin, että se sujuvasti ja turvallisesti voisi vastata sekä lapsen että hänen vanhempiansa tarpeisiin.

Vanhemmuuteen kuuluu mahdollisuus huolehtia perheen kaikista lapsista. Vanhemmuuden ohella voimavaroja tulisi olla myös parisuhteen hoitoon ja työssäkäyntiin. Perheen ja työn yhteensovittaminen on erityinen haaste sekä vammaisille vanhemmille että vammaisen lapsen vanhemmille.

Perhepalvelujen kokonaisuutta selkiyttämällä vahvistetaan kaikkien lapsen kasvuun ja kehittymiseen sekä vanhempien jaksamiseen vaikuttavien eri toimijoiden yhteistyön saumattomuutta. Näin varhaiskasvatuksen, päivähoiton, esikoulun, peruskouluasteen ja harrastustoimintojen niin moniammatillinen kuin eri hallinnonalojen

sektorirajat ylittävä yhteistyö tukee sekä lapsia että heidän vanhempiaan.

Vammaiset ihmiset ovat ensisijaisesti naisia ja miehiä. Puolison vammautuminen tai sairastuminen vaikeasti saattaa vaikuttaa parisuhteeseen. Ongelmatilanteissa neuvonta, oikeanlainen tieto sekä ammattiauttajan tuki ja vertaistuki voivat hyödyttää puolisoita merkittävästi. Erotilanteissa lasten huoltajuutta ratkaistaessa tulee arvioida huoltajuutta paitsi nykyhetken, myös pidemmän aikavälin perusteella. Akuutin vaiheen mentyä ohi vammautunut tai sairastunut vanhempi voi yleensä hyvin huolehtia lapsista. Myös syntymästään saakka vammaisten henkilöiden oikeus vanhemmuuteen tulee turvata huoltajuuskysymyksiä ratkaistaessa. Huoltajuutta koskevan päätöksen tulee nojautua puolueettomasti tehtyyn tilannearvioon. Vammaisen henkilön mahdollisuuksia huolehtia lapsistaan on arvioitava hänen kykyjensä – ei hänen vammaisuutensa perusteella.

Vaikeavammaisen nuoren muutto pois lapsuudenkodista ja oman elämän rakentaminen ovat suuri haaste nuorelle itselleen ja hänen perheelleen. Ison elämänmuutoksen turvallinen ja hallittu toteuttaminen vaatii suunnittelua ja hyvää yhteistyötä vammaisen nuoren, hänen läheistensä ja tarpeellisista palveluista vastaavien tahojen kesken.

Itsenäisen elämän tukena ovat kaikille kansalaisille tarkoitettujen palvelujen ja hyvän yhteiskuntasuunnittelun ohella erityispalvelut, tukitoimet ja mukautustoimenpiteet. Niitä tarvitaan, mikäli yleiset palvelut ja yhteiskunnan esteettömyys ja saavutettavuus eivät riitä vastaamaan vammaisen henkilön tarpeisiin. Keskeistä on tällöin varmistaa yksilöllisiä tarpeita ja elämäntilannetta vastaavat asumisen, liikkumisen, kommunikoinnin

ja tiedonsaannin ratkaisut. Se tarkoittaa mm. oikeutta käyttää viranomaisten kanssa asioidessa suomen virallisia kieliä, myös viittomakieltä tai vammaisuuden vuoksi tarvittavaa tulkitsemis- ja käännösapua. Esteettömien ja saavutettavien tieto- ja viestintäratkaisujen tarve kasvaa lähivuosina. Yksilöllisten viestintätapojen ja puhetta tukevien ja korvaavien viestintäkeinojen ja -menetelmien samoin kuin selkokielen materiaalin käytön tarve lisääntyy väestörakenteen monimuotoistuesssa ja väestön ikääntyessä.

Hyvä asuminen on itsenäisen elämän keskeisiä lähtökohtia. Tavoitteena on, että esteettömiä, toiminnallisesti joustavia ja tarvittaessa helposti mukautettavissa olevia asuntoja on tarjolla riittävästi. Uustuotannossa tavoitteena on asuntojen esteettömyys ja toimivuus. Siten jälkikäteen tehtävät laajat mukautus- ja korjaustoimet koskisivat vain vanhan rakennuskannan asuntoja. Asuntojen toimivuus mahdollistaa vammaisten henkilöiden aiempaa suuremman omatoimisuuden ja lisää hyvinvointia. Siksi esteettömän asuntokannan toteutumista tulee kaikin keinoin vahvistaa mahdollisimman nopeassa aikataulussa.

Esteetön asuminen tuo turvallisuutta. Monet kotitapaturmien riskitekijöistä voidaan ehkäistä hyvällä suunnittelulla. Asumisen turvallisuusratkaisuissa tavoitteena on löytää tasapaino turvallisuuden ja omatoimisuuden mahdollistavien ratkaisujen välille. Itsenäistä elämää tukevien ratkaisujen tulee ulottua myös kodin ulkopuolelle, koko elin- ja toimintaympäristöön. Tavoitteena onkin hyödyntää kaavoituksen ja asuinympäristöjen suunnittelun sekä uuden tieto- ja viestintäteknologian monipuoliset keinot, joilla voidaan merkittävästi parantaa

henkilöiden omatoimisuutta ja vaikuttaa yhteisöllisyyteen ja elämänlaatuun.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Tärkeä rooli vammaisten ihmisten itsenäisen elämän yhteiskunnallisten ja toiminnallisten esteiden purkamisessa ja oman elämänhallinnan edellytysten parantamisessa on seuraavilla hallinnonaloilla: STM, VM, YM, SM, OKM, LVM ja OM.

Useat toimenpiteet ja toimenpidekokonaisuudet voidaan toteuttaa vain eri hallinnonalojen yli sektorien ulottuvana yhteistyönä. Esimerkiksi asunto, asuinrakennus ja sen ympäristö, liikenne- ja kulkuyhteydet ja palvelut muodostavat toimintojen ketjun. Vasta ketjun kaikkien osien esteettömyys ja saavutettavuus mahdollistaa vammaisten henkilöiden omatoimisuuden ja valinnanvapauden. Lähtökohtana on eri hallinnonalojen vastuualueiden ja toimenpiteiden yhteinen tarkastelu, niistä sopiminen ja vammaisjärjestöjen osaamisen ja tiedon järjestelmällinen ottaminen mukaan työskentelyyn alusta alkaen.

3.1.1. Perhe-elämä

1. Tiedotetaan palveluista ja tukitoimista ja ohjataan niiden järjestämistä niin, ettei runsaasti palveluja tarvitsevia vammaisia henkilöitä eroteta perheestään palvelutarpeen perusteella ja ettei palvelujen ja tukitoimien tarve muodosta estettä parisuhteelle ja perheen perustamiselle.

Vastuuministeriö: STM (informaatio-ohjaus, THL/TUSO-asia henkilöstön koulutuksen osalta)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Kansalaispalautteen kerääminen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 23, PL 19.1 § ja 19.3 §

2. Saatetaan adoptiota koskeva ohjaus vastaamaan nykyaikaisen vammaispolitiikan periaatteita (Laki lapseksi ottamisesta).

Vastuuministeriö: STM (informaatio-ohjaus, THL/TUSO-asia henkilöstön koulutus)

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: Jatkuva. OM on asettanut kesällä 2009 työryhmän valmistelemaan adoptiolainsäädännön uudistamista, mukaan lukien lain ohjaus ja valvonta. Työryhmän tehtävä päättyy 11/2010, HE 2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Kansalaispalautteen kerääminen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 23

3. Selvitetään raskaudenkeskeytyksen perusteiden yhteensopivuus YK:n yleissopimuksen ao. artiklojen kanssa (Laki raskauden keskeyttämisestä).

Vastuuministeriö: STM/Valvira raskaudenkeskeytyksiä koskevan selvityksen yhteydessä

Ajoitus: 2010–2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Valmis selvitys

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 10, art. 17

3.1.2. Asuminen

4. Valmistellaan kotikuntalain 3 §:n 2 kohdan muutos ja siihen liittyvät sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön muutokset.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: VM

Ajoitus: Hallituskausi 2007–2011, HE 2010, voimaan 2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta, luodaan kuntien välinen kustannusten jakojärjestelmä

Seurannan mittarit, osoittimet: Kotikuntalain muutos on toteutettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14, art. 18, art. 19, art. 23; PL 6 §, 9 § (vi), (vii) sekä (ix), HO 2007–2011

5. Ohjeistetaan esteettömyyden huomioon ottaminen osana lähiympäristöjen kaavoituksen ja muun suunnittelun ohjausta.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: LVM (hallinnonala), STM (informaatio-ohjauksen välineenä: Terveyden edistämisen politiikkaohjelma 2007; Sosiaali- ja terveydenhuollon asioinnin esteettömyysluokitus)
Ajoitus: 2010–2015 osana kaavoituksen ja suunnittelun viranomaisohjausta

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Kyllä/ei (YM); esteettömyysluokitus käytettävissä (STM)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

6. Otetaan huomioon vammaispoliittinen näkökulma ja vammaisten henkilöiden edustus asuntopoliittisten ohjelmien suunnittelussa ja toteutuksessa.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: Seuraava hallituskausi

Rahoitustarve: Riippuu ohjelmasta

Seurannan mittarit, osoittimet: Kyllä/ei

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19

7. Toteutetaan kehitysvammaisten asumisen ohjelma 2010–2015.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM (luo edellytyksiä yksilöllisillä palveluilla)

Ajoitus: 2010–2015 (YM); 2010 alkaen toistaiseksi (STM)

Rahoitustarve: ARA noin 30 milj. euroa/vuosi osana investointiavustusvaltuutta + korkotuki, RAY noin 5 milj. euroa/vuosi; edellyttää lisärahoitusta henkilöstön osalta (STM)

Seurannan mittarit, osoittimet: Laitospaikat vähenevät suunnitelman mukaisesti

Velvoite: Asuntopoliittinen ohjelma 2007–2011; Valtioneuvoston periaatepäätös 21.1.2010; YK:n yleissopimus, art.19; PL § 18

8. Huomioidaan esteettömyys valtion tukemassa asumisen rahoituksessa.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM, VM

Ajoitus: Vuosina 2010–2015 ja siitä eteenpäin

Rahoitustarve: Edellyttäneee jonkin verran lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Esteettömyysnäkökulman huomioiminen, %:a ARA-hankkeista

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19

9. Pidetään erityisryhmien asumisen investointiavustusten rahoitus vähintään vuoden 2010 tasolla, joka on 110 milj. euroa (Laki avustuksista erityisryhmien asunto-olojen parantamiseksi).

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM (autetaan löytämään oikeat kohteet investointiavustukselle), VM
Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Vähintään 110 milj. euroa/vuosi
Seurannan mittarit, osoittimet: Osoitetun rahoituksen määrä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19

10. Nostetaan vanhusten ja vammaisten asuntojen korjausavustuksien tulorajoja asuntopoliittisen toimenpideohjelman mukaisesti.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM, VM

Ajoitus: 2011 nostetaan seuraavan kerran vanhusten ja vammaisten asuntojen korjausavustusten tulorajoja

Rahoitustarve: Tarvitaan lisärahoitusta, pieni avustusvaltuuden nosto, nykyisin yhteensä noin 8 milj. euroa/vuosi

Seurannan mittarit, osoittimet: Kyllä/ei

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19; Asuntopoliittinen toimenpideohjelma 2008–2011

11. Varmistetaan vammaispalvelulain ensisijaisuus vaikeavammaisten henkilöiden asuntojen muutostöissä ja vammaisten asuntojen korjauksiin saatavien avustusten yhdenmukainen soveltaminen (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL, avustukset asunnon muutostöihin ja ARA-avustus).

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: Hallitusohjelmaan 2011–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta, selvitys VPL:n ja ARA-avustuksen soveltamisesta

Seurannan mittarit, osoittimet: Sisältyy hallitusohjelmaan 2011–2015

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 19

12. Ohjeistetaan asumisen turvallisuussäännösten toimeenpano yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti (Pelastuslaki).

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: YM (vastaa rakennusten paloturvallisuudesta rakentamismääräysten kautta), STM (osallistutaan henkilöstön ja asukkaiden koulutukseen)

Ajoitus: Uusi pelastuslaki, suunniteltu voimaantulo v. 2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: SM seuraa säännöllisesti poistumisturvallisuuskäytänteiden toimivuutta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14

13. Tarkistetaan pelastussuunnitelman ohjeistus:
(a) valtakunnallinen toteutus,
(b) kiinteistöjen ja asunto-osakeyhtiöiden turvallisuussuunnitelma vammaisten henkilöiden turvallisuutta ja pelastustoimia koskevilta osin.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: YM, STM (osallistutaan yhteistyöhön)

Ajoitus: Uusi pelastuslaki voimaan vuonna 2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Avoin

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14

14. Vahvistetaan kuntien paikallisen turvallisuussuunnittelun laaja käyttöönotto.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: STM, YM

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Turvallisuussuunnittelun seurantatiedot

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14

15. Vahvistetaan asumisen (kodit, asumisyksiköt, laitokset jne.) turvallisuuskysymyksien huomioon ottamista eri koulutustasoilla. Vahvistetaan jatko- ja täydennyskoulutuksen, ohjauksen ja tiedotuksen keinoin erityisesti sosiaali- ja terveysalan henkilöstön asumisturvallisuustietoutta.

Vastuuministeriö: OKM/OPH, SM, STM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Verkkomateriaalin käytön seuranta; sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen toteutumisen seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14

16. Tuetaan asuntojen ja asumisyksiköiden turvatekniikan tason nostoa, mm. automaattiset sammutusjärjestelmät (ns. sprinklaus).

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: Sprinklauksen selvitystyö on käynnissä, sitä jatketaan

Rahoitustarve: Tarvitaan lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: SM seuraa säännöllisesti automaattisten sammutuslaitteistojen määrää erityisryhmien asumisessa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 14

17. Edistetään vammaispalvelulain (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL) ja kehitysvammalain (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta KVL) yhdistämistyötä sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamisen yhteydessä.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: Hallituskausi 2007–2011 ja hallituskausi 2011–2015

Rahoitustarve: Tarvitaan lisärahoitusta, tarkennetaan myöhemmin

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaispalvelulaki on täydennetty, kehitysvammalaki on kumottu

Velvoite: HO 2003–2007; YK:n yleissopimus art. 19; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; PL 10 §

18. Kehitetään vammaisten ihmisten asumista ja yksilöllisiä asumisratkaisuja (esimerkiksi tuetaan suunnittelu- ja arkkitehtikilpailujen järjestämistä).

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM (annetaan esteettömyysasiantuntemusta/THL-TUSO-asia)

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Noin 60 000 euroa esimerkiksi joka toinen vuosi (YM); kustannusneutraalisti (STM)

Seurannan mittarit, osoittimet: Kyllä/ei hankkeita

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; PL 18 §

3.1.3. Liikkuminen

19. Selvitetään vaikeavammaisten henkilöiden kuljetuspalvelut hallinnonalojen yhteistyönä niin, että vammaisten henkilöiden yksilöllinen oikeus liikkumiseen toteutuu.

Vastuuministeriö: STM (STM, LVM ja Vammaisfoorumi etsivät yhteistyössä ratkaisuja vaikeavammaisten kuljetuspalvelun ja esteettömän julkisen liikenteen integroimiseksi siten, että vaikeavammaisten henkilöiden oikeus liikkumiseen turvataan)

Muut keskeiset ministeriöt: LVM

Ajoitus: Hallitusohjelma 2011–2015 tai 2015–2019

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vaikeavammaisten yksilöllisen liikkumisen mahdollisuudet on turvattu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20

20. Kehitetään auton hankintatukijärjestelmä, joka korvaa autoveron palautusjärjestelmän ja VPL:n mukaisen tuen.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: VM (autoveron palautuksen osalta)

Ajoitus: Otetaan huomioon hallitusohjelman 2011–2015 valmistelussa

Rahoitustarve: Lisärahoitustarve selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Sisältyy hallitusohjelmaan 2011–2015

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20

3.1.4. Kommunikointi- ja tiedonsaanti

21. Siirretään tulkkauspalvelujärjestelmä kunnilta Kansaneläkelaitokselle (Kela) siten, että turvataan palvelujen saatavuuden, laadun, riittävyyden ja kehittämistyön jatkuminen (Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelulaki, Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Tulkkauspalvelulaki tulee voimaan 1.9.2010, josta alkaen Kela vastaa tulkkauspalvelujärjestelmästä

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta; lisärahoitus etätulkkauksen käyttöönottokustannuksiin

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta ja kehittäminen yhteistyössä eri osapuolten kanssa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; PL 17 §, 19.3 §

22. Hallinnonalat ohjaavat tulkkauspalvelujen käyttöä toimialansa asiointitilanteissa siten, että vammaisten ihmisten tulkkauspalvelun eri menetelmien tarve huomioidaan koko laajuudessaan: viittomakieli, kuulo- ja näkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden tarvitsema tulkkaus sekä huonokuuloisten ja kuuroutuneiden henkilöiden tarvitsemat tulkkausmuodot.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Tulkkauspalvelulain voimaantulon yhteydessä (1.9.2010) sekä jatkuvasti

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Yhdenvertaisuussuunnittelun seuranta (SM), kaikki hallinnonalat seuraavat omalta osaltaan

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; PL 17 §, 19.3 §; hallintolaki 2003/434; yhdenvertaisuuslaki (uudistus valmistelussa 2010)

23. Parannetaan tieto- ja viestintäjärjestelmien saata-
vuutta ja esteettömyyttä:
(a) vammaisten ihmisten palvelut turvataan muut-
tuvassa teknologiaympäristössä
(b) uudessa tietoyhteiskuntastrategiassa otetaan
huomioon vammaiset ihmiset tietoyhteiskunnan
palvelujen käyttäjinä.

Vastuuministeriö: LVM

Muut keskeiset ministeriöt: VM; kaikki ministe-
riöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Voi vaatia lisärahoitusta, selvitettävä
Seurannan mittarit, osoittimet: Palvelujen tarjonta,
tietoyhteiskuntastrategian kirjaukset

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; VN:n
selonteko vammaispolitiikasta; EU:n sähköisen
viestinnän lakipaketti

24. Huomioidaan julkisen hallinnon sähköisten palvelu-
jen kehittämistyössä palveluiden, esteettömyyden,
saatavuuden, saavutettavuuden ja helppokäyttöi-
syyden näkökulmat (ValtIT- ja KuntaIT-toiminta,
SADe-ohjelma, Suomi.fi, JHS-toiminta, Arjen
tietoyhteiskunnan neuvottelukunnan toiminta).

Vastuuministeriö: VM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt
omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Selvitetään erikseen

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään erikseen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21

25. Viedään eteenpäin ja hyödynnetään Suomessa EU:n eInclusion-hankkeita ja aloitteita. Varmistetaan, että ministeriöiden välinen koordinointi EU:n eInclusion-hankkeissa ja aloitteissa on selkeää ja ministeriöiden välinen yhteistyö on toimivaa.

Vastuuministeriö: Selvitetään

Muut keskeiset ministeriöt: STM, LVM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Edellyttää omarahoitusosuutta

Seurannan mittarit, osoittimet: Osallistuminen eri hankkeisiin (esim. prosenttiosuus hankkeista), tulokset integroidaan kansallisiin järjestelmiin

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; Lissabonin sopimus/Eurooppaneuvosto, i2010

26. Toteutetaan hätäpuhelinpalvelu 112 myös tekstiviestipalveluna.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: LVM, STM (tuetaan tarvittaessa)

Ajoitus: Toteutuksen aikataulu selviää myöhemmin

Rahoitustarve: Resurssitarve selviää myöhemmin

Seurannan mittarit, osoittimet: Toteutumisen seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus, art. 9, art. 14

27. Kehitetään digitaalisen äänikirja- ja oppimateriaalin saantia eri kouluasteilla mm. ohjeistuksen keinoin.

Vastuuministeriö: OKM (tulosohtaus, näkövammaisten kirjaston Celian oppikirjatuotanto)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Jatkuva

Seurannan mittarit, osoittimet: Tuotettujen oppikirjojen määrä + toimitukset (ostetut ja lainatut oppikirjat)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

28. Edistetään koulutukseen ja opiskeluun hakeutumiseen ja oppimiseen liittyvien sähköisten palveluiden esteettömyyttä (oppijan palvelukokonaisuus, SADe-ohjelma).

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: 2010–2013 ja eteenpäin

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21

29. Edistetään vammaisten henkilöiden valmiutta käyttää puhelinpalveluita ja sähköisiä palveluita sekä parannetaan palvelujen yhdenvertaista saatavuutta eri käyttäjäryhmien kannalta. Seurataan palvelujen kehitystä.

Vastuuministeriö: LVM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Erillisrahoituksen tarve selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Käyttäjärühmien kokemukset, hintakehitys

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 21

30. Kehitetään edelleen kirjastojen digitaalisia tiedostoja vammaiset käyttäjät huomioon ottavalla tavalla.

Vastuuministeriö: OKM (näkövammaisten kirjasto Celia/tulosohjaus)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Jatkuva

Seurannan mittarit, osoittimet: Digitoidun aineiston osuus kokoelmasta, omalainausten määrä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21

31. Varmistetaan vammaisten henkilöiden laaja-alaisen asiantuntijuuden mukanaolo tieto- ja viestintätekniikan sekä sähköisen viestintäkentän kehittämistä ja toimeenpanotyössä.

Vastuuministeriö: LVM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Osallisuus työryhmissä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21; EU:n sähköisen viestinnän lakipaketti

32. Parannetaan televisio-ohjelmien esteettömyyttä:
(a) parannetaan television lisäpalvelujen saatavuutta (mm. tekstitys kuulovammaisille, äänitekstitys, viittomakieliset palvelut, kuvailutulkkaus, selko-ohjelmat)
(b) parannetaan yleisön tietoisuutta televisiotarjonnan lisäpalveluista.

Vastuuministeriö: LVM

Ajoitus: AV-direktiivin implementointi ja tv-ohjelmien tekstityksestä annetun asetuksen voimaansaattaminen v. 2010 keväällä

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Tv-ohjelmien tekstityksen, äänityksen ja viittomakielisten palveluiden määrä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 30; EU:n AVMS-direktiivi; PL 6 § ja 12 §

33. Kehitetään viestintäpolitiikan esteettömyyden seurantaan:
- (a) laaditaan esteettömyyttä mittaavia indikaattoreita yhdessä alan asiantuntijoiden kanssa
 - (b) seurataan esteettömyyden kehittymistä viestintäpolitiikan alalla.

Vastuuministeriö: LVM

Ajoitus: Mittaristo kehitetty vuoden 2010 aikana, seuranta on jatkuvaa

Rahoitustarve: T&K rahoituksesta

Seurannan mittarit, osoittimet: Indikaattorit kehitetty vuoden 2010 aikana, otettu käyttöön 2011 alkaen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 30; EU:n AVMS-direktiivi

3.2. YHTEISKUNNALLINEN OSALLISUUS JA OSALLISTUMINEN

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa ja kansanäänestyksissä. Julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Vammaisilla ihmisillä on oikeus sananvapauteen ja tarvitsemaansa tietoon heille ymmärrettävässä muodossa. Oikeus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon tulee turvata ilman syrjintää.

Äänestäminen, asettuminen ehdokkaaksi vaaleissa, päätöksenteko, oman tahdon ja mielipiteen ilmaisemi-

nen sekä etujen valvonta ovat keskeisiä yhteiskunnallisen vaikuttamisen muotoja.

Kaikkien kansalaisten oikeudet yhteisten asioiden hoitoon eivät ole toteutuneet käytännössä yhdenvertaisesti. Vammaiset ihmiset ovat aliedustettuina yhteiskunnallisessa toiminnassa. Heidän oikeustoimikelpoisuutensa toteutuu usein puutteellisesti. Samoin heidän oman tahdonsa ja mielipiteensä kuulluksi tulemisessa on ongelmia ja puutteita.

Esteettömyys, saavutettavuus, turvallisuus ja kohtuuhintaisuus tekevät yleisistä palveluista soveltuvia myös vammaisille henkilöille. Erityispalvelujen merkitys vammaisten henkilöiden osallisuuden ja yhdenvertaisuuden mahdollistajina on myös suuri. Erityispalveluita tarvitaan silloin, kun palveluita ei ole mahdollista saada yleisinä palveluina. Erityispalvelut ovat kehittyneet merkittäväällä tavalla viime vuosina. Haasteena on varmistaa yleisten palvelujen ja erityispalvelujen saatavuus, laatu ja tehokas toteuttaminen maan eri puolilla.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Suomalaisen yhteiskunnan tulee heijastaa ihmisten monimuotoisuutta ja tukea kaikkien kansalaisten yhteiskunnallisten oikeuksien ja osallisuuden toteutumista. Tärkeää on vammaisten henkilöiden osallistuminen kunnalliseen ja valtakunnalliseen poliittiseen päätöksentekoon yhdenvertaisesti muiden kansalaisten kanssa. Vammaisilla henkilöillä on oikeus olla yhteisön jäseniä ja osallistua kaikkeen sen toimintaan eri ikäkausina yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vammaisten henkilöiden oman mielipiteen ja oman tahdon esille tulemisesta on joskus tarpeen tukea. Mikäli voimavaroja – kykyjä tai voimia – oman tahdon ilmaise-

miseen ei ole, on yleensä mahdollista tukea vammaista henkilöä niin, että hänen tahtoaan voidaan noudattaa. Kyse on tuetusta päätöksenteosta. Suomessa termi ”tuettu päätöksenteko” on jo jossain määrin käytössä. Pidemmälle kehitetystä toiminnasta on saatavissa tietoa maista, joissa tuettu päätöksenteko on otettu mukaan säädöksiin. Vammaisten lasten sekä ikäihmisten osallistumis- ja vaikuttamisoikeuksien toteutumiseen yhteiskunnassa tulee kiinnittää jatkossa aiempaa suurempaa huomiota. Itsemääräämisoikeus koskee kaikkia vammaisia ihmisiä, myös asumispalveluryhmissä ja laitoksissa asuvia. Oman tahdon ja autonomian kunnioittamisen ohella esteettömät elinympäristöt, liikenne- ja liikkumisjärjestelyt, luotettavat tieto- ja viestintämahdollisuudet sekä osallisuutta tukevat palvelut, välineet, laitteet ja tukitoimet luovat ulkoiset edellytykset yhteiskunnalliselle toiminnalle ja kansalaisvaikuttamiselle.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen toiminnan ja päätöksenteon yhdenvertaisuuden toteutumisesta myös käytännössä, edunvalvontajärjestelmien ja itsemääräämisoikeuksien vahvistamisesta ja vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta rajoittavien yhtenäisten säännösten valmistelusta vastaavat keskeisesti OM:n, STM:n sekä YM:n ja LVM:n hallinnonalat joko yksin tai yhteistyössä toisten hallinnonalojen kanssa.

3.2.1. Kansalaisoikeudet

34. Varmistetaan äänestystilojen esteettömyys ja säävutettavuus ohjeistuksella ja sen toteutumista seuraten. Ohjeistetaan ja varmistetaan, että äänestyspaikalla tapahtuva äänestys on aina ensisijainen ja kotiäänestys toissijainen järjestely äänestämisessä.

Vastuuministeriö: OM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Tehdyt valitukset vaalivirkailijoille/kunnalle/OM:lle

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 19, art. 21, art. 29; PL 6 §, 14 §

35. Otetaan huomioon vammaisten henkilöiden tarpeet sähköisen äänestyksen kehittämisen yhteydessä. Näin voidaan parantaa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia äänestää itsenäisesti.

Vastuuministeriö: OM

Ajoitus: Asia vaatii kirjauksen hallitusohjelmaan

Rahoitustarve: Auki

Seurannan mittarit, osoittimet: Auki

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 21

3.2.2. Oikeustoimikelpoisuus

36. Huolehditaan siitä, että edunvalvontaa koskeva lainsäädäntö ja edunvalvontakäytäntö nivELYVÄT asianmukaisesti vammaispolitiikkaan.

Vastuuministeriö: OM

Muut keskeiset ministeriöt: STM (antaa tarvittaessa tukea OM:lle asian selvittämiseksi)

Ajoitus: Avoin

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaisjärjestöjen antama palaute

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 21, art. 29; PL 6 §

3.2.3. Itsemääräämisoikeus

37. Valmistellaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja sen rajoittamista koskevat yhtenäiset säännökset.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: Toteutetaan hallituskaudella 2011–2015.

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteistä on valmisteilla puitelainsäädäntö.

Rahoitustarve: Lisärahoitustarve

Seurannan mittarit, osoittimet: Lain voimaantulo

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 21; HO 2007–2011

3.2.4. Erytispalvelut ja tukitoimet osallisuuden tukena

38. Varmistetaan vammaispalvelujen laatu ja yhdenvertainen saatavuus maan eri puolilla, seurataan lainsäädännön toteutumista ja puututaan epäkohtiin (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL, Laki kehitysvammaisten erityishuollosta KVL).

Vastuuministeriö: STM (THL tulossopimus/Vammaispalvelujen laadun ja saatavuuden seuranta)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillistä rahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Palvelusuunnitelmien määrän kehitys; palvelua koskevien kantelujen ja valitusten määrä; myönteisten ja kielteisten palvelupäätösten suhde; erillisselvitykset, joissa kuullaan palvelun käyttäjiä

Velvoite: VN:n selonteko vammaispolitiikasta; YK:n yleissopimus art. 31; PL 6 §, 19.1 § ja 19.3 §

39. Ohjataan henkilökohtaisen avun toimeenpano kunnissa, erityisesti kiinnitetään huomiota avun sisällön ja järjestämistapojen kehittämiseen (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL, henkilökohtainen apu).

Vastuuministeriö: STM (THL tulossopimus)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei lisärahoitustarvetta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaispalveluiden sähköinen käsikirja (THL www.sosiaaliportti.fi)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 10, art. 14, art. 16, art. 17, art. 18, art. 19, art. 20, art. 22; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

40. Ohjataan kuntia toteuttamaan vammaispalvelulain mukainen palvelusuunnittelu (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista VPL).

Vastuuministeriö: STM (THL tulossopimus)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Palvelusuunnitelmien lukumäärän kehitys; Tikesos-hankkeen jatkotyönä palvelusuunnitteluun tuotettu tiedonkeruun instrumentti

Velvoite: VN:n selonteko vammaispolitiikasta; VPL

3.3. RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Vammaisille ihmisille esteetön ympäristö on itsenäisen elämän ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien ehdoton edellytys. Lähtökohta on, että ympäristö palvelee kaikkien ihmisten tarpeita. Asuin- ja elinympäristöjen suunnittelulla ja rakentamisella ja niiden toimivuutta tukevalla ja selkiyttävillä säädöksillä voidaan merkittävästi helpottaa elämän sujumista ja tukea yhteiskunnallista osallisuutta ja yhdenvertaisuutta.

Rakennetun ympäristön ja liikkumisen esteet asettavat ihmiset keskenään eriarvoiseen asemaan. Ne syrjivät vammaisia ihmisiä. Vammaiset ihmiset voivat käyttää vain osaa yhteiskunnan palveluista ja osallistua vain osaan yhteiskunnan toiminnoista rakennusten ja niiden ympäristön esteellisyyden vuoksi.

Rakennusten esteellisyys alkaa usein jo sisäänkäynnin puutteista. Ovet ovat raskaita avata, liikkumiselle ei ole varattu riittävästi tilaa, opasteet puuttuvat tai ne eivät

ole kaikkien kannalta käyttökelpoisia. Portaat, hissittömyys, huono akustiikka, puutteet valaistuksessa ja tilojen vaikea hahmottuvuus tekevät tiloista ongelmallisia. Ympäristön esteellisyyttä ovat pintojen tasoerot esimerkiksi jalkakäytävän ja liikenneväylän välillä. Turvallisuuteen liittyviä ongelmia aiheuttavat kulkutiellä olevat esteet ja tarvittavan informaation puutteet.

Viime vuosina on edistetty kaikille sopivan suunnittelun (Design for All/ DfA ja ns. universal design) huomioon ottamista ja osaamista sekä rakentamisessa että toteutetuissa toiminnallisissa ratkaisuissa. Kaikille sopiva suunnittelu tarkoittaa mahdollisimman monelle sopivia ratkaisuja: esteettömiä rakennuksia, saavutettavia ympäristöjä ja helppokäyttöisiä tuotteita. Uudet julkiset rakennukset ympäristöineen ovatkin nykyisin aiempaa merkittävästi esteettömämpiä ja toimivampia. Korjausrakentamisessa esteettömyyden ja saavutettavuuden onnistuneesta kohentamisesta on hyviä esimerkkejä. Toimivien ratkaisujen ohella on myös toteutettu tasoltaan riittämättömiä esteettömyysratkaisuja, jotka eivät tosiasiallisesti ole lisänneet vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia käyttää palveluja tai osallistua yhteiskunnan toimintoihin. Esteettömän rakentamisen haasteet ovat edelleen suuria.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Tavoitteena on rakennetun ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus. Ensi vaiheessa tehostetaan ja lisätään esteetöntä rakentamista. Esteettömät rakennukset ja ympäristö lisäävät kaikkien käyttäjien, mutta erityisesti vammaisten ja ikääntyvien ihmisten yhteiskunnallista osallisuutta ja yhdenvertaisuutta. Ne ehkäisevät yhteiskunnan välillistä syrjivyyttä. Esteettömyyden myötä

parannetaan ympäristön käytettävyyttä ja ekologista kestävyyttä.

Esteetön ja saavutettava ympäristö luo osaltaan turvallisuutta. Se vähentää tapaturmien ja onnettomuuksien riskiä ja voi ennaltaehkäistä väkivallan uhriksi joutumista.

Rakennetun ympäristön esteettömyyttä vahvistetaan monipuolista keinovalikoimaa käyttäen. Esteellistä rakentamista ehkäistään vahvistamalla säädöksiä ja ohjausta. Kaikille sopivan suunnittelun edistäminen on keino vahvistaa yhteiskunnan esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Tavoitteena on rakennuskannan, erityisesti koko asuntokannan esteettömyys eli uustuotannon esteettömyyden tehostaminen ja olemassa olevan rakennuskannan esteettömyyden varmistaminen korjausrakentamisen yhteydessä. Kaikille sopivaa suunnittelua ja rakentamista vahvistetaan lisäämällä rakennusalan eri ammattiryhmien osaamista järjestelmällisen koulutuksen keinoin. EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi tulee velvoittamaan suunnittelua ja suunnittelijoita. Toteutuessaan se tulee merkittävästi parantamaan rakennuskannan esteettömyyttä. Direktiivin mukaisesti kiinteistöt ja toimitilat suunnitellaan ja toteutetaan kaikille sopivina siten, että ne sellaisinaan tai kohtuullisen mukautuksen keinoin vastaavat myös vammaisten asukkaiden, heidän perheidensä sekä vammaisten työntekijöiden ja asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita.

Esteettömän rakennetun ympäristön monipuolinen kehittäminen voi jatkossa tapahtua myös uusien näkökulmien kautta. Esteellisen ympäristön syrjivyyks on tällainen näkökulma. Jatkossa tulisi tarkastella, mitä kehittämistarpeita ympäristön syrjivyydestä lähtevä tarkastelutapa vaatii lainsäädäntöön.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Uusien rakennusten ja olemassa olevan rakennuskannan esteettömyyden ja saavutettavuuden etenemisestä ja lähiympäristöjen esteettömyyden kehittämisestä vastaa YM:n hallinnonala. Usein se tapahtuu yhteistoiminnassa eri ministeriöiden kanssa, jotka linjaavat kehittämistyötä oman hallinnonalansa puitteissa. Esteellisten kiinteistöjen ja toimitilojen korjaamisesta ja uudisrakennusten esteettömyydestä vastaa kuitenkin kiinteistön omistaja. Ministeriöillä tai muilla valtion viranomaisilla on vaikutusmahdollisuuksia oman hallinnonalansa kiinteistöjen esteettömyyden varmistamiseen lähinnä uusien toimitilahankkeiden käsittelyvaiheessa samoin kuin rakentamisen avustuspäätöksien myöntöä harkittaessa.

3.3.1. Uudet rakennukset

41. Otetaan huomioon kaikille sopivan suunnittelun periaatteet lainsäädäntöä kehitettäessä ja edistään esteettömyystulkintojen yhdenmukaistamista lainsäädännön tavoitteiden mukaisesti.

Vastuuministeriö: YM

Ajoitus: 2010–2015 osana rakentamismääräyksiin ja muun rakentamisen ohjaukseen liittyvää viranomaistyötä

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Kyllä/ei ao. rakentamismääräyksen ja ohjeistuksen uudistamisessa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19; EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (valmistelussa)

42. Tehostetaan uustuotannon esteettömyys- ja säävutettavuustavoitteiden toteutumista kaikilla hallinnonaloilla.

Vastuuministeriö: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin, käytettävissä olevan keinovalikoiman puitteissa (mm. rahoitus- ja ohjauskeinot)

Ajoitus: 2010–2015 ja eteenpäin

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Esteettömyys kriteerinä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19; EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (valmistelussa)

3.3.2. Korjausrakentaminen ja olemassa oleva rakennuskanta

43. Korjataan esteelliset toimitilat eri hallinnonaloilla.

Vastuuministeriö: Kaikki ministeriöt oman hallinnonalansa osalta

Ajoitus: 2010–2020, yhteinen aikatavoite kaikille hallinnonaloille (toimitilat kartoitetaan esteettömyysnäkökulmasta; korjauksia tehdään suunnitellusti ja vaiheittain)

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Korjausrakentamisen seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9; FI-määräykset

44. Edistetään kaikille sopivan suunnittelun periaatteiden mukaisten menetelmien käyttöönottoa korjausrakentamisessa.

Vastuuministeriö: YM

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Hankkeita ja toimenpiteitä kyllä/ei

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9

45. Edistetään esteettömyyskartoitusten kehittämistä ja käyttöä.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: T&K ja muu mahdollinen rahoitus (YM); ei erillisrahoitusta (STM)

Seurannan mittarit, osoittimet: Hankkeita/toimenpiteitä kyllä/ei

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9

46. Toteutetaan valtioneuvoston periaatepäätös korjausrakentamisesta kaikille sopivan suunnittelun periaatteiden mukaisesti.

Vastuuministeriö: YM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta, yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

Seurannan mittarit, osoittimet: Hankkeita/toimenpiteitä kyllä/ei

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9; EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (valmistelussa); korjausrakentamisen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma

47. Varmistetaan hankittavien toimitilojen esteettömyys, turvallisuus ja saavutettavuus (Hankintalaki, hyvä soveltaminen).

Vastuuministeriö: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Avoin

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19

48. Otetaan huomioon yhdenvertaisuuden näkökulma kiinteistöjä ja toimitiloja koskevaa ohjeistusta laadittaessa.

Vastuuministeriö: YM (OM, EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi valmistelussa)

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Direktiivin voimaantulosta alkaen

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Avoin

Velvoite: EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (valmistelussa); YK:n yleissopimus art. 9

3.4. LIIKENNEPALVELUT

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Liikkumisvapaus on säädetty perustuslaissa. Vammaisilla henkilöillä ei käytännössä ole samassa määrin liikkumisen mahdollisuuksia tai vapautta valita kulloiseenkin tilanteeseen sopivinta liikennevälinettä kuin muilla kansalaisilla. Liikennepalvelujen esteellisyyden vuoksi yhdenvertaisuuden periaate toteutuu monesti vain jos-

sain määrin. Rakennetuissa ympäristöissä on monenlaisia liikkumisen esteitä ja ongelmia. Esimerkiksi vanhat asemarakennukset ja niiden ympäristöt ovat usein esteellisiä ja hankalasti saavutettavia. Siksi julkisten liikennepalvelujen käyttö ei aina suju turvallisesti, vaikka itse liikenneväline olisikin sopiva myös vammaiselle henkilölle.

Omatoimisen ja turvallisen julkisten liikennepalvelujen käytön esteinä ovat myös tiedonsaannin ongelmat. Samoin liikennepalvelujen käytössä tarpeellisen avun puuttuminen tai epätietoisuus sen saatavuudesta estävät vammaisten henkilöiden itsenäisen ja turvallisen matkanteon.

Viime vuosina on toteutettu hyvin tuloksin useita joukkoliikenteen esteettömyyden kehittämishankkeita. Samoin on lisätty liikennehenkilöstön vammaisten ihmisten tarpeet huomioon ottavaa koulutusta. Jatkossa esteettömyyden ja avunsaannin vähimmäistaso taataan toimeenpanemalla kansallisesti yhteisöläinsäädännön eri liikennevälineiden esteettömyyttä ja avunsaantia koskevat asetukset. Samoin varmistetaan edellytykset joukkoliikennepalvelujen laajentuvalle käytölle. Vuonna 2009 voimaan tulleen joukkoliikennelain ja EU:n palvelusopimusasetuksen myötä liikenteen palvelutasosta on päätettävä alueellisesti. Joukkoliikenteen palvelutasoa suunniteltaessa eri väestöryhmien tarpeet tulee nyt ottaa huomioon aiempaa velvoittavammin. Laki sisältää säännökset kilpailuttamisen lisäämisedellytyksistä sekä laatupalveluveloitteen kaikille linja-autoliikennettä harjoittaville yrittäjille.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus liikennepalveluissa tarkoittaa, että kaikilla ihmisillä on oikeus ja mahdollisuus liikkua sekä saavuttaa peruspalvelut ja niihin liittyvä

liikkumista koskeva informaatio. Liikkumisen yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja sujuvuutta voidaan merkittävästi parantaa suunnittelemalla liikennejärjestelmät siten, että vammaiset henkilöt suoriutuvat muiden tavoin turvallisesti päivittäisistä liikkumistarpeistaan. Tavoitteena on, että vammaisten henkilöiden on yhä useammin mahdollista valita liikkumismuodoksi eri kulkumuotoja, myös joukkoliikenne.

Yhdenvertaisten, turvallisten liikennepalvelujen varmistamiseksi tarvitaan liikennevälineiden ja niiden ympäristöjen esteettömyyden tehostamista. Samoin tarvitaan liikennevälineissä tai niiden vaihdossa tarpeellisen avun organisointia ja vakiinnuttamista. Koko liikenneketju, mukaan lukien liikenneinformaatio ja siirtyminen liikennevälineestä toiseen, tulee saada toimivaksi. Tarvitaan samanaikaisesti saatavana olevaa ääni-, teksti- ja kuvamuotoista tiedotusta. Tarvitaan eri liikennemuotojen yhteensopivuuden edistämistä. Tarvitaan yhtenäisiä reitistöjä, selkeitä väyliä ja riittävästi tilaa liikkua. Liikennenympäristöjen kaavoituksessa tarvitaan jatkossa lisää huomiota ns. liikenteen rauhoittamisen ratkaisuille eli nopeuksien ja melutason hallintaan, ja ne tulee toteuttaa eri liikennemuodoissa.

Suomessa liikennepalveluja on mahdollista ja tärkeää toteuttaa kansallisista lähtökohdista ja tarpeista. Tavoitteita ei tule sitoa yhteisöläinsäädännön mukaiseen vähimmäistasoon.

Liikennepalveluiden esteettömyyden toteuttamista tulee jatkaa kansalliselta tasolta, mikäli siinä ollaan jo edetty yhteisöläinsäädännön velvoitteita pitemmälle. Erityisesti linja-autoliikenteessä tulee varmistaa esteettömyyden kansallinen kehittäminen ja avunsaannin mahdollisuuksien varmistaminen. Asetusten kansallista

toimeenpanoa on tarpeen valvoa järjestelmällisesti. Lentoliikenneasetuksen seuranta vaatii erityistä kansallista huomiota. Joukkoliikennepalvelujen ohella taksipalveluiden saavutettavuus- ja turvallisuuskehitystä on tarpeen jatkaa. Tavoitteena on taksipalvelujen soveltuvuus myös vammaisille henkilöille.

Liikennepalveluja kehitettäessä on tärkeää luoda hyvät edellytykset vammaisten henkilöiden vaikutusmahdollisuuksille ja osallistumiselle omaa elinympäristöä ja liikenneratkaisuja koskevaan suunnitteluun. Vammaisten ihmisten keskenään erilaiset liikkumistarpeet ja -mahdollisuudet tulee ottaa huomioon liikennejärjestelmien suunnittelun ja toteuttamisen kaikissa vaiheissa. Periaatteena on suunnitella ja toteuttaa uudet liikennepalvelut ja -järjestelmät esteettöminä ja poistaa nykyiset esteet.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Joukkoliikennepalvelujen esteettömyyden ja saavutettavuuden tehostamisesta, matkustajien avunsaannin organisoinnista ja taksiliikenteen soveltuvuuden kehittämistä sekä toimenpiteiden seurannasta vastaa keskeisesti LVM:n hallinnonala. Vastuu liikennevälineiden ympäristöjen esteettömyyden ja saavutettavuuden lisäämisestä on YM:llä. EY:n parlamentin ja neuvoston asetusten kansallisen toimeenpanon keskeisenä vastuutahona on LVM:n ohella OM.

3.4.1. Joukkoliikennevälineiden toimivuus

49. Edistetään joukkoliikennevälineiden teknistä esteettömyyttä panemalla täytäntöön yhteisölainsäädännössä määritellyt tekniset määräykset sekä huomioidaan kansallisista tarpeista lähtevät kehittämis- ja valvontatoimenpiteet rautatie- ja linja-autoliikenteessä.

Vastuuministeriö: LVM/Liikenteen turvallisuusvirasto Trafi

Muut keskeiset: ministeriöt OM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta toteutuu yhteisölainsäädännön toteutumisen seurannassa

Velvoite: Uusien linja-autojen rakennetta koskeva direktiivi; rautateiden yhteensopivuutta koskevaan direktiiviin liittyvät, komission määrittelemät tekniset eritelmat; PL 6 §, PL 9 §; YK:n yleissopimus art. 20

50. Kehitetään kaikkien liikennevälineiden esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistamiseksi joukkoliikenneinformaation esteettömyyttä ja monimuotoisuutta siten kuin yhteisöläinsäädäntö edellyttää (muun muassa kuulutukset, näyttötäulut, reittiopasteet) sekä huomioidaan kansallisista tarpeista lähtevät kehitys- ja valvontatarpeet.

Vastuuministeriö: LVM/hallinnonala

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta toteutuu yhteisöläinsäädännön toteutumisen seurannassa

Velvoite: Yhteisöläinsäädäntö; YK:n yleissopimus art. 9, art. 18, art. 19, art. 20, art. 21; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; PL 6 §, PL 9 §

3.4.2. Matkustajien oikeudet eri liikennemuodoissa

51. Varmistetaan lentoliikennettä koskevien oikeuksien ja avunsaannin toimivuus kansallisesti; vammaisten lentomatkustajien oikeuksia koskevan asetuksen toimeenpano ja koordinaatio. Avunsaannin toteutumista käytännössä seurataan myös kansallisesti.

Vastuuministeriö: LVM (Trafi, Kuluttajavirasto)

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta toteutuu yhteisöläinsäädännön toteutumisen seurannassa

Velvoite: EY:n vammaisten lentomatkustajien oikeuksia koskeva asetus; YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20; PL 6 §, 9 §

52. Varmistetaan linja-autoliikennepalveluita koskevien oikeuksien ja avunsaannin toimivuus kansallisesti. Matkustajien oikeuksia linja-autoliikenteessä koskevan asetuksen toteutumista seurataan myös kansallisesti.

Vastuuministeriö: LVM ja OM (Asetuksessa on määritelty vastuutahot. LVM vastaa ko. lainsäädännön valmistelusta, mutta ei ole valvonnasta vastaava viranomainen.)

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta toteutuu yhteisölainsäädännön toteutumisen seurannassa

Velvoite: EU:n komission ehdotus asetukseksi matkustajien oikeuksista linja-autoliikenteessä: oikeus matkustaa, avustamisvelvollisuus; joukkoliikennelakiuudistus (kilpailuttamisessa otettava huomioon esteettömyys); YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20; PL 6 §, 9 §

53. Varmistetaan, että vammaiset ja liikuntarajoitteiset henkilöt voivat käyttää rautateiden matkustajaliikennepalveluja EY:n rautatievastuuasetuksen mukaisesti. Asetuksen toteutumista seurataan myös kansallisesti, ja tavoitteena on asetuksen mukaisten oikeuksien toteutumisen lisäksi, että ennen sen voimaantuloa noudatettuja parempia käytänteitä ei heikennetä.

Vastuuministeriö: OM

Muut keskeiset ministeriöt: LVM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Valvontaviranomaisten saama palaute vammaisten ja liikuntarajoitteisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta käytännössä

Velvoite: EY:n rautatievastuuasetus: oikeus matkustaa, avustamisvelvollisuus; YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20; PL 6 §, 9 §; VR:n opas vammaisten ja liikuntarajoitteisten matkustamisesta rautateillä

54. Varmistetaan vesiliikennepalveluita koskevien oikeuksien ja avunsaannin toimivuus kansallisesti; asetuksen toimeenpano ja koordinaatio (komission ehdotus EU:n parlamentin ja neuvoston asetukseksi matkustajien oikeuksista meri- ja sisävesiliikenteessä). Asetuksen toteutumista seurataan myös kansallisesti.

Vastuuministeriö: LVM

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seuranta toteutuu yhteisöainsäädännön toteutumisen seurannassa

Velvoite: EU:n komission ehdotus matkustajien oikeuksista meri- ja sisävesiliikenteessä: oikeus matkustaa, avustamisvelvollisuus; YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20; PL 6 §, 9 §

3.4.3. Taksiliikenne

55. Kehitetään edelleen taksipalveluiden saavutettavuutta ja turvallisuutta niin, että ne soveltuvat myös vammaisille henkilöille:
- (a) ohjataan lupaviranomaisia taksiliikennelain tavoitteiden saavuttamisessa
 - (b) pannaan täytäntöön uusi taksinkuljettajakoulutusta koskeva laki
 - (c) seurataan uuden taksikaluston esteettömyyttä koskevan asetuksen turvallisuusvaikutuksia pyörätuolissa matkustavalle henkilölle.

Vastuuministeriö: LVM (koulutuksen osalta lain täytäntöönpano hallinnonalalla 1.1.2010 aloittaneella liikenteen turvallisuusvirastolla Trafilla)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: Taksiliikennelaki; LVM:n asetus taksiliikenteessä käytettävän esteettömän kaluston laatuvaatimuksista; YK:n yleissopimus art. 18, art. 19, art. 20; PL 6 §, 9 §

3.5. KOULUTUS JA OPISKELU

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen sekä yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta. Vammaiset lapset ja nuoret käyvät koulua ja opiskelevat yhdessä ikätovereidensa kanssa. Lähtökohtana on koko ikäluokalle yhdenvertaisesti toteutettavat mahdollisuudet koulunkäyntiin, koulutukseen ja ammatin hankintaan.

Tätä lähikouluperiaatteen mukaista koulutuspolitiikkaa on Suomessa toteutettu pääsääntöisenä toimintamuotona 1980-luvun alkupuolelta lähtien. Sen mukaisesti kaikki oppilaat käyvät koulua omalla asuinalueellaan, jolloin koulunkäynti on mahdollisimman turvallista, matkat lyhyitä ja myös sosiaaliset suhteet omaan yhteisöön vahvistuvat.

Vammaisten nuorten peruskoulun jälkeiseen koulutukseen pääsy ei toteudu kaikilta osin yhdenvertaisesti muiden ikätovereidensä kanssa. Eroja on sekä eri koulutusasteille että eri koulutusaloille pääsyssä, samoin on paikkakuntakohtaisia eroja. Vaikeudet ovat suurimmat kaikkein vaikeimmin vammaisilla nuorilla.

Vammaisten nuorten perusopetuksen jälkeinen koulutus on painottunut ammatilliseen koulutukseen. Mahdollisuudet opiskelun jatkamiseen lukiossa ja korkeakouluissa ovat toistaiseksi toteutuneet heikommin, vaikka niissä opiskelevien vammaisten nuorten määrä on kasvanut.

Ammattikoulutuksessa tavoitteena on vammaisten nuorten suhteellisen osuuden lisääminen yleisissä oppilaitoksissa. Kaikkein vaikeimmin vammaisten nuorten koulutuksen järjestämisvastuu on ammatillisilla erityisoppilaitoksilla, jotka toimivat myös erityisopetuksen osaamiskeskuksina. Erityistä tukea tarvitsevien nuorten koulutus on viime vuosina ollut ammattikoulutuksen yhtenä painopisteenä. Koulutuksellista tasa-arvoa ja koulutukseen pääsyä on laajennettu. Huomiota on myös kiinnitetty erityisopetuksen laadullisiin kysymyksiin. Pisimmällä yhdenvertaisuuden toteutumisessa ollaan perusopetuksessa.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Ihmisten mahdollisuudet omatoimisuuteen ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen laajenevat oleellisesti kouluttautumisen avulla. Vammaisten lasten, nuorten ja aikuisten koulutusmahdollisuudet tuleekin turvata eri elämänvaiheissa esiopetuksesta peruskouluun, toisen ja korkea-asteen opintoihin sekä elinikäiseen oppimiseen.

Yleisen lähikouluperiaatteen mukaisesti vammaisten lasten ja nuorten mahdollisuudet kaikkeen koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyvään toimintaan tulee turvata yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Yhdenvertaisten mahdollisuuksien tulee koskea kaikkia vammairyhmiä. Se edellyttää koulu- ja opiskelurakennusten sekä oppimis- ja lähiympäristöjen esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistamista. Lisäksi tarvitaan riittäviä mukautustoimia helpottamaan pistekirjoituksen ja puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen oppimista esimerkiksi varmistamalla oppimateriaalin saatavuus myös pistekirjoituksella ja selkokielellä. Siinä tulee hyödyntää uuden teknologian mahdollistamia luku- ja kirjoitusohjelmia, tekstitystä sekä riittäviä, yksilöllisiä ja oikea-aikaisia palveluita. Nii-tä ovat muun muassa tulkkaus- ja kuljetuspalvelut sekä koulunkäyntiavustajan tuki ja apu. On myös tarpeen, että säännöksissä otetaan huomioon vammaisten nuorten opiskeluun liittyvät joustotarpeet aiempaa järjestelmällisemmin. Niiden käytännön toteutus ei vielä ole ongelmattonta. Esimerkiksi mahdollisuudet koululiikuntaan tulee turvata kaikille oppilaille.

Koulunkäyntiin liittyvän toiminnan, erityisesti koulumatkan, onnistunut järjestely on edellytys sujuvalle koulunkäynnille. Kotoa kouluun tai opiskelupaikkaan

ja takaisin ulottuvan matkan tulee kaikilta osiltaan olla toimiva ja turvallinen.

Erityisesti peruskouluasteella koulun ja lapsen vanhempien hyvä yhteistyö on edellytyksenä lapsen koulunkäynnin sujumiselle. Yhdessä on tarpeen tunnistaa koulunkäynnin tiellä olevat esteet ja miettiä ratkaisut niiden poistamiseksi. Sekä koulun että perheen tukea ja kannustusta tarvitaan ehkä tavallistakin enemmän, jotta vammaisen lapsi ja nuori jatkaisi koulunkäyntiään peruskoulun jälkeen ja valmistuisi ammattiin.

Eri koulutus- ja opiskeluasteiden nivelvaiheessa annetun tuen tai sen puuttumisen vaikutukset nuoren elämään voivat olla ratkaisevia. Koulutusjärjestelmän tulee panostaa erityisesti vammaisten nuorten ohjaamiseen perusopetuksen ja toisen asteen opiskelun nivelvaiheen yli.

Perusopetuksen jälkeen tulee tukea ja helpottaa ammatti-, lukio- ja korkeakouluopintoja korjaamalla esteelliset koulu- ja opiskeluympäristöt. Opiskelumateriaalin tulee olla saatavana esteettömänä ja saavutettavana opiskelijoiden tarpeen mukaisesti. Lisäksi tulee varmistaa opiskelun sujumiseksi tarvittavien palvelujen saanti. Ammatillista koulutusta tulee edelleen monipuolistaa niin, että se tarjoaa nykyaikaisen työelämän vaatimukseen vastaavaa koulutusta myös vammaisille nuorille.

Vammaisten nuorten opiskelua yleisessä ammattikoulutuksessa tulee jatkuvasti kehittää yhteistyössä siitä päättävien ja sitä toteuttavien tahojen kanssa.

Vammaisille nuorille ja aikuisille henkilöille tarvitaan lisää jatko- ja täydennyskoulutusmahdollisuuksia. Kansainvälisten vaihto- ja harjoitteluohjelmien tulee jatkossa olla vammaisten nuorten saavutettavissa eri koulutusasteilla yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Koulutuksen toteuttaminen ja kehittäminen siten, että kaikilla kansalaisilla eri ikäkausina on yhtäläiset mahdollisuudet koulutuksen ja opiskelun avulla vahvistaa yhteiskunnallista osallisuuttaan ja itsenäisyyttään, on OKM:n hallinnonalan vastuualueella tiiviissä yhteistyössä erityisesti STM:n, TEMin ja VM:n hallinnonalojen kanssa.

3.5.1. Perusopetus

56. Seurataan ja arvioidaan perusopetuslain mahdollisten muutosten sekä valtionosuusjärjestelmän uudistamisen vaikutuksia vammaisten lasten ja nuorten opetuksen ja tukipalveluiden laatuun ja saatavuuteen.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: VM

Ajoitus: Tavoitteena on saattaa perusopetuslain muutokset voimaan syksyllä 2010

Rahoitustarve: HE 109/2009 mukaan ei aiheuta lisäkustannuksia

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvityksen kautta

Velvoite: Erityisopetuksen strategia; YK:n yleis-sopimus art. 24; PL 16 §

57. Vahvistetaan perusopetuksen tukitoimitoimien tarpeen tunnistamista mm. opetus- ja muun henkilöstön koulutuksen keinoin; varmistetaan tarpeen mukaisten toimien käynnistäminen.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Käynnistetään 2010

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta, osana opetus-
henkilöstön lisä- ja täydennyskoulutusrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seurataan opetu-
henkilöstön osallistumista täydennys- ja lisäkou-
lutukseen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 24

58. Parannetaan perusopetuksen oppimisympäristöjen esteettömyyttä, toteutetaan tarpeelliset mukautustoimet suunnitelmallisesti.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: Erityisopetuksen strategia; YK:n yleis-
sopimus art. 9, art. 21, art. 24

59. Kehitetään vammaisten oppilaiden aamu- ja ilta-päivätoimintaa lähikoulu- ja inkluusio-periaatteiden mukaisesti.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: Perusopetuslaki; Erityisopetuksen strategia; YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24

60. Tuetaan opinto-ohjauksen ja ammatinvalinnan keinoin vammaisten nuorten kouluttautumista; tuetaan oppilasta opintojen nivelkohdissa.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Sijoittuminen jatko-opintoihin

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24; Erityisopetuksen strategia

3.5.2. Lukio-opetus

61. Parannetaan lukio-opiskelussa tarvittavien avustaja- ja tukipalvelujen saatavuutta ja selkiytetään palvelujen tuottamisvastuita.

Vastuuministeriö: OKM, STM

Ajoitus: Jatkuva; yhteinen oppilas- ja opiskelija-huoltolaki on valmisteilla yhteistyössä OKM:n, STM:n ja Suomen Kuntaliiton kanssa vuonna 2010

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vaikeavammaiset lukiolaiset saavat opiskelussa tarvitsemansa avun ja tuen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24

62. Edistetään opiskelumahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja esteettömyyttä lukiokoulutuksessa; valmistellaan esteetöntä opiskelijavalintamenetelyä koskeva suositus ja opas.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: 2011

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Suositus ja opas tuotettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24;

PL 6 §, 16 §

63. Vaikutetaan siihen, että vammaiset lukiolaiset voivat päästä mukaan kansainvälisiin vaihto-ohjelmiin yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Käynnistetään heti

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitysten kautta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 21, art. 24

3.5.3. Ammatillinen koulutus

64. Edistetään opiskelumahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja esteettömyyttä ammatillisessa koulutuksessa; valmistellaan esteetöntä opiskelijavalintamenettelyä koskeva suositus ja opas.

Vastuuministeriö: OKM, osana opetushallituksen tulossopimusta

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: 2011

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Suositus ja opas tuotettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24;

Laki ammatillisesta koulutuksesta

65. Tuetaan vammaisten nuorten koulutukseen ja työelämään hakeutumista opinto- ja ammatinvalinnanohjauksella. Vahvistetaan ammatillisen erityisopetuksen yhteyksiä työelämään. Parannetaan ammatillisen opetuksen tuottaman osaamisen tunnettavuutta vammaisten nuorten työllistymisen tukemiseksi.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Jatko-opintoihin ja työelämään sijoittumisen seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24

66. Varmistetaan, että vammaiset ammattikoulutuksessa olevat nuoret pääsevät mukaan kansainvälisiin vaihto-ohjelmiin yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: 2010, jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 21, art. 24

3.5.4. Korkeakouluopetus

67. Korkeakoulut arvioivat ja kehittävät opiskelija-valinnan ja opiskelun esteettömyyttä ja yhdenvertaisuuden toteutumista osana korkeakoulujen laatu- ja arviointijärjestelmiään. Näin voidaan tukea vammaisten nuorten siirtymistä lukioista korkeakouluihin nykyistä paremmin.

Vastuuministeriö: OKM/korkeakoulut

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitysten kautta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24;
PL 6 §, 16 §

68. Vaikutetaan siihen, että vammaiset korkeakoulu-opiskelijat pääsevät mukaan kansainvälisiin opiskelijavaihto- ja harjoittelijaohjelmiin yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitysten ja ohjelmakohtaisten tilastojen kautta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 21, art. 24

3.5.5. Elinikäinen oppiminen

69. Kehitetään vapaan sivistystyön esteettömyyttä ja saavutettavuutta (Laki vapaasta sivistystyöstä).

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Erillisselvitys

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, 12, art. 19, art. 24; PL 16 §

70. Tuetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia osallistua jatko-, täydennys- ja uudelleen koulutautumiseen.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM, STM (tuki vammaispalvelujen kautta, esim. eläkkeeltä opiskeluun ja työelämään siirtyminen)

Ajoitus: 2009–2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seurataan koulutukseen osallistumista

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 21; EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (valmistelussa); PL 16 §

3.6. TYÖ

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Oikeus työhön on perusoikeus. Jokaisella on oikeus toimeentulon hankkimiseen. Työvoima on julkisen vallan suojeluksessa.

Taloudellisista suhdanteista riippumatta vammaisten henkilöiden työllistyminen eri ikäkausina on ollut vaikeampaa kuin muiden kansalaisten. Työllistyminen avoimille työmarkkinoille joko suoraan tai työvoimapolitiittisin toimenpitein tuettuna ei ole edennyt toivotulla tavalla. Vammaisten henkilöiden työllisyysaste on merkittävästi alhaisempi kuin vammattomien ikätovereiden. Erityisen vaikea on ensimmäisen työpaikan löytäminen ja työuran aloittaminen. Uhkana onkin työttömyyden jääminen pysyväksi tilaksi. Työelämästä syrjäytyminen riistää vammaisilta ihmisiltä mahdollisuuden itse vaikuttaa elintasoonsa ja vahvistaa yhteiskunnallista osallisuuttaan.

Työvoimapolitiittiset toimet eivät ole olleet riittävän tehokkaita saattamaan ihmisiä kuntouttavasta työstä tai työtoiminnasta avoimille työmarkkinoille. Epäkohdانا on kuntouttavan työn ja työtoiminnan jääminen pysyväisluonteisiksi työmuodoiksi henkilön työkyvyn vahvistumisesta ja osaamisen karttumisesta huolimatta. Palkkatyön puuttumisen myötä karkaa vammaisen henkilön mahdollisuus vaikuttaa työnteon avulla itse omaan elintasoonsa yhä kauemmas.

Suomessa, kuten useissa Euroopan unionin maissa, työelämässä olevien henkilöiden lukumäärä on laskenut paitsi taloudellisen suhdannekehityksen, myös väestörakenteen muuttumisen myötä. Vammaisten henkilöiden panosta työmarkkinoilla on arveltu jatkossa tarvittavan aiempaa enemmän. Työllistymisen tiellä ole-

vien esteiden purkaminen ja tuen saaminen työelämässä jaksamiseksi eivät ole edenneet tämän kehityssuunnan mukaisena kokonaisvaltaisena toimintana. Yleinen tavoite pidentää suomalaisten työuria koskee vammaisia työntekijöitä yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Palkallinen työnteko on osallisuuden ja taloudellisen itsenäisyyden kivijalka. Työ tarjoaa kaikille ihmisille mahdollisuuden rakentaa omaa hyvinvointia, torjua köyhyyttä ja syrjäytymistä. Siksi työhön osallistumisen mahdollisuudet tulee turvata kaikille. Tavoitteena on vammaisten henkilöiden työllistyminen avoimille työmarkkinoille, palkkasuhteiseen työhön.

Hyvin toimivilla työmarkkinoilla ajoittainen tai osittainen työkyky ei voi olla este työnteolle. Päinvastoin, työmarkkinoita, jotka sulkevat merkittävän osan inhimillisistä voimavaroista ulkopuolelleen, ei voida pitää oikeudenmukaisina eikä tehokkaina. Vamma ei yleensä estä henkilöä olemasta tuottava työntekijä. Tavoitteena onkin tukea uudistuksia, joilla aktiivisia työnhaku- ja työnsaantimahdollisuuksia työmarkkinoilla painotetaan enemmän kuin sosiaaliturvan varaan rakennettuja tulevaisuuden ratkaisuja. Esimerkiksi vammaisten ihmisten osa-aikatyön tarpeita, halukkuutta valita osa-aikatyö joko määräajaksi tai pysyvämminkin, ei vielä tunneta tarpeeksi. Muiden maiden onnistuneista osa-aikatyöjärjestelyistä on saatavissa hyviä esimerkkejä. Ne voivat osaltaan tukea työllistymisen erilaisten ratkaisumahdollisuuksien kehittämistä myös Suomessa.

Työllistymisen esteitä voidaan poistaa ja lieventää monialaisella, uusia keinoja etsivällä, kohdistetulla ja tarpeen mukaan portaittain etenevällä työvoimapoliti-

kalla. Keskeisiä keinoja ovat yksilöllinen ammatinvalinnanohjaus ja -neuvonta, tuettu työllistyminen, työ- ja opetushallinnon yhteistyön tiivistäminen ja ylipäättään aktiivinen tuki erityisesti nuorelle henkilölle työelämään kiinni pääsemiseksi. Myös toimenpiteitä, joilla työvoimaa jatkossa haetaan ja rekrytoidaan, tulee kehittää aiempaa innovatiivisempaan ja ennakkoluulottomampaan suuntaan. Tietopohjan monipuolistaminen ja hyvät kokemukset vammaisista henkilöistä työntekijöinä tukevat vammaisten ihmisten työuran aloittamista, jatkuvuutta ja nousujohteista kehityskulkua. Kansainvälisten tehtävien vastaanoton niin kotimaassa kuin ulkomaillakin tulee olla mahdollista vammaisille työntekijöille yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vaikeavammaisten yrittäjien toimeentulon hankkimista tulee ja on mahdollista helpottaa kehittämällä nykyaikaisen yhteiskunnan ja ammattirakenteen tarpeisiin vastaavia keinoja.

Nykyisten työvoimapolitiittisten keinojen tehokkaampi käyttöönotto työhön pääsyn ja työssä jaksamisen tukena tulee varmistaa. Erityisesti työolosuhteiden järjestelytuen laajemman hyödyntämisen arvioidaan tukevan työelämään pääsemistä ja työelämässä jatkamista. Samoin palkkatuen joustava käyttö lisäisi työkyvyttömyyseläkkeeltä työhön pyrkivien tai palaavien vammaisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksia.

Ensimmäisen työpaikan saannin merkitys työuran avaajana on tärkeä. Työpaikan löydyttyä tulee selvittää vammaisen työntekijän työpaikalla tarvitsemien yksilöllisten mukautustoimien ja palvelujen tarve ja toteuttaa ne. Usein kyse on työympäristön saavutettavuuden parantamisesta ja esteettömyyden varmistamisesta. Sujuvan työnteon mahdollistavat oikeanlaiset, yksilöllisesti sovitut apuvälineet. Henkilökohtainen apu on työnteon

edellytys monelle vaikeavammaiselle henkilölle. Matkojen työpaikalle ja kotiin tulee päivittäin taittua sujuvasti ja turvallisesti. On tärkeää, että työnteon mahdollistavat mukautukset, tuki ja palvelut ovat käytettävissä heti työnteon alkaessa. Työelämässä pysymisen ja jaksamisen tukena on toimiva, epäkohtiin puuttuva työterveydenhuolto ja tarvittaessa oikea-aikainen ammatillinen kuntoutus. Työkykyä tukeva onnistunut kuntoutus vahvistaa vammaisen henkilön yhteiskunnallista osallisuutta ja edistää taloudellisesti kestävä vammaispolitiikan toteuttamista.

Vammaisten henkilöiden työllistymistä tulee tukea myös muuttamalla käsitteitä vastaamaan paremmin nykypäivän tilannetta. Lainsäädännön termi ”vajaakuntoinen” leimaa vammaisia ihmisiä. Se ei kuvaa työkykyä oikealla tavalla ja on myös nykyaikaisen vammaispolitiikan vastainen. Siltä osin tarvitaan muutoksia säädöksiin.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Vammaisten niin kuin muidenkin kansalaisten työllistymistä tukee TEMin hallinnonala. Se voi myös tukea vammaisen henkilön työnantajaa toteuttamaan työnteon vuoksi tarpeelliset mukautustoimet. Monilta osin se edellyttää yhteistyötä STM:n, OKM:n sekä SM:n ja VM:n hallinnonalojen kanssa

3.6.1. Työllistyminen

71. Kehitetään rekrytointivaiheen palveluja ja ratkaisuja. Tarkoituksena on löytää uusia työaloja vammaisille henkilöille.

Vastuuministeriö: TEM

Muut keskeiset ministeriöt: STM (esitetään tuetun työllistymisen mallin käyttöönottoa työkeskuksissa)

Ajoitus: Jatkuva (STM)

Rahoitustarve: Selviää kehittämistyön aikana (TEM); ei erillisrahoitusta (STM)

Seurannan mittarit, osoittimet: Otetaan käyttöön työllistämisen mittarit; palveluiden saamisen jälkeen avoimille työmarkkinoille työllistyneet vammaiset (TEM); työkeskuksista siirtyy vammaisia henkilöitä avoimille työmarkkinoille (STM)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 27; PL 6 §, 18 §

72. Vahvistetaan työ- ja elinkeinohallinnon työntekijöiden (keskeisesti TE-toimistot, ELYt) ja yhteistyökumppaneiden (työnantajat, yrittäjät) vammaispoliittista osaamista koulutuksen, tiedottamisen ja vaikuttamistyön keinoin; sisällytetään henkilöstökoulutukseen vammaispoliittisia toimia, jotka toteutetaan yhteistyössä vammaisjärjestöjen asiantuntijoiden kanssa.

Vastuuministeriö: TEM

Muut keskeiset ministeriöt: SM, STM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Otetaan käyttöön työllistämisen mittarit; vammaisten henkilöiden työllistyminen; tukitoimien kohdentumisen seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 27; PL 6 §, 18 §

73. Valtiotyönantaja toimii päättäväisesti vammaisten henkilöiden syrjinnän estämiseksi sekä virkaan nimityksen yhteydessä, palvelussuhteen kestäessä että palvelussuhteita päätettäessä.

Vastuuministeriö: VM/Valtion työmarkkinalaitos

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaisia henkilöitä on palkattu ja otettu harjoittelijoiksi valtionhallinnon työpaikkoihin

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 27; PL 6 §, 18 §; yhdenvertaisuuslaki

74. Selvitetään työnantajille kohdistetun ns. yhteisvastuupoolin käyttö ja potentiaali vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevana keinona. Samoin selvitetään työnantajien eläkevastuun ja vammaisten henkilöiden työllistämisen suhdetta ja mietitään keinoja työllistymisen esteiden purkamiseksi.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM

Ajoitus: 2009–2011, SATA-komitean jatkovalmistelussa on selvitetty keinoja vammaisten henkilöiden työllistymisen edistämiseksi ja työllistymisen esteiden purkamiseksi

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Laadittu selvitys

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 27; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; PL 18 §

75. Selvitetään vammaisyrittäjien arvonlisäveron huojennuksen korvaaminen suoralla tuella vammaisyrittäjille.

Vastuuministeriö: TEM (perustetaan hallinnonalojen välinen työryhmä selvittämään asiaa), STM

Muut keskeiset ministeriöt: VM

Ajoitus: Otetaan huomioon hallitusohjelman 2011–2015 valmisteluissa

Rahoitustarve: Lisärahoitustarve selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Laadittu selvitys

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 27; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; PL 18 §; EU-sääntely

76. Selvitetään, miten vammaisten henkilöiden pääsyä kansainvälisten järjestöjen asiantuntijatehtäviin voidaan edistää.

Vastuuministeriö: Kukin ministeriö omalla hallinnonalallaan

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Laaditut selvitykset

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 27

3.6.2. Työn tekeminen

77. Selvitetään työolosuhteiden järjestelytuen käyttö ja kehittämistarpeet ja tarvittaessa uudistetaan säädökset ja ohjeistus.

Vastuuministeriö: TEM

Muut keskeiset ministeriöt: YM, STM/Kela

Ajoitus: 2010 selkiytetään tuen suhde kohtuullisen mukauttamisen vaatimukseen, selkiytetään työolosuhteiden järjestelytuen ja Kelan ammatillisenä kuntoutuksena järjestettävien ja korvattavien apuvälineiden välinen suhde ja tarvittaessa valmistellaan säädösmuutokset

Rahoitustarve: Selviää valmistelutyön aikana

Seurannan mittarit, osoittimet: Asetus uudistettu, ohjeet annettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 27; EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi/valmistelussa; yhdenvertaisuuslaki

78. Varmistetaan työssä olevan vammaisen henkilön mahdollisuus saada riittävät tulkkauspalvelut (Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta).

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM

Ajoitus: Hallituskausi 2011–2015

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Annettu hallituksen esitys asiassa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 27; PL 6 §, 17 §

3.6.3. Työhön liittyvät käsitteet

79. Luovutaan vammaisten osalta vajaakuntoinen-termin käytöstä. Termi on leimaava, eikä kuvaa nykyaikaista käsitystä vammaisten henkilöiden työkykyisyydestä. Se poistetaan säännöksistä, ohjeistuksesta ja tilastoinnista niiltä osin kuin sillä viitataan vammaisiin henkilöihin.

Vastuuministeriö: TEM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: 2015 mennessä

Rahoitustarve: Ei edellytä lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Termin käytöstä on luovuttu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 5; PL 6 §

3.7. TERVEYDENHUOLTO- JA KUNTOUTUS

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaiselle on turvattava riittävät terveystalvet. Kaikki kansalaiset/kuntalaiset eivät kuitenkaan kykene vammansa tai toimintakykynsä vuoksi käyttämään julkisen ja yksityisen terveydenhuollon palveluita yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Terveydenhuollon toimitilojen ja niiden ympäristön esteellisyys sekä tarpeellisten palvelujen, esimerkiksi tulkkauspalvelujen, puute tai väärä ajoitus voivat olla esteenä palvelujen sujuvalle ja turvalliselle käytölle. Myös perusterveydenhuollon vammaisuuteen liittyvää erityisosaamista tarvitaan nykyistä enemmän terveydenhuoltopalvelujen käytön toimivuuden ja sujuvuuden parantamiseksi. Erityislakien mukaisten palvelujen saatavuus ja toimivuus vaihtelevat paikkakunnittain, ja asuinpaikkakunnasta riippuva, terveystalveluiden saantiin liittyvä eriarvoisuus koskee myös vammaisia ihmisiä.

Kuntoutuksella on mahdollisuus edistää ja vahvistaa vammaisten henkilöiden omatoimisuutta kaikkina ikäkausina. Se tukee niin lasten kuin ikäihmisten osallisuutta, koulunkäyntiä, opiskelua, työelämään pääsyä, työssä jaksamista ja taloudellista itsenäisyyttä. Kuntoutusta järjestävät monet eri organisaatiot. Kuntoutusta koskeva lainsäädäntö säätää yksityiskohtaisesti eri tahojen kuntoutustehtävistä. Eri järjestäjätahojen kuntoutusvastuu on integroitu osaksi yleisiä palveluja ja sosiaaliturvaa. Työn- ja vastuunjaon lisäksi jokaiselle taholle on säädetty velvollisuus ohjata asiakasta hänelle tarkoituksenmukaiseen kuntoutukseen ja velvollisuus noudattaa kuntoutuksen asiakastyöstä erikseen annettua lakia.

Kuntoutusjärjestelmien yhteensovittaminen on kuitenkin usein pulmallista sekä palvelujen käyttäjille että kuntoutuksen ammattilaisille. Epäselvyydet kuntoutuspalvelun tuottamisessa tai rahoituksessa voivat viivästyttää kuntoutuksen käynnistymistä. Kuntoutus voi myös katketa palvelun käyttäjän siirtyessä toimintayksiköstä toiseen. Vammaisen henkilön näkökulmasta kuntoutus on oma erikoistunut lohkonsa eri palvelu- ja sosiaaliturvajärjestelmien sisällä. Vastaavasti vammaisen henkilön kuntoutuspolku on yhdistelmä monen eri tahon palveluita ja etuuksia. Jotta kuntoutuja saisi tarvitsemansa palvelut oikea-aikaisesti ja oikeasta paikasta, tarvittaisiin kuntoutuksen yhdyshenkilöä tai palveluohjausta.

Jo olemassa olevat kuntoutussäädökset tulee saada täysimääräisesti hyödynnetyiksi. Hyvin toteutettuina niillä voidaan merkittävästi edistää eri kuntoutustoimenpiteiden saumattomuutta. Vaikka odotusajat kuntoutukseen ja apuvälinetarpeiden arviointiin pääsyyn on säädetty vuonna 2005 hoitotakuulainsäädännön uudistuksen yhteydessä, kuntoutukseen pääsyä ja palvelujen tarpeen arviointia saattaa joutua odottamaan. Lakiin potilaan asemasta ja oikeuksista kirjattiin jo kuusi vuotta sitten velvoite laatia tutkimusta, hoitoa ja lääkinnällistä kuntoutusta koskeva suunnitelma yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Ongelmia on aiheuttanut Kelan kustantaman vaikeavammaisen henkilön lääkinnällisen kuntoutuksen päättyminen nykyisellään 65 vuoden iässä. Siitä eteenpäin järjestämisvastuu on julkisella terveydenhuollolla. SATA-komitean kuntoutusta koskevissa esityksissä ja uuden terveydenhuoltolain valmistelussa on nostettu näitä ongelmia esille.

Apuvälineiden tarve kasvaa ikääntyneiden, myös vaikeavammaisten henkilöiden, määrän ja uuden tekno-

logian tuomien mahdollisuuksien lisääntyessä. Vaikka apuvälineiden saatavuus on parantunut viime vuosina ja palvelukäytäntöjä ollaan yhtenäistämässä maan eri puolilla, jää muun muassa suuri osa aikuisista puhekyvyn osittain tai kokonaan menettäneistä henkilöistä ilman toimivia kommunikoinnin apuvälineitä. Apuvälineisiin käytetään julkisessa terveydenhuollossa aikaisempaa enemmän rahaa. Kunnissa kaivataan kuitenkin vuonna 2003 annetun apuvälinepalvelujen laatusuosituksen ohjeistusta tarkempia suosituksia. Myös yhtenäisiä valtakunnallisia kriteerejä sairaanhoitopiirien apuvälinetietojen keräämiseksi tarvittaisiin. Lisäksi tarvitaan jatkuvaa ajantasaista tietoa apuvälineiden ja uuden teknologian tuomista mahdollisuuksista kuntoutuksesta vastaaville tahoille. Riidanalaisissa apuvälinepäätöksissä kantelumennettelyn käyttö on aikaavievä ja usein myös tulokseton prosessi kantelijan näkökulmasta.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Terveydenhuollon toimin voidaan merkittävästi tukea ihmisten omatoimisuutta, elämänlaatua ja työelämässä jaksamista. Kaikilla kansalaisilla, myös vaikeavammaisilla henkilöillä, on oikeus terveydenhuollon laadukkaisiin palveluihin, asianmukaiseen hoitoon ja terveydentilan seurantaan.

Harvinaisiin vamma-ryhmiin kuuluvilla ihmisillä on muita suurempi riski syrjäytyä laadukkaista perusterveydenhuollon palveluista. Euroopan neuvoston suosituksen mukaisesti jäsenvaltioiden tulee laatia ja hyväksyä mahdollisimman pian, mutta kuitenkin vuoteen 2013 mennessä kansallinen strategia, jolla ohjataan ja organisoitetaan keskeisiä harvinaisia sairauksia koskevia toimia sosiaali- ja terveydenhuollossa. Myös Suomen on tärkeä tehdä ja toteuttaa tällainen strategia.

Hyvin toimivien terveyspalvelujen edellytyksenä on potilaan oikeus tulla kuulluksi ja oikeus osallistua omaa terveyttä tai hoitoa koskevaan päätöksentekoon. On tärkeää, että terveydenhuollon perus- ja erityispalvelujen toimitilojen monipuolinen esteettömyys voidaan varmistaa. Tilojen tulee olla saavutettavia ja soveltuvia myös eri tavoin vammaisille henkilöille. Jatkossa terveydenhuollon eri yksiköissä tulisi panostaa siihen, että eri tavalla vammaiset ihmiset tulevat kuulluksi ja ymmärretyksi palvelujen käyttäjinä. Esimerkiksi näkövammaisen henkilö tarvitsee tiedon jonotustilanteesta ääneen perustuvalla kutsulla, kun taas kuulovammaisen ja joskus myös puhevammaisen henkilö hyötyvät palveluvuoron tiedottamisesta visuaalisessa muodossa. Käyttäessään terveydenhuollon palveluja kehitysvammaisen henkilö saattaa tarvita henkilökohtaista apua ja tukea sekä selkeää informaatiota ja riittävän pitkiä vastaanottoaikoja kommunikaation toimivuuden varmistamiseksi.

Lääkinnällinen kuntoutus täydentää ja tehostaa varhaisesta vaiheesta alkaen lääketieteellisen ja ammatillisen kuntoutuksen sekä muiden työ- ja toimintakykyä tukevien palvelujen vaikutusta. Kuntoutuksen keinoin tähdätään ihmisen toimintakyvyn ja työkyvyn paraneamiseen tai säilymiseen ja itsenäiseen suoriutumiseen erilaisissa elämäntilanteissa.

Eri toimija- ja rahoittajatahojen palvelujen yhteensovittaminen on kuntoutujan kannalta sujuvan ja vaikuttavan kuntoutumisen edellytys. Kuntoutusta järjestävillä viranomaisille ja yhteisöille on säädetty yhteistyövelvollisuus. Kuntoutuksen asiakastyöstä annetun lain tarkoituksena on auttaa kuntoutujaa saamaan tarvitsemansa kuntoutuspalvelut ja edistää viranomaisten sekä muiden yhteisöjen ja laitosten yhteistyötä tilanteessa, joka edellyttää usean kuntoutusta järjestävän yhteisön toimenpiteitä. Kuntou-

tuksen laajan kokonaisuuden sujuvuuden parantamiseksi on käynnistetty useita toimia, joilla kuntoutuksen ja kuntoutuspalvelujen peruslinjauksia konkretisoidaan, menettelytapoja ja palvelujen järjestämistä eri tahojen kesken täsmennetään ja asiakkaan oikeutta palveluun ja toimeentuloon kuntoutuksen aikana selkiytetään.

Apuvälinepalveluja tuotetaan sekä perusterveydenhuollossa että erikoissairaanhoidossa. Apuvälinepalvelu on osa hoitoa ja kuntoutusta, jonka tulee hoito- ja kuntoutussuunnitelman mukaisesti nivoutua osaksi saumattomaksi palveluketjua. Lähtökohtana on, että kuntoutus- ja apuvälineet sekä hoitotarvikkeet vastaavat henkilön yksilöllisiä tarpeita, niitä on saatavana ja ne ovat laadukkaita. Apuvälineillä on niin suuri merkitys vammaiselle henkilölle, että jatkossa apuvälineiden saatavuuden ohella on tarpeen varmistaa apuvälinepalvelun asiakkaan oikeusturvan toteutuminen riidanalaisissa päätöksissä. Keskeistä on, että vammaisen henkilö ja tarvittaessa hänen läheisensä ovat mukana suunnittelemassa ja päättämässä häntä itseään koskevista kuntoutus- ja apuvälineasioista.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Terveyspalvelujen esteettömyyden lisäämisestä ja palvelujen varmistamisesta kaikille kansalaisille yhdenvertaisesti vastaa STM:n hallinnonala, osin yhteistyössä YM:n ja LVM:n hallinnonalojen kanssa.

Kuntoutuksen toimivuuden ja kehittämisen vastuu on jakautunut useille hallinnonaloille: STM/ sosiaali- ja terveydenhuolto, Kela, työeläkelaitokset ja tapaturma- ja liikennevakuutuslaitokset, TEM/työhallinto, OKM/ opetushallinto.

Apuvälinepalvelujen saatavuudesta ja toimivuudesta vastaa keskeisesti STM, opetus- ja työhallinnon osalta yhteistyössä OKM:n ja TEMin kanssa.

Harvinaisten vamma ryhmien sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin kuuluvia toimia ohjaavan kansallisen strategian valmistelusta vastaa STM.

3.7.1. Terveydenhuolto

80. Ohjataan uuden terveydenhuoltolain toteutus siten, että eri tavoin vammaisten henkilöiden mahdollisuus saada ja käyttää perusterveydenhuollon palveluita varmistetaan.

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Terveydenhuoltolaki annetaan eduskunnalle kevädistuntokaudella 2010, sen on tarkoitus tulla asteittain voimaan 2011–2013; ohjaus lainsäädännön voimaantullessa; Toimiva terveyskeskus-ohjelma

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Terveydenhuollon palvelut ovat vammaisten henkilöiden saavutettavissa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 25; VN:n selonteko vammaispolitiikasta, taustaineisto; Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 2004/857; EN:n suositus 2009/c151/02; PL 6 §, 19.3 §

81. Varmistetaan terveydenhuollon erityisosaamisen saatavuus perusterveydenhuollon palveluja toteuttaessa.

Vastuuministeriö: STM (Toimiva terveyskeskus-ohjelman toimeenpano, terveydenhuoltolain uudistus, PARAS-hanke)

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Terveydenhuollon palvelut ovat vammaisten henkilöiden saavutettavissa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 25

82. Seurataan hoitotarvikkeiden jakelu- ja maksusääntösten toimivuutta, puututaan epäkohtiin.

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Jatkuva. Terveydenhuoltolaki annetaan eduskunnalle kevätistuntokaudella 2010

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Määritellään säädöksessä

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 25

83. Edistetään vammaisten työntekijöiden työssä jaksamista ja jatkamista; varmistetaan varhainen puuttuminen ja kuntoutustarpeen tunnistaminen (Työterveyslaki, ohjeistuksen tarkentaminen).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Terveystuntolaki annetaan eduskunnalle kevätestuntokaudella 2010, sen on tarkoitus tulla asteittain voimaan 2011–2013; ohjaus lainsäädännön voimaantullessa

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaisten työelämässä pysymisen seuranta, mahdollisesti työkykybarometrin kehittäminen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19, art. 25

3.7.2. Kuntoutus

84. Selvitetään mahdollisuutta poistaa Kelan järjestämän vaikeavammaisten henkilöiden lääkinällisen kuntoutuksen sidos vammaisuuksiin. Asetetaan erillinen työryhmä laatimaan ehdotukset Kelan kuntoutuslain uudistamiseksi lääkinällisen kuntoutuksen kytkennän poistamiseksi vammaisuuksista (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista).

Vastuuministeriö: STM (toimintakyvyn mittaamisen ja arvioinnin kansallinen asiantuntijaverkosto 2007–2010, Kelan vaikeavammaisten kuntoutuksen kehittämishanke ja VAKE-hanke 2006–2013)

Ajoitus: Hallituskausi 2011–2015

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Sidonnaisuus poistettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19, art. 25

85. Vakiinnutetaan lääkinnällisen kuntoutuksen yhteistyö työterveydenhuollon kanssa.

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: 2010 STM:ssä jatkovalmistelussa SATA-komitean ehdotus työterveydenhuollon toimintamallin kehittämistä siten, että työelämässä olevan henkilön kuntoutuksen koordinoivastuu on selvemmin työterveyshuollolla

Rahoitustarve: SATA-komitean linjausten mukaisesti Seurannan mittarit, osoittimet: Jatkovalmistelun mukaan

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 26, SATA-komitean linjaukset kohta 3.7.

86. Valmistellaan Kelan järjestämän vaikeavammaisten henkilöiden lääkinnällisen kuntoutuksen ikärajan nostaminen 67 vuoteen muuttamalla lakia Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista.

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: 2011–2015, SATA-komitean ehdotusten mukaisesti säädösmuutos toteutetaan seuraavalla hallituskaudella 2011–2015

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Ikärajan nostaminen on toteutunut

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 26; SATA-komitean linjaukset, kohta 3.8.

87. Kehitetään sosiaali- ja terveydenhuollon apuvälinepalvelujen seurantajärjestelmää. Sitä varten käynnistetään valtakunnallisten yhtenäisten apuvälineiden saatavuusperusteiden laatiminen ja seurataan tarvittavien kriteerien määrittämistä. Apuvälineiden tuntemusta ja käyttöönottoa tullaan edistämään myöhemmin perustettavan apuvälinetietokannan avulla.

Vastuuministeriö: STM (THL/TUSO-asia)

Muut keskeiset ministeriöt: OKM perusopetuksen apuvälineiden osalta

Ajoitus: Jatkuva. 2010 kevätistuntokaudella eduskunnalle annetaan hallituksen esitys uudeksi terveydenhuoltolaiksi. Lakiluonnokseen on sisällytetty apuvälinepalveluja koskevan asetuksen laadintaoikeus. Laki tulee asteittain voimaan 2011–2013.

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Seurantajärjestelmä on käytössä, seurantaraportit (THL)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 19, art. 25, art. 26; PL 19.3 §

88. Vahvistetaan järjestelmällisesti kuntoutuksen vaikuttavuuden tietopohjaa, jota tullaan hyödyntämään hyvien kuntoutuskäytäntöjen kehittämisessä.

Vastuuministeriö: STM (THL/TUSO-asia); Käypä hoito -suositusten kuntoutusosiot; THL/Finohta

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Jatkovalmistelun mukaan

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 25, art. 26, art. 31

89. Vakiinnutetaan työelämän, koulutuksen ja opetuksen yhteistyö ammatillisen kuntoutuksen toimeenpanossa ohjauksen ja henkilöstökoulutuksen keinoin. Tavoitteena on varmistaa asiakkaille joustavat ja oikea-aikaiset ammatillisen kuntoutuksen palvelut.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM, OKM

Ajoitus: 2010–2011

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Ammatillisen kuntoutuksen palveluketju toimii

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 24, art. 26, art. 27; SATA-komitean selvitykset kuntouksesta vastuussa olevien toimijoiden ammatillisen kuntoutuksen työnjaosta

3.8. SOSIAALITURVA

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaisella on oikeus perustoimeentulon turvaan. Työ on toimeentulon ensisijainen lähde ja keino vaikuttaa omaan taloudelliseen asemaan. Sosiaaliturva toimii hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistajana silloin, kun työnteko ei eri syistä ole mahdollista. Käytännössä sosiaaliturva on erityisesti vaikeavammaisille henkilöille hyvin keskeinen toimeentulon ja yhteiskunnallisen osallisuuden tuki. Perustoimeentulon pysyvä matala taso muodostaa esteen vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden täysipainoiselle yhteiskunnalliselle osallisuudelle.

Sosiaaliturvan eri osien kaavamainen yhteensovittaminen vie pohjaa hyvän elämän rakentamiselta ja omatoimisuudelta. Sosiaaliturvaa toimeenpanevien ja ohjaavien eri hallinnonalojen yhteistyössä olevat ongelmat näkyvät asiakkaille sosiaaliturvasta saatavana olevien tietojen hajanaisuutena, aiheuttavat paljon vaivaa ja epävarmuutta ja jopa rajoittavat sosiaaliturvan tuloksellista käyttöä.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Sosiaaliturva on toissijainen keino varmistaa työkäisten kansalaisten hyvinvointia ja tasoittaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Sen merkitys vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden mahdollistajana ja syrjäytymisen ehkäisijänä on kuitenkin jatkossakin erittäin tärkeä. Sosiaaliturvan tason tulee olla riittävä. Lähtökohtana sosiaaliturvaa koskevia päätöksiä tehtäessä tulee olla henkilön elämäntilanne ja yksilölliset tarpeet.

Sosiaaliturvan toimivuuden varmistamiseksi ja epäkohtien korjaamiseksi tulee kehittää sen eri osien yhteen-

sopivuutta, sitä, miten eri osat yhdessä ja oikea-aikaisesti parhaiten voivat vasta asiakkaan tarpeeseen. Samoin tarvitaan yksilöidympää tietoa sosiaaliturvan merkityksestä ja vaikuttavuudesta vammaisten henkilöiden elämään. Koko työikänsä kansaneläkkeen varassa eläville vammaisille henkilöille on erityisen tärkeää kohtuullisen toimeentulon turvaaminen. Heillä ei eri syistä ole ollut samanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa taloudelliseen itsenäisyyteensä tai elintasoonsa kuin suurimmalla osalla muita kansalaisia. Vähimmäiseläkkeen tason tulee olla kohtuullinen, jotta myös vammaisilla henkilöillä on edellytykset toimia täysivaltaisina kansalaisina ilman syrjintää.

Ammatillisen kuntoutuksen aikana tavoitteena on hyödyntää työvoimapalvelujärjestelmää integroidusti, niin, että myös vammaiset henkilöt voivat hyötyä siitä täysimääräisesti. Erityisesti nuorten työhönkuntoutujien kohdalla työvoimapalvelujärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien käyttö on peruslähtökohta.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Sosiaaliturvan toimivuudesta ja sen eri osien yhteensovittamiseen liittyvistä kysymyksistä vastaa STM:n hallinnonala, keskeisiä yhteistyökumppaneita ovat TEM ja OKM.

3.8.1. Toimeentulon turva työvoiman ulkopuolella oleville ja muille heikossa taloudellisessa asemassa oleville vammaisille henkilöille

90. Tarkistetaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut, ns. maksukatto; tavoitteena on koko elämänsä työelämän ulkopuolella olevien ja muiden heikossa taloudellisessa asemassa olevien vammaisten henkilöiden taloudellisen aseman parantaminen (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Hallituskausi 2011–2015

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Maksukatot on yhdistetty

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 28; PL 19§

91. Valmistellaan ns. takuueläkelainsäädäntö; tavoitteena on koko elämänsä työelämän ulkopuolella olleiden ja muiden heikossa taloudellisessa asemassa olevien vammaisten henkilöiden taloudellisen aseman parantaminen.

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Takuueläke tulee käyttöön maaliskuun alusta vuonna 2011. Hallituksen esitystä valmistellaan STM:ssä yhteistyössä Kelan kanssa.

Rahoitustarve: 111 milj.

Seurannan mittarit, osoittimet: Takuueläkelainsäädäntö on valmistunut

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 28; PL 19 §; SA-TA-komitean linjaukset

92. Korotetaan eläkkeensaajan asumistuen tulorajoja niin, etteivät vähäiset tulojen lisäykset alenna eläkkeensaajan asumistukea (Laki eläkkeensaajan asumistuesta).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: Hallituskausi 2011– 2015

Rahoitustarve: Edellyttää lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Lainsäädäntö on muutettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 28

93. Selvitetään kuntoutusrahasäännösten ja vammaistuen myöntökriteerien kehittämistarpeita (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista, Laki vammaisetuuksista).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: SATA-komitean ehdotusten jatkoselvittäminen. SATA-komitean linjausten mukaan indeksisuojan ulkopuolella olevat perusturvaetuedet, mukaan lukien vähimmäismääräiset kuntoutusrahat, on tarkoitus sitoa kuluttajahintojen muutosta kuvaavaan kansaneläkeindeksiin 1.3.2011 lukien.

Rahoitustarve: SATA-komitean linjausten mukaisesti

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitys valmistunut

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 26; VN:n selonteko valtionalouden kehyksistä vuosille 2010–2013; SATA-komitean linjaukset kohdat 2.2. ja 4.1.

94. Varmistetaan tiedotus kansaneläkelain ja työeläkelakien mukaisten työkyvyttömyyseläkkeiden lepäämään jättämistä koskevien uusien säännösten osalta.

Vastuuministeriö: STM (ohjeistuksen antavat Kela ja ETK)

Ajoitus: Laki työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhönpaluun edistämisestä (378/2009) on astunut voimaan vuoden 2010 alusta ja on voimassa neljän vuoden määräajan vuoden 2013 loppuun.

Rahoitustarve: Budjettilaki

Seurannan mittarit, osoittimet: Lain voimassaoloaikana seurataan vaikutuksia ja arvioidaan mahdolliset kehittämistarpeet

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 27; PL 18 §; HE/laiksi työkyvyttömyyseläkkeellä olevien henkilöiden työhönpaluun tukemiseksi; SATA-komitean linjaukset

3.8.2. Riskitapahtumien rajausperusteet ja korvauskäytännöt

95. Ohjataan vapaaehtoisia (a) henki- ja sairausvakuutuksia ja (b) vastuuvakuutuksia koskevien epäkohtien korjaaminen yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti (vakuutuslainsäädäntö). Tavoitteena on riskitapahtumien rajausperusteiden ja korvauskäytäntöjen tarkistaminen siten, että ne eivät syrji vammaisia ihmisiä.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: Ohjaus 2010–2015

Rahoitustarve: Ei lisärahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Rajausperusteet ja korvaukset tarkistettu

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 12, art. 19, art. 25; PL 6 §

3.9. OIKEUSTURVA, TURVALLISUUS JA KOSKEMATTOMUUS

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Jokaisella on myös oikeus tulla kuulluksi ja saada perusteltu päätös. Kaikilla ihmisillä on oikeus koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Samoin jokaisella on oikeus yksityiselämän suojaan.

Vammaisten henkilöiden oikeusturva toteutuu usein puutteellisesti. Rikosilmoitusten tekeminen, todistajalausuntojen antaminen ja tutkintaprosessien käynnistäminen väkivalta-, hyväksikäyttö- ja syrjintätilanteissa on usein hankalaa, jopa mahdotonta. Turvallisuuteen ja kos-

kemattomuuden suojaan liittyvät puutteet ovat erityisen vakavia eriarvoistavia tekijöitä, koska vammaisten henkilöiden riski joutua väkivallan ja hyväksikäytön uhriksi on muita suurempi. Tämä koskee erityisesti vammaisia naisia ja tyttöjä. Vammaisilla lapsilla ja nuorilla on puolestaan ikätovereitaan suurempi riski joutua kiusatuiksi lapsiyhteisössä.

Kriisi-, hätä- ja onnettomuustilanteissa vammaisten henkilöiden turvallisuuden varmistaminen saattaa usein jäädä sattumanvaraiseksi. Samoin vammaisten ihmisten mahdollisuudet hälytyksen tekemiseen ja vastaanottamiseen ovat usein muita kansalaisia heikommat tai niitä ei ole ollenkaan.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Demokraattinen yhteiskunta kehittää oikeusturvaa ja muuta turvaa, häiriö- ja kriisitilanteiden apu- ja turvatoimia niin, että ne ovat kaikkien ihmisten käytettävissä mahdollisimman kattavina ja tehokkaina.

Vammaisten henkilöiden kohtaamaa väkivaltaa, hyväksikäyttöä ja syrjintää tulee ennaltaehkäistä laajaa keinovalikoimaa käyttäen. Siihen kuuluvat oikeussuojan valvonnan vahvistaminen, väkivallan ja syrjinnän tunnistaminen, järjestelmällinen henkilöstökoulutus, tiedotus- ja valistustyö sekä tutkimus, jossa kuullaan vammaisia henkilöitä itseään. Hyväksikäyttö voi olla sekä henkilöön fyysisesti kohdistuvaa että toiminnallisia tekoja, esimerkiksi työelämässä voi tapahtua hyväksikäyttöä sovittaessa palkkauksesta tai jaettaessa työtehtäviä. Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia rikosilmoitusten tekemiseen ja todistajanlausuntojen antamiseen on tarpeen vahvistaa kehittämällä ilmoitus- ja lausunnonantomenettelyjä ja tarvittaessa niitä koskevia säädöksiä.

Vammaisten henkilöiden turvallisuus varmistetaan tarvittaessa positiivisin erityistoimin, mukauttamisen ja ennaltaehkäisyn keinoin. Laaja-alaisella esteettömyydytyksellä, mukaan lukien lainsäädännön kehittäminen ja ohjaus, voidaan vahvistaa turvallisuutta ja ennaltaehkäistä koskemattomuuden loukkaamista. Se tarkoittaa rakennetun ympäristön hyvää suunnittelua ja toteutusta, monipuolisia kommunikaatio- ja hälytysmahdollisuuksia, tulkkien ja nykyaikaisen tieto- ja viestintäteknologian saatavuutta ja käytettävyyttä. Yksityisten valvonta- ja vartiointiliikkeiden henkilöstön vammaisia koskevan tiedon lisääminen ja ammatillisen osaamisen laajentaminen on haaste nykyistä paremmille toimivalle pelastus- ja turvallisuustyölle.

Vammaisten ihmisten asiantuntemus on tarpeen saada mukaan pelastus- ja turvallisuuskoulutuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tärkeää myös on, että vammaiset henkilöt muiden kansalaisten tavoin voivat osallistua turvallisuus- ja pelastuskoulutukseen.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Yhteiskunnallisen ja yksilöllisen oikeussuojan, turvallisuuden ja koskemattomuuden toteutumisen edellytyksistä ja ylläpidosta vastaavat OM:n ja SM:n hallinnonalat yhteistyössä STM:n, YM:n, LVM:n, OKM:n, TEMin ja VM:n hallinnonalojen kanssa. UM:n ja myös PLM:n ja SM:n on omalla toiminnallaan mahdollista vaikuttaa kansainvälisten kriisitilanteiden ja humanitaarisen avun turvallisuuskysymysten kehittämiseen vammaispoliittisesta näkökulmasta.

3.9.1. Syrjinnän vastaiset oikeussuojakeinot

96. Varmistetaan voimavarat, mukaan lukien vammaisasiantuntijuus, mahdolliselle yhdenvertaisuusviranomaiselle. Tavoitteena on yhdenvertaisuuden toteutumisen seuranta, oikeussuojakeinojen tehostaminen ja valvonta.

Vastuuministeriö: Uudistustyötä valmistelee OM:n asettama toimikunta. Päätökset työnjako- ja resurssikysymyksistä tehdään myöhemmin mm. toimikunnan työskentelyn pohjalta.

Muut keskeiset ministeriöt: TEM, SM, STM

Ajoitus: Hallituskausi 2007–2011.

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Tulee otetuksi huomioon yhdenvertaisuuslain muutoksessa (SM)

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 10, art. 13, art. 14, art.16, art.17, art. 33; Suomen perustuslaki 7 §, 10 §, 22 §; yhdenvertaisuuslaki; rikoslaki

3.9.2 Vammaisten henkilöiden muita suurempi haavoittuvuus ja alttius joutua hyväksikäytön ja väkivallan uhriksi

97. Otetaan huomioon vammaiset henkilöt väkivallan ehkäisyä edistävissä ohjelmissa ja parannetaan vammaisiin henkilöihin kohdistuvien väkivaltarikosten tunnistamista viharikosseurantaa kehittämällä.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Väkivallan ehkäisyohjelmat sisällytetty/ei; viharikosseurannan kehittämistyö

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 10, art. 13, art. 14, art. 16, art. 17; rikoslaki; PL 7 §, 10 §

3.9.3. Yhteiskunnalliset häiriö- ja kriisitilanteet

98. Ohjeistetaan vammaisten henkilöiden turvallisuus- ja pelastuskysymysten huomioon ottaminen häiriö- ja kriisitilanteissa (sähkökatkokset, juomaveden saastuminen, luonnonkatastrofit, tulipalot, muut onnettomuudet jne.).

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt oman hallinnonalansa osalta

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 14; pelastuslaki; PL 7 §

99. Kehitetään julkisten tilojen turvallisuusohjeistusta (mm. tarkastusten määräaikaisuus) ottaen huomioon eri tavoin vammaisten henkilöiden turvallisuus- ja pelastuskysymykset.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: STM

Ajoitus: SM:n hallinnonalan yhdenvertaisuustyökentely

Rahoitustarve: Esteettömyyskorjauksiin on syytä varata rahoitustukea

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 10, art. 14, art. 16, art. 17; rikoslaki; PL 7 §

3.9.4. Kansainväliset kriisitilanteet ja humanitaarinen apu

100. Otetaan huomioon vammaisten henkilöiden oikeudet ja vaikutusmahdollisuudet sekä suojelun ja turvallisuuden tarve hätä- ja kriisitilanteiden turvallisuuskysymyksiä kehitettäessä.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: SM, PLM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: On otettu huomioon ja budjetoitu vammaisten oikeuksien turvaaminen hätä- ja kriisitilanteissa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 11; PL 6 §

101. Rohkaistaan humanitaarisen avun toimijoita huomioimaan vammaisten henkilöiden erityistarpeet tarveperusteisesti ja humanitaarisen avun periaatteita kunnioittaen. Humanitaarisen avun tavoitteena on ihmishenkien pelastaminen ja inhimillisen kärsimyksen lieventäminen konfliktien ja luonnonkatastrofien yhteydessä. Avun myöntäminen perustuu tarvearviointiin. Humanitaarisen avun toimijat kiinnittävät erityistä huomiota kaikista haavoittuvimpiin kohderyhmiin.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: SM, PLM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: On otettu huomioon ja budjetoitu vammaisten oikeuksien turvaaminen hätä- ja kriisitilanteissa

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 11; PL 6 §

3.10. KULTTUURI JA VAPAA-AIKA

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Yhteiskuntamme tuottaa monipuolisia kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluita. Liikunta- ja urheilu-, taide-, matkailu- ja kirjastopalvelut on tarkoitettu kaikkien ja kaikenikäisten kansalaisten virkistykseksi ja hyödyksi, hyvinvoinnin ja osallisuuden rakennuspuiksi. Vammaiset ihmiset osallistuvat yhteiskunnan kulttuuri- ja muuhun vapaa-ajan toimintaan palvelujen käyttäjinä ja nykyisin yhä useammin myös näiden alojen ammattihenkilöinä.

Vammaisten ihmisten osallistumismahdollisuudet ovat parantuneet, mutta hitaasti. Keskeisiä esteitä ovat

rakennusten, tilojen ja niiden ympäristöjen esteellisyys ja saavuttamattomuus muun muassa puutteellisten liikennepalvelujen vuoksi sekä tiedonvälityksen ja kommunikaatiokeinojen epävarma, usein sattumanvarainen saatavuus. Rakentamismääräysten (esimerkiksi F1 ja G1) soveltamista ja yhteensovittamista on tarve kehittää, jotta ne antavat riittävän tuen esteettömien liikuntapalveluiden toteuttamiselle.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Avoimessa yhteiskunnassa monipuoliset kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut vahvistavat kaikkien kansalaisten hyvinvointia ja osallisuutta. Lähtökohtana on, että vammaiset ihmiset osallistuvat kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaan yhdessä muiden kanssa. Jo käynnistettyjä toimia liikunta-, urheilu- ja kulttuuripalveluiden kehittämiseksi kaikkien käyttöön tulee jatkaa.

Vammaisten ihmisten tulee voida harrastaa säännöllistä kunto- ja muuta liikuntaa muiden tavoin. Se edellyttää saumatonta liikuntapalvelukokonaisuutta, toimivia matkoja ja esteettömiä liikunta- ja urheilupaikkoja. Asiantuntevan liikunnanohjauksen saanti on tärkeä vammaisille ihmisille. Koulutettuja liikunnanohjaajia sekä tietoa erilaisten liikuntamuotojen yksilöllisestä soveltuvuudesta ja mahdollisuuksista tuleekin saada lisää. Tarvittaessa liikunta- ja urheilupalveluiden tukena käytetään mukautustoimia ja erityispalveluja. Tarkoitus kuitenkin on, että toimivat erityispalvelut eivät missään tilanteessa vähennä ihmisten tavanomaista kanssakäymistä tai toisten ihmisten huomioon ottamista. Yhteisöllisyys on yhteiskunnan peruspilareita.

Kulttuuripalvelujen käyttö ja kulttuuritapahtumiin osallistuminen edellyttävät saumatonta kokonaisuutta, joka muodostuu esteettömistä matkoista tapahtuma-

paikalle, esteettömästä ympäristöstä, tapahtumasta, tapahtumapaikasta tai -tilasta ja palveluista. Erityisesti kulttuuri- ja kirjastopalveluissa uuden tieto- ja viestintäteknologian mahdollisuuksia voidaan soveltaa tuloksellisesti siten, että myös vammaiset asiakkaat voivat hyötyä kulttuuripalveluista aiempaa monipuolisemmin.

On tärkeää, että vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus olla myös kulttuurin tekijöitä ja tuottajia. Se edellyttää yhtäläisiä mahdollisuuksia kulttuurin ja taiteen alojen koulutukseen ja työllistymiseen näille aloille.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden yhdenvertaisesta saatavuudesta kaikille vastaa keskeisesti OKM:n hallinnonala yhteistyössä YM:n ja LVM:n kanssa.

3.10.1. Liikuntapalvelut

102. Vahvistetaan lain säännösten toimeenpanoa: (a) tehostetaan ohjausta ja kohdennetaan se aiempaa täsmällisemmin kunnille ja muille liikuntapalvelujen tuottajille, (b) tehostetaan liikuntapalveluiden resurssiohjausta ja otetaan järjestelmällisesti käyttöön valtionosuusjärjestelmän mahdollistamat keinot esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistamiseksi, (c) vahvistetaan F1-ohjeistuksen toteutumista, (d) tiivistetään liikunnan alan viranomaisten yhteistyötä rakennus- ja ympäristöalan viranomaisten kanssa (Liikuntalaki).

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Selvitetään erikseen

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään erikseen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 30; liikuntalaki; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

103. Ohjeistetaan liikuntatilojen lähiympäristöjen kaavoitus ja muu suunnittelu esteettömyysperiaatteen mukaisesti.

Vastuuministeriö: YM

Muut keskeiset ministeriöt: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitysten kautta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 30; liikuntalaki; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

3.10.2. Taide- ja kulttuuripalvelut

104. Varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuudet osallistua julkisiin ja muihin taide- ja kulttuuritapahtumiin yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: YM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitetään erikseen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 19, art. 30; VN:n selonteko vammaispolitiikasta; OPM:n toimenpideohjelma 2006–2010; PL 6 §, 17 §

105. Tuetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia toimia kulttuurin tekijöinä (mm. koulutuksen ja työllistämisen keinoin).

Vastuuministeriö: OKM

Muut keskeiset ministeriöt: TEM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Talousarviossa vammaiskulttuurin tukemiseen osoitetun määrärahan seuranta, lisäksi seurataan vammaisopiskelijoiden kulttuurialan koulutukseen hakeutumista

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 19, art. 30; PL 6 §, 17 §

3.10.3. Kirjastopalvelut

106. Otetaan huomioon eri vamma ryhmien tarpeet kirjasto- ja tietopalvelujen kehittämisessä ja tarjonnassa. Kehittämisessä ja tarjonnassa hyödynnetään uuden teknologian tarjoamat mahdollisuudet. Kirjastotilojen ja -autojen suunnittelussa lähtökohtana on esteetön kirjasto.

Vastuuministeriö: OKM

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Servitetaan erikseen

Seurannan mittarit, osoittimet: Servitetaan erikseen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 21, art. 24; PL 6 §, 16 §

3.11. VAMMAISTEN HENKILÖIDEN KOHTAAMA SYRJINTÄ

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Vammaiset ihmiset kohtaavat yhteiskunnassamme kuitenkin sekä välillistä että välitöntä syrjintää. Välittömästä syrjinnästä on kyse, kun yksilöä tai ryhmää kohdellaan kielletyllä perusteella eri tavoin kuin muita. Välitön syrjintä on rikosoikeudellisesti rangaistava teko. Välillisestä syrjinnästä on kyse tilanteessa, jossa näennäisesti neutraali kohtelu, menettely, käytäntö tai päätös johtaa syrjivään lopputulokseen, esimerkiksi jonkin ryhmän joutumiseen eriarvoiseen asemaan. Vammaisten henkilöiden rakenteellista yhteiskunnallista syrjintää ovat esteelliset ja saavuttamattomat rakennukset

ja palvelut sekä tieto- ja viestintäteknologian yhdenvertaisten käyttömahdollisuuksien esteet.

Vammaisilla ihmisillä on kaikkina ikäkausina suurempi riski kuin muilla ihmisillä joutua syrjityiksi eri elämäntilanteissa. Osaan vammaisista henkilöistä kohdistuu moniperusteisen syrjinnän riski. Erityisesti vammaisilla naisilla ja tytöillä, maahanmuuttajilla, kieli-, kulttuuri- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla vammaisilla henkilöillä sekä vammaisilla lapsilla ja ikäihmisillä on alttius kohdata syrjintää useammasta kuin yhdestä syystä.

Käytännössä yhdenvertaisuus ja osallisuus ovat monin tavoin sidoksissa yhteiskunnan arvo- ja asenneilmastoon. Syrjintä on monitasoinen ilmiö. Sen ilmenemismuodot, tunnistaminen ja seuraamukset vaihtelevat. Sitä ei kuitenkaan voida hyväksyä missään muodossa.

Yhteiskunnan arvo- ja asennemaailma on vuosien saatossa muuttunut, monin osin on edetty myönteiseen suuntaan. Syrjinnän torjumiseksi ja poistamiseksi tarvitaan kuitenkin edelleen pitkäjänteistä ja monipuolista työskentelyä. Erityisesti välillisen syrjinnän poistaminen vaatii paljon työtä, samoin syrjinnän eri muotojen tunnistamista tulee jatkuvasti parantaa.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Vammaispoliittisen työskentelyn keskeisiä tavoitteita on yhteiskunnan arvoihin ja asenteisiin vaikuttaminen. Monimuotoisuutta arvostavien asenteiden ja arvojen vahvistuminen tuottaa kestävästä vammaispolitiikkaa. Asenteisiin vaikuttaminen on pitkäjänteistä toimintaa. Sen tulee alkaa jo päiväkodista ja koulusta. On tärkeää, että lapset jo varhaiskasvatuksessa saavat myönteisiä kokemuksia yhdessä toimimisesta ja oppimisesta erilaisten ihmisten kanssa. Erilaisuuden kohtaamista tulee vahvis-

taa osana ihmisten päivittäistä kanssakäymistä. Kaikki ihmiset ovat arvokkaita, kaikilla on kykyjä ja osaamista. Kaikkien edellytyksiä kykyjensä kehittämiseen tulee vahvistaa.

Eri hallinnonaloilla on velvoite vaikuttaa oman alansa henkilöstön vammaispoliittiseen osaamiseen, asenteisiin ja arvoihin. Lisää tietoa sekä syrjinnästä että sen torjumiskeinoista tarvitsevat sekä julkisen että yksityisen sektorin toimijat, vammaiset ihmiset itse ja heidän perheenjäsenensä. Erityisesti lasten ja nuorten kanssa työskentelevä opetus- ja eri harrastusalojen henkilöstö on keskeisessä asemassa koko ikäluokkaa koskevan asennekasvatuksen toteuttajana. Ammatillisten oppilaitosten ja korkeakoulujen opintosisältöjä tulee kehittää siten, että niissä otetaan huomioon yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden näkökulmat. Tavoitteena on antaa eri aloilta valmistuville asiantuntijoille, suunnittelijoille ja kehittäjille valmiuksia edistää yhteiskunnan syrjimättömyyttä.

Olisiko eri hallinnonaloille syytä kehittää yhteiset positiivisen erityiskohtelun kriteerit tukemaan asennetyötä? Ne voisivat ohjata kaikilla hallinnonaloilla esimerkiksi työnantajan roolin kehittämistä rekrytoinnissa. Henkilöstörakenteessa tavoitteena olisi monimuotoisuus. Sen mukaisesti työntekijöinä olisi myös moniperusteisen syrjinnän riskille alttiita vammaisia henkilöitä. Käytännön ensi askeleena hallinnonaloille on tarjolla mahdollisuus esimerkiksi rekrytoida vammaisia – myös moniperusteisen syrjinnän vaarassa olevia vammaisia henkilöitä – korkeakoulu- ja muun asteen harjoittelijoina kesätöihin, vuorotteluvapaaketjun töihin jne. Ministeriöt voivat tässä toimia hallinnonalansa esimerkkinä luovina työnantajina.

Asioinnissa niin viranomaisissa kuin yksityisellä sektorilla lähtökohtana on kaikkien asiakkaiden ja palvelujen

käyttäjien yhdenvertainen kohtelu. Ammattihenkilöstön osaamisen ja asiakkaan asiantuntemuksen yhdistäminen tuottaa nykyistä yhdenvertaisempia, turvallisempia ja asiakasta paremmin hyödyttäviä palveluja. Palvelun yhdenvertainen käyttö edellyttää sekä palvelun että sen käytön mahdollistavien kulku- ja liikenneympäristöjen esteettömyyttä ja saavutettavuutta.

Syrjinnän järjestelmällistä torjuntaa ja syrjintään liittyviin epäkohtiin puuttumista tulee vahvistaa. Yhteiskunnan välillistä syrjivyyttä korjataan ja ennaltaehkäistään laaja-alaisella esteettömyystyöllä ja noudattamalla kaikille sopivan suunnittelun periaatteita. Syrjinnän tehokas ja järjestelmällinen torjunta edellyttää eri hallinnonaloille syrjinnän seuranta- ja raportointijärjestelmiä.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Yhdenvertaisuussuunnittelun ohjausta ja toimeenpanoa koordinoi SM. Oman alansa henkilöstön järjestelmällisestä koulutuksesta ja tiedotuksesta sekä laaja-alaisen esteettömyystyön vahvistamisesta omassa toiminnassaan vastaa jokainen hallinnonala.

107. Asetetaan tavoitteeksi, että yhdenvertaisuussuunnittelussa otetaan huomioon vammaiset ihmiset kaikilla hallinnonaloilla. Ehkäistään syrjintää laajaa keinovalikoimaa käyttäen ja puututaan epäkohtiin. Työssä huomioidaan erityisesti moniperusteisen syrjinnän riskille alttiina olevat vammaiset ihmiset.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Uudistettu yhdenvertaisuussuunnittelun ohje; koulutustilaisuuksien lukumäärä; uusien yhdenvertaisuussuunnitelmien syntyminen

Velvoite: YK:n ihmisoikeusjulistus ja -sopimukset; YK:n yleissopimus art. 8; UNESCO, ILO sopimukset; valmisteilla oleva EU:n yhdenvertaisuusdirektiivi (Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation); yhdenvertaisuuslaki (2004), valmisteilla oleva uusi yhdenvertaisuuslaki (2010)

108. (a) Tarkistetaan poliisiammattikorkeakoulun opetussuunnitelma yhdenvertaisuussuunnittelun periaatteiden mukaiseksi.

(b) Painotetaan paikallispoliisin koulutustilaisuuksissa vammaisiin ihmisiin kohdistuvan syrjinnän tunnistamista ja siihen puuttumista.

Vastuuministeriö: SM

Ajoitus: 2010

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Poliisin yhdenvertaisuussuunnittelun seuranta

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 19, art. 21, art. 30

109. Laaditaan yhtenäinen menettelytapaohjeistus tutkinnan johtajille ja poliiseille

(a) todistajanlausuntojen ja toteennäyttämisen toimenpiteistä ja

(b) tutkintaprosessien käynnistämisestä tapauksissa, joissa henkilö ei voi vammansa vuoksi todistaa.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: OM

Ajoitus: 2010

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Ohjeen valmistuminen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 9, art. 12, art. 19, art. 21, art. 30; PL 6 §

110. Tehostetaan vammaisten maahanmuuttajien alkuvaiheen ohjausta ja kotouttamista tarvittaessa eri hallinnonalat ylittävillä toimenpiteillä.

Vastuuministeriö: SM

Muut keskeiset ministeriöt: Muut ministeriöt soveltuvien osin

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Tarkennetaan

Velvoite: Kokeilulaki-hanke SM025/2009

3.12. TIETOPOHJA

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Vammaistutkimus

Vammaistutkimuksen perinne on melko nuori. Ensimmäiset tutkimukset, jotka käsittelivät lähinnä sotavammaisten henkilöiden ja kehitysvammahuollon tarpeita, tehtiin 1950-luvulla. Perinteisesti painotus vammaistutkimuksessa on ollut lääketieteellisessä tutkimuksessa. Sen jälkeen tutkimusmielenkiintoa on virinnyt kasvatustieteissä ja sosiaalitieteissä. Viime vuosina vammaistutkimuksen alue on laajentunut oikeus-, kieli- ja liikuntatieteiden alueille. Jatkossa on tarpeita vammaistutkimuksen laajentamiseen muun muassa taiteen ja tasa-arvon sekä tieto- ja viestintätekniikan tutkimukseen. Suomalainen vammaistutkimus on hajautunut eri tieteiden alalle, eikä se toistaiseksi ole saanut itsenäistä asemaa tieteiden joukossa.

Määrältään vammaistutkimus on viime vuosina lisääntynyt, mutta on edelleen kohtuullisen vähäistä. Uudempi vammaistutkimus on tuottanut sekä teoreettista että empiiristä tietoa vammaisena ihmisenä elämisestä. Tut-

kimuksia yhdistävä teema on ollut vammaisten ihmisten kohtaamat esteet, jotka rajoittavat ja estävät yhdenvertaista yhteiskunnallista osallisuutta. Toinen laajasti esiin tuleva tutkimusteema on eri tavoin vammaisten ihmisten yhteys omaan kulttuuriin ja keskinäiseen yhteyteen ja toisaalta suhde muuhun yhteiskuntaan. Myös vammaiset henkilöt itse ovat olleet jossain määrin mukana tutkimustoiminnassa, mutta eivät järjestelmällisesti.

Suomalaista vammaistutkimusta kokonaisuudessaan leimaa hajanaisuus ja pirstaleisuus, ehkä myös tason kirjavuus. Joillakin sisältöalueilla tutkimus on kuitenkin varsin hyvää tasoa. Kansainvälisesti vertaillen vammaisten henkilöiden oikeuksien tutkimus on tällainen alue.

Vammaistutkimusta on tehty sekä yliopistoissa, eri hallinnonaloilla, samoin kuin tutkimus- ja kehittämislaitoksissa ja lisääntyvässä määrin myös kunnissa, alueilla ja vammaisjärjestöissä.

Tutkimuskohteiden valintaa ovat usein ohjanneet ulkoiset tutkimustarpeet, eivät niinkään tieteen sisäiset, teorian kehittämiseen liittyvät intressit. Tutkimuksen ohella on tehty melko laaja-alaista kehittämistyötä. Esimerkiksi yhteiskunnan esteettömyyteen liittyviä kehittämistä- ja tietoisuuden lisäämishankkeita (awareness raising) on toteutettu useilla hallinnonaloilla kansallisina ja usein myös eurooppalaisina tai pohjoismaisina yhteishankkeina. Samoin erityispalveluja on kehitetty alueellisena, monien toimijoiden välisenä yhteistyönä.

Viime vuosina on toteutettu ensimmäiset vammaispoliittisten vaikutusten arviointihankkeet. Ne ovat kuitenkin yksittäisiä pilottihankkeita, ja vaikutusten arviointityö on aivan alkuvaiheessa.

Tilastot

Vammaisuutta koskevia tilastoja ylläpitävät Tilastokeskus ja sosiaali- ja terveysministeriön alainen THL, joka julkaisee kuntien talous- ja toimintatilastoihin perustuvia vuosittaisia lukumäärätietoja palvelujen saajista sekä tilastoja kehitysvammaisten perhe- ja laitoshoidosta ja työnteosta. Tietoa palvelujen kysynnästä, tarjonnasta ja tarpeesta on tuotettu erillisselvityksillä. Erikseen ylläpidetään epämuodostumarekisteriä, ja Näkövammaisten keskusliitto pitää näkövammarekisteriä. Tilastoviranomaisten lisäksi työ- ja elinkeinoministeriö, opetusministeriö ja Kansaneläkelaitos tilastoivat oman alansa toimintaa. Käytettävissä oleva tilastotieto liittyy muun muassa erityisopetukseen, vajaakuntoisuuteen sekä vammaisuuksiin ja kuntoutukseen. Tilastojen puutteet heikentävät eri hallinnonalojen suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmien mahdollisuuksia tarttua osallisuuden ja yhdenvertaisuuden epäkohtiin.

Vammaisuuden esiintymisestä Suomen väestössä ei ole tarkkaa tietoa. Viimeksi vammaisuuden esiintymistä on kartoitettu 1980-luvun alussa. Silloin tehty kartoitus on riittänyt antamaan tarvittavan kuvan vammaisuuden esiintyvyydestä valtakunnallisella tasolla. Viime vuosina Kansaneläkelaitoksen tuottamia tilastotietoja työkyvyttömyyseläkkeitten määristä ja vammaisuuksista on käytetty kuvaamaan vammaisuuden esiintymistä myös alue- ja kuntatasolla.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Vammaistutkimus

Vammaistutkimuksen ja päätöksenteon vuorovaikutuksen vahvistaminen on jatkossa yhä tärkeämpää, jotta vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen yhteiskun-

nallinen asema saadaan rakennettua kestäväälle pohjalle. Tietoa tarvitaan vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta ja syrjinnän ilmenemisestä. Nykyisin saatavilla oleva tieto vammaisten ihmisten elinoloista, taloudellisesta tilanteesta sekä esimerkiksi terveydentilasta on niukkaa. Miten vammaisten henkilöiden perus- ja erityispalvelujen käytön suhde on viime vuosina kehittynyt? Missä määrin toteutuu peruspalveluja käytettäessä valinnanvapaus ja ylipäättään mahdollisuus käyttää kaikille tarkoitettuja palveluita? Miten eri hallinnonalojen lainsäädännössä, muussa ohjauksessa, strategioissa ja linjauksissa on huomioitu vammaispoliittiset vaikutukset?

Vammaisten tutkijoiden määrää tulisi saada lisättyä. Tavoitteena on yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa toimivien vammaisten tutkijoiden ja opiskelijoiden tutkimusmahdollisuuksien edistäminen. Mahdollisuuksia tulee vahvistaa eri tieteenaloilla, myös monitieteisen vammaistutkimuksen alueella. Jatkossa on tarpeen aiempaa järjestelmällisemmin saada tutkimuksessa kuuluviin vammaisten ihmisten oma ääni. He ovat vammaisuuden monipuolisia asiantuntijoita kokemuksen kautta. Erityisesti tietoa ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisesta käytännössä, elinolosuhteista ja elämänlaadusta voidaan saada vain keräämällä sitä vammaisilta ihmisiltä itseltään.

Vammaispoliittisten vaikutusten huomioon ottaminen kaikessa suunnittelussa, erityisesti lakien valmistelussa ja niiden täytäntöönpanossa, on vammaispolitiikan valtavirtaistamisen keino. Arvioimalla säädösten ja muiden toimenpiteiden vaikutuksia ennakkoon voidaan ehkäistä syrjintää ja vahvistaa yhdenvertaisuuden edellytyksiä. Jatkossa tarvitaan arvioinnin menetelmien edelleen kehittämistä. Lisäksi seurantaan varten tarvitaan luotettavia

laadullisia ja määrällisiä mittareita, indikaattorien kehittämistyötä ja käyttöönottoa eri hallinnonaloilla.

Monitieteisen vammaistutkimuksen yhdistäminen kokonaisvaltaiseksi tutkimustoiminnaksi on useamman vuoden ajan ollut esillä suomalaisten vammaistutkijoiden keskusteluissa. Se on edelleen ajankohtainen haaste. Järjestelmällisenä ja pitkäjänteisenä oman oppituolin tukema tutkimus edistäisi merkittäväällä tavalla perustutkimusta. Se antaisi tukea myös vammaispolitiikan edistämislle. Käytännössä toimintaa voitaisiin käynnistää askeleittain. Liikkeellelähtönä voisi olla monitieteisen maisteriohjelman suunnittelu ja toteuttaminen yliopistojen yhteistyönä. Esimerkkejä monialaisesta vammaistutkimuksesta ja sen organisoinnista on saatavana erityisesti anglosaksisista maista.

Tilastot

Valtavirtaistamispolitiikan eteenpäin viemistä voidaan tukea kehittämällä nykyistä järjestelmällisempiä ja kohdistuneempia tiedonkeruutapoja ja tilastointia eri hallinnonaloilla.

Esimerkiksi sosiaali- ja terveys- sekä työvoimapalveluissa tilastopohjan puutteet vaikeuttavat palvelutarpeen arviointia. Esiin tulevia tarpeita tai toteutuneita palveluita ei voida ryhmitellä kaikilta osin riittävän tarkasti. Työvoimapalveluissa ja opetushallinnon sektorilla vammaisia työnhakijoita koskevat tiedot sisältyvät useita muita ryhmiä sisältävään kokonaisuuteen. Vammaisten ihmisten palvelutarpeet ovat yksilöllisiä, muun muassa elämänkaaren mukaisesti kehittyviä. Siksi on tärkeää jatkaa erityispalvelujenkin osalta aloitettua ikäryhmittäin jaoteltua tilastotuotantoa.

Erityispalvelujen tarve jakautuu eri tavoin, pitkälti sattumanvaraisesti kuntiin ja alueille. Palvelujen tilastotietojen monipuolistaminen parantaisi omalta osaltaan sekä palvelujen kehittämistä, tarjoamista että kustannusten arviointia.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Vammaistutkimuksen aseman vahvistamisesta, sen pitkäjänteisyyden ja monialaisuuden edellytyksistä vastaa jokainen hallinnonala omalta osaltaan. Päätöksenteon ja tutkimuksen vuorovaikutuksen vahvistamiseksi tarvitaan eri hallinnonalojen yhteistyötä ja sen koordinoitua. Tiedonkeruun ja tilastojen tuotannon valtakunnallisesta kokonaisuudesta vastaa Tilastokeskus yhteistyössä mm. STM:n, OKM:n ja TEMin hallinnonalojen kanssa.

111. Vahvistetaan vammaistutkimuksen asemaa ja vammaisten ihmisten osallisuutta hankkeissa. Tavoitteena on vammaistutkimuksen sektoritutkimusohjelman käynnistäminen.

Vastuuministeriö: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: 2010–2015

Rahoitustarve: Selvitetään

Seurannan mittarit, osoittimet: Tutkimuksen toteutuminen

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 31; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

112. Selvitetään asiakastietojärjestelmien suoran käytön tarpeet, hyödyt ja mahdollisuudet. Aloitetaan tarvittavat säädösvalmistelut selvityksen pohjalta (Tilastolaki).

Vastuuministeriö: STM

Ajoitus: 2008–2011 osana sosiaalihuollon tietoteknologiahanketta (Tikesos)

Rahoitustarve: Hankerahoitus

Seurannan mittarit, osoittimet: Selvitys on valmis

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 31; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

113. Kehitetään palvelusuunnitelma tiedonkeruun instrumentiksi niin, että tietoa kootaan vammaisen henkilön palvelujen suunnittelua, arviointia ja seurantaan varten tarvittavista tiedoista ja hänen suostumuksellaan.

Vastuuministeriö: STM (THL/tulossopimusasia)
Ajoitus: Sosiaalihuollon tietoteknologiahanke (Tikesos) 2008–2011, tavoitteena on mm. yhteisen asiakastietojärjestelmän kehittäminen ja käyttöönotto.

Rahoitustarve: Hankerahoitus

Seurannan mittarit, osoittimet: Kehitetty palvelusuunnitelma tiedonkeruuninstrumentiksi

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 31; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

114. Parannetaan työvoimatilastojen informatiivisuutta. Tavoitteena on saada systemaattista ja jatkuvaa tietoa vammaisten ihmisten työnhausta, työllistymisestä ja työllisyydestä.

Vastuuministeriö: TEM

Muut keskeiset ministeriöt: STM/Kela

Ajoitus: 2015 mennessä

Rahoitustarve: Selviää työn aikana

Seurannan mittarit, osoittimet: Tarkennetaan

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 31; VN:n selonteko vammaispolitiikasta

3.13. VEROTUEN KORVAAMINEN SUORALLA MÄÄRÄRAHATUELLA

Alueen esittely, merkitys ja nykytilanne

Vammaisella henkilöllä on oikeus yleisiin palveluihin ja tukitoimiin tarpeittensa mukaisesti. Mikäli yleispalvelujen avulla ei voida vastata tarpeeseen, on vammaisella henkilöllä oikeus erityispalveluihin ja tukitoimiin. Ne ovat kuntien erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisia tai määrärahasidonnaisia palveluita. Erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisiin palveluihin vammaisella henkilöllä on subjektiivinen oikeus.

Vaikeavammaiset henkilöt ovat erittäin riippuvaisia julkisin varoin katetuista palveluista. Kunnissa erityispalvelujen tarpeeseen vastaamista ja tuotantokustannuskysymyksiä on pidetty ongelmallisina, koska kunnille aiheutuu moni- ja vaikeavammaisten henkilöiden palvelujen järjestämisestä merkittäviä kustannuksia. Ne muodostuvat kalliista erityispalveluista, tukitoimista, apuvälineistä ja laitteista, joita kaikkia sama henkilö voi tarvita.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Tarvitaan monipuolista keinovalikoimaa, jotta voidaan varmistaa palvelujen saatavuus ja laatu asiakkaan asuin-kunnasta tai vamma ryhmästä riippumatta. Aktiivisen vammaispolitiikan kehittämiseksi esitetään lisäpanostusta erityispalveluihin. Se varmistettaisiin ohjaamalla verotukiin käytettyjen voimavarojen kohdentumista uudella tavalla. Tällöin poistettaisiin valtion ja kunnallisen verotuksen invalidivähennys ja ohjattaisiin se aktiiviseen vammaispolitiikkaan.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Verotukiin käytettyjen voimavarojen uudelleen ohjauksesta aktiiviseen vammaispolitiikkaan vastaa STM yhteistyössä VM:n kanssa.

115. Poistetaan valtion- ja kunnallisverotuksen invalidivähennys ja ohjataan siihen käytetyt varat aktiiviseen vammaispolitiikkaan.

Vastuuministeriö: STM

Muut keskeiset ministeriöt: VM (invalidivähennyksen poiston osalta)

Ajoitus: Otetaan huomioon hallitusohjelman 2011–2015 valmisteluissa

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Sisältyy hallitusohjelmaan

Velvoite: Nostettu esille muun muassa STM:n vammaistyöryhmä 96:n muistiossa

3.14. KANSAINVÄLINEN TOIMINTA

Alueen esittely ja merkitys ja nykytilanne

Vammaispolitiikka on luonteeltaan kansainvälistä, sen lähtökohdat ja tavoitteet ovat maailmanlaajuisia. Erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien, Euroopan unionin, Euroopan neuvoston, Pohjoismaiden ministerineuvoston ja Pohjoismaiden neuvoston sopimukset, päätöslauselmat, suositukset ja yhteistyöprosessit ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleen myös suomalaisen vammaispolitiikan linjauksiin.

Useat suomalaiset vammaisjärjestöt ovat kokeneita toimijoita vammaispolitiikan kansainvälisessä yhteis-

työssä. Niillä on kehitysyhteistyöhankkeita erityisesti Keski- ja Itä-Afrikan, Latinalaisen Amerikan, Aasian ja Itä-Euroopan maiden vammaisjärjestöjen kanssa. Järjestöjen eurooppalaiset ja maailmanlaajuiset yhteistyö- ja toimintaverkostot ovat toimineet 1980-luvulta lähtien aktiivisesti.

Tavoite ja kehittämissuunnat

Kansainvälisen yhteistyön merkitys kansalliselle vammaispolitiikalle ja sen linjaamiselle on merkittävä. Kansainvälisen yhteistyön velvoitteet sitovat Suomea sopimusten osapuolena ja antavat näkökulmaa kansallisen politiikan eri toimijoiden työskentelylle. Ihmis- ja perusoikeuksien kansainvälinen valvonta ja oikeusturvakeinojen varmistaminen tukevat vastuullista ja pitkäjänteistä suomalaista vammaispolitiikkaa.

Kansainvälinen yhteistyö tarjoaa väyliä ja useita prosesseja, joissa meille tärkeitä vammaispolitiikan kysymyksiä voidaan nostaa laajempaan keskusteluun ja seurantaan. Suomi pyrkii ulkosuhteissaan tehostamaan vammaisten henkilöiden oikeuksien toimeenpanoa ensisijaisesti valtavirtaistamalla vammaisten henkilöiden oikeudet osaksi eri politiikka- ja toimintasektorien työskentelyä. Samoin toteutetaan valtavirtaistamista täydentäviä vammaisspesifejä hankkeita ja ohjelmia. Vammaisten henkilöiden oikeudet sisällytetään kansallisiin ja kansainvälisiin ohjelmiin ja linjauksiin, mukaan lukien kehityspolitiikan alueelliset ja paikalliset hankkeet.

Suomi edistää vammaisten henkilöiden oikeuksia Euroopan unionin, Yhdistyneiden kansakuntien, kansainvälisten kehitysrahoituslaitosten, Euroopan neuvoston ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön sekä niiden ihmisoikeusjärjestelmien puitteissa. Hallituksen vam-

maispoliittisen ohjelman (VAMPO) laatiminen tukee YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleis-sopimuksen kokonaisvaltaista kansallista edistämistä ja toimeenpanoa.

Suomalaisilla vammaisjärjestöillä on merkittävä rooli vammaispoliittisen kehitystyön toimijoina kehittyvien maiden vammaisjärjestöjen ja hallitusten tukena. Myös oppilaitosten kansainvälinen vammaispoliittinen yhteistyö Suomen lähialueilla ja monissa kehittyvissä maissa on ollut urauurtavaa ja tuloksellista. Yhteistyön jatkaminen jo saavutetulta pohjalta on luontevaa ja tarpeellista.

Huolimatta vammaisjärjestöjen keskeisestä roolista, ensisijainen vastuu vammaisten henkilöiden oikeuksien kunnioittamisesta, suojelemisesta ja toimeenpanosta kuuluu kansainvälisten sopimusten perusteella hallituksille. Hallitusten velvoitteet sekä jokaiselle vammaiselle henkilölle kuuluvat oikeudet on hyvä tuoda selkeästi esiin sekä hallitusten välisessä että järjestöjen kautta tapahtuvassa kansainvälisessä yhteistoiminnassa.

Toteutettavat toimenpiteet (2010–2015)

Vammaispolitiikan edistämisestä läpileikkaavana teemana kansainvälisen yhteistyön prosesseissa, ohjelmissa, hankkeissa ja eri foorumeilla vastaa pääasiassa UM sekä toiminnan sisältöjen mukaan myös muut hallinnonalat. Kansainvälisen vammais- ja kehityspolitiikan yhteistyön toimijoita ovat myös alan suomalaiset järjestöt ja oppilaitokset.

3.14.1. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

116. Saatetaan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointiprosessi loppuun (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista). Ratifiointiprosessi sisältää myös yleissopimuksen 33.2 artiklassa tarkoitetun yleissopimuksen täytäntöönpanon edistämiseen, suojelemiseen ja seurantaan liittyvän rakenteen, johon kuuluu tarpeen mukaan yksi tai useampi riippumaton järjestelmä, ylläpitämisen, vahvistamisen, perustamisen tai nimeämisen.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: Erityisesti STM, myös kaikki muut ministeriöt oman hallinnonalansa ratifiointitoimenpiteiden osalta

Ajoitus: 2011–2016. Vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointi on ilman varauksia tehtynä sidoksissa VAMPO-ohjelman toimenpiteiden 4 ja 37 edellyttämien lainsäädäntömuutosten toteuttamiseen. Kansainvälisiä sopimusvelvoitteita voimaan saattaessaan Suomi pyrkii ensisijaisesti yhdenmukaistamaan kansallisen lainsäädännön voimaansaattettavan sopimuksen määräysten kanssa.

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Suomi on ratifioinut YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen valinnaisen pöytäkirjan

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 43; PL 22 §, 94 §, 95 §

3.14.2. Vammaispolitiikka kansainvälisen yhteistyön läpileikkaavana teemana

117. Raportoidaan vammaisten henkilöiden oikeuksien täytäntöönpanosta YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja tarvittaessa myös muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten nojalla.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaisten henkilöiden oikeuksien täytäntöönpanosta raportointi

Velvoite: Muun muassa YK:n yleissopimus art. 33, art. 35 ja art. 38

118. Sisällytetään vammaispoliittinen näkökulma Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan linjauksiin, joita toteutetaan monenkeskisen yhteistyön kautta ja mahdollisuuksien mukaan kahdenvälisissä yhteyksissä.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Raportointi eduskunnalle, ulkoiset evaluaatiot

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 32, art. 33, Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko 2009

119. Vaikutetaan valtioiden välisen yhteistyön foorumeilla koordinoitusti vammaispoliittisten näkökulmien esilläpitoon ja toteutumisen seurantaan (EU-konseptin tapaisesti mm. OECD:n sosiaalipoliittikka, liikenne jne.; PMN:n työskentely, Nordic Plus, muut multilateraaliset organisaatiot).

Vastuuministeriö: UM ja niiltä osin, kuin kansallinen koordinaatiovastuu on muulla ministeriöllä, kyseinen vastuuministeriö

Muut keskeiset ministeriöt: Kaikki ministeriöt omaa hallinnonalaansa koskevilta osin

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Muun muassa raportointi eduskunnalle; mahdolliset ulkoiset evaluaatiot

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 32

120. Uusitaan hankehallinnon kansallinen ohjeistus siten, että vammaispoliittinen näkökulma sisällytetään siihen järjestelmällisesti.

Vastuuministeriö: UM

Ajoitus: 2010

Rahoitustarve: Ei erillisrahoitusta

Seurannan mittarit, osoittimet: Hankehallinnon ohjeistot: seurataan, sisältävätkö ne vammaispoliittisen näkökulman

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 32; VN:n selonteke vammaispolitiikasta, tausta-aineisto; PL 22 §

121. Koordinoidaan, ohjeistetaan ja rahoitetaan Suomen alueellista kehityspoliittikkaa ja YK:n vuosituhattavoitteiden toteuttamista niin, että vammaispoliittinen näkökulma otetaan huomioon yhtenä läpileikkaavana teemana sektorikohtaisessa ohjelma- ja hankesuunnittelussa ja toteutuksessa sekä panostetaan hyvien esimerkkien tunnistamiseen ja levittämiseen relevanteilla sektoreilla (terveys, opetus, talous, maatalous, metsä, ympäristö, infrastruktuuri jne.). Sen täydennyksenä tuetaan vammaisiin kohdistuvia kehityshankkeita sekä tuodaan vammaisnäkökulmaa aktiivisesti esille kehityspoliittisessa vuoropuhelussa.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: OKM, STM/THL, muut hallinnonalat

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Huomioidaan määrärahasuunnittelussa

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaiskysymyksen sisältävien hankkeiden lukumäärä, rahoitus ja osuus relevanttien sektorien hankkeista

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 32

122. Vahvistetaan ulkoasiainministeriön hallinnonalan työntekijöiden (virkamiehet, neuvonantajat, edustustojen työntekijät jne.) vammaispoliittista osaamista ohjeistuksen ja koulutuksen keinoin.

Vastuuministeriö: UM

Muut keskeiset ministeriöt: STM/THL

Ajoitus: Jatkuva

Rahoitustarve: Huomioidaan määrärahasuunnittelussa

Seurannan mittarit, osoittimet: Vammaiskysymyksen sisältävien koulutusten määrä ja osuus

Velvoite: YK:n yleissopimus art. 32

4. SUOMEN VAMMAISPOLIITTISEN OHJELMAN TOIMEENPANO JA SEURANTA

4.1. TOIMEENPANO

Vammaispoliittisen ohjelman toimenpiteiden keskeiset toimeenpanijat ovat työ- ja elinkeino-, liikenne- ja viestintä-, ympäristö-, opetus- ja kulttuuri, sosiaali- ja terveys-, oikeus-, sisäasiain-, ulko- ja valtiovarainministeriö. Osa toimenpiteistä ministeriöt toteuttavat itse, osa vastuutetaan hallinnonalan virastoille, laitoksille tai muille organisaatioille. Toimeenpanosta sovitaan tulos-sopimusneuvotteluissa, muilla työnjakosopimuksilla ja ohjausmenettelyä käyttäen.

Näiden yhdeksän hallinnonalan toimilla on ratkaisevan tärkeä merkitys vammaispoliittisen ohjelman toimeenpanossa. Vammaispolitiikan keskeiset linjauspäätökset, suunnittelu, ohjaus ja strateginen toimeenpano toteutetaan näillä hallinnonaloilla.

Ohjelman toimeenpano edellyttää useiden konkreettisten toimenpiteiden edelleen valmistelua, tarkempaa vaiheistamista ja resurssointia kullakin vastuullisella hallinnonalalla. Vaiheistus on tarpeen sopeuttaa ohjelmassa sovittuun toteuttamisaikatauluun. Toimenpiteiden kustannukset ja niiden jaksottuminen eri vuosille tarkentuvat hallinnonalakohtaisessa valmistelussa. Samoin tulevat sovittaviksi kustannusten mahdollinen jako ja yhteistyömuodot eri hallinnonalojen kesken.

Osa ohjelman toimenpiteistä edellyttää merkittävää, seuraaville vuosille ulottuvaa sitoutumista. Tavoitteena

on valmistella näitä toimenpiteitä asianomaisella hallinnonalalla siten, että ne voitaisiin huomioida seuraavissa hallitusohjelmissa.

Hallinnonalojen eri sektorien johtavien virkamiesten on jatkossa tarpeen aiempaa selkeämmin sisällyttää vammaispoliittinen ote osaksi omaa työtään. Esimerkkinä oikeansuuntaisesta työskentelystä on tasa-arvotyö. Naisten ja miesten tasa-arvon näkökulma on jo sisällytetty hallinnonalojen eri sektoreiden työskentelyyn. Vammaisten naisten ja tyttöjen oikeuksien ja mahdollisuuksien huomioiminen tasa-arvotyön kokonaisuudessa on kuitenkin edelleen haasteellista.

Hallinnonalojen sisällä vammaispoliittista osaamista tulee vahvistaa lisäämällä eri sektoreilla toimivien asiantuntijoiden vuorovaikutusmahdollisuuksia. Hallinnonalojen välinen, aiempaa järjestelmällisempi yhteistyö vahvistaa toimenpiteiden tuloksellista toteuttamista, lisää niiden vaikutusta ja mahdollistaa monipuolisen seurannan.

4.2. SEURANTA

4.2.1. Vammaispoliittinen ohjelma (2010–2015)

Ohjelman toimenpiteiden toteutumisen seuranta edellyttää hallinnonaloilta aktiivisia toimia. Seurannan pääasiallinen vastuu on kustakin toimenpiteestä vastaavalla hallinnonalalla. Seurannan koordinoinnin valmistelu käynnistetään heti, kun ohjelma on valmistunut. Alkuvaiheessa seurannan koordinointielimenä on Valtakunnallinen vammaisneuvosto (Vane). Sen jäsenistössä ovat edustettuina seitsemän eri ministeriötä, vammaisjärjestöt, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja Suomen Kuntaliitto. Seurannan kokonaisuudesta, työskentelyn

koordinoinnista, tarkennetuista painopisteistä ja aika-
taulutuksesta sovitaan valmistelun pohjalta erikseen.

Seurannan ensivaiheen painopisteinä ovat ne viisi toimenpidekokonaisuutta, jotka on ohjelmassa nimetty ensisijaisiksi. Ne ovat 1. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifioinnin edellyttämien säädösmuutosten valmistelu ja voimaansaattaminen, 2. vammaisten henkilöiden sosioekonomisen aseman parantaminen ja köyhyyden torjunta, 3. erityispalvelujen ja tukitoimien saatavuuden ja laadun varmistaminen maan eri puolilla, 4. yhteiskunnan esteettömyyden ja saavutettavuuden laaja-alainen parantaminen ja 5. vammaistutkimuksen aseman vahvistaminen, tietopohjan lisääminen sekä laadukkaiden ja monipuolisten menetelmien kehittäminen vammaispolitiikan toteuttamisen ja seurannan tueksi.

Osaa ohjelman toimenpiteistä voidaan yksinkertaisimmillaan seurata toteamalla, ovatko ne toteutettu vai ei. Säännöllisesti kerättävät lukumäärä- ja kustannustiedot palvelevat osaltaan seurantaa. Määrällinen tai laadullinen muu tieto, esimerkiksi erillisselvitykset tai paikallistasolla tuotettujen hyvinvointikertomusten tiedot, saattavat myös olla seurantaa tukevia käyttökelpoisia materiaaleja.

4.2.2. Vammaispolitiikka

Vammaispolitiikan pitkäjänteisen seurannan menetelmiä tulee jatkossa kehittää aiempaa monipuolisemmiksi. Tarvitaan indikaattoreita ja luotettavia osoittimia, joilla voidaan seurata yhteiskunnallisia kehityskulkuja, oikeudenmukaisuuden ja syrjimättömyyden etenemistä. Samoin on tarpeen kehittää luotettavia ja käyttökelpoisia osoittimia vammaispolitiikan toimivuuden seuraamiseksi. Seurannan ohella ne palvelisivat toimenpiteiden

edelleen suunnittelua ja arviointia. Indikaattorien kehittämistyö on tarpeen tehdä yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa. Tarvitaan tietoa vammaisten ihmisten omista kokemuksista, toimenpiteiden etenemisestä ja tavoiteltujen tulosten saavuttamisesta.

Eri käyttötarkoituksiin kehitettyjä kyselyitä, barometreja ja mittareita olisi laajennettava siten, että niiden avulla saataisiin tietoa myös vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisesta osallisuudesta, yhdenvertaisuudesta ja niiden kehittymisestä. Kansallisesti toteutetut seurannat muun muassa syrjäytymisestä, elinoloista ja terveydentilasta sekä yhdenvertaisuus- ja viharikosseuranta voivat merkittävästi taustoittaa vammaispoliittisten toimenpiteiden ja tavoitteiden seurantaa.

4.2.3. Vammaisten henkilöiden oikeuksien täytäntöönpanon seuranta

Suomi on allekirjoittanut YK:n yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan. Vammaispoliittinen ohjelma on osa YK:n yleissopimuksen täytäntöönpanoa.

Yleissopimuksen täytäntöönpanoa seurataan sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Kansainvälisellä tasolla täytäntöönpanoa valvoo yleissopimuksella perustettu komitea (34 artikla). Komitean tehtäviin kuuluu muun muassa sopimuspuolten määräaikaisraporttien tutkiminen sekä ehdotusten ja yleisten suositusten antaminen. Valinnaisella pöytäkirjalla perustetaan yksilövalitusoikeus yleissopimuksen kattamista oikeuksista sekä sopimuspuoliin kohdistuva tutkintamenettely (6 artikla). Kansallisella tasolla täytäntöönpanoa varten tulee määrittellä kansallinen yhteystaho, harkita kansallisen koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä sekä ylläpitää tai vahvistaa rakenne, johon kuuluu tarvittaessa

yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa, tai nimetä tai perustaa tällainen rakenne (33 artikla).

Suomi on EU:n jäsenvaltiona sitoutunut myös EU-sääntelyyn.

Suomi kannustaa kansalaisyhteiskunnan, erityisesti vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen aktiivista osallistumista vammaisten henkilöiden oikeuksien täytäntöönpanon valvontaan.

5. VAMMAISPOLITIIKAN RAHOITUS JA RESURSSIT

Suomen vammaispolitiikan ja sen rahoituksen perustana on pohjoismainen hyvinvointiajattelu.

Tavoitteena on turvata kansalaisten tarvitsemat palvelut riippumatta heidän taloudellisesta tai sosiaalisesta asemastaan. Julkiset palvelut kustannetaan pääosin verovaroin. Valtio osallistuu kuntien järjestämien palveluiden rahoitukseen valtionosuuksien kautta.

Taloudellisesti kestävä vammaispolitiikan lähtökohdiana on, että koko yhteiskunta, sen tarjoamat palvelut ja tukitoimet ovat kaikkien käytettävissä. Kun yleiset palvelujärjestelmät ovat toimivia, on erityispalvelujen tarve usein aiempaa pienempi tai siirtyy myöhempään ajankohtaan. Yleisiä palveluja kehittämällä vaikutetaan kustannusrakenteen muotoutumiseen ja voidaan toteuttaa taloudellisesti kestävä vammaispolitiikka.

Mikäli yleispalvelujen avulla ei voida vastata palvelutarpeeseen, on vammaisella henkilöllä oikeus erityispalveluihin ja tukitoimiin. Ne ovat kuntien erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisia tai määrärahasidonnaisia palveluita. Erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisiin palveluihin vammaisella henkilöllä on subjektiivinen oikeus. Erityisesti pienissä kunnissa kalliiden erityispalvelujen järjestäminen ja rahoittaminen on saattanut olla vaikeaa sekä rahoituksen että käytettävissä olevan ammattihenkilöstön niukkuuden vuoksi.

Vammaispalveluiden rahoitusmallin uudistaminen on pitkään ollut esillä. Yhtenä keskeisenä tavoitteena on

ollut löytää ratkaisuja riittävän vahvan perustan varmistamiseksi kuntien vastuulla oleville vammaispalveluille. Rahoituksen varmistamiseksi on esitetty muun muassa verovähennysten uudelleen ohjausta ja sosiaalivakuutuksen kytkemistä kustannusten tasaukseen. Viimeksi mainittu malli otetaan käyttöön uuden tulkklauslainsäädännön osalta vuonna 2010. Lisäksi käyttöön on otettu vuonna 2006 vammaiskerroyhdistyksen sekä kehitetty alue- ja seutuyhteistyötä ja uusia toimintatapoja palvelujen järjestämiseksi ja tuottamiseksi. Tehtyjen uudistusten vaikutuksista kustannuksiin, vammaispalvelun resursseihin tai palvelujen saatavuuteen on toistaiseksi käytettävissä niukasti tutkimustietoa.

Vammaispoliittisen ohjelman 122 toimenpiteestä yli puolet voidaan toteuttaa hallinnonaloilla ilman lisärahoitustarvetta. Kyse on toimintatapojen uudelleen järjestelystä, tehokkaammasta toteutuksesta ja yhteistyön vahvistamisesta. Ensivaiheessa se edellyttää virkamies-työtä ja kustannusneutraaleja ratkaisuja. Noin neljännes toimenpiteistä aiheuttaa lisärahoituksen tarvetta. Osa kustannusvaikutuksista on jo arvioitavissa. Monen toimenpiteen osalta kustannusvaikutusten arviointi edellyttää toteutuksen tarkempaa suunnittelua ja vaiheistusta hallinnonalalla. Lähtökohtana on, että ohjelman mukaisia toimenpiteitä päästään toteuttamaan kulloinkin voimassaolevan valtioneuvoston kehyspäättöksen ja talousarvion puitteissa. Ohjelmassa esitetään lisäpanostusta erityis- palveluihin. Se varmistettaisiin ohjaamalla verotuksiin käytettyjä voimavaroja aktiiviseen vammaispolitiikkaan.

Taloudellisesti kestävä vammaispolitiikan varmistamiseksi tarvitaan rahoitusohjelman varmistamisen ohella riittävää ja osaavaa ammattihenkilöstöä, eri toimijoiden yhteistyötä sekä palveluprosessien ja -rakenteiden

organisointia niin, että ne tukevat tavoiteltuja tuloksia. Hyvän yhteiskuntasuunnittelun kannalta on keskeistä, että kunnilla, alueilla ja muilla yhteiskunnallisilla ja yksityisen sektorin toimijoilla on käytössään riittävästi vammaispoliittista osaamista. Kunnalliset vammaisneuvostot ovat merkittävä voimavara alueilla ja kunnissa, joissa ne jo toimivat. Vammaisneuvostoilla on laaja-alaista vammaisuuden asiantuntemusta. Jatkossa niiden asiantuntemus on tarpeen saada laajempaan käyttöön. Vain näin on mahdollista edetä yhteiskuntasuunnittelussa, jonka tavoitteena on vammaisten kuntalaisten yhdenvertainen ja oikeudenmukainen asema yhteiskunnassa.

6. KOHTI KESTÄVÄÄ VAMMAISPOLITIIKKAA

Vammaispoliittisella ohjelmalla halutaan vahvistaa kehityskulkuja, jotka tukevat vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen yhteiskunnallisen aseman toteutumista käytännössä.

Toimenpiteiden ja toimenpidekokonaisuuksien tavoitteena on vammaispolitiikan valtavirtaistaminen, asenteiden ja arvojen monimuotoisuuden vahvistaminen, erilaisuuden kunnioittaminen, yhteiskunnan esteettömyyden lisääminen ja saavutettavuuden parantaminen. Pitkjänteistä vammaispolitiikkaa voidaan toteuttaa vain laadukkaiden menetelmien ja työkalujen avulla. Ohjelmassa kiinnitetään lisäksi huomiota erityispalveluihin perustavanlaatuisina palveluina, joiden toimivuus ensikädessä ratkaisee, miten vammaisten henkilöiden oikeudet ja vapaudet toteutuvat käytännössä.

6.1. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA VALINNANVAPAAUS

Vammaisten henkilöiden oman tahdon ja mielipiteen kunnioittaminen, yksilöllisyys ja valinnanvapaus ovat nykyaikaisen vammaispolitiikan kulmakiviä. Ohjelma sisältää useita toimenpiteitä, joiden tavoitteena on varmistaa vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen eri ikäkausina yhdenvertaisesti muiden ikätovereiden tavoin. Esimerkkejä tätä tavoitetta edistävästä toimenpiteistä ovat *asuin- ja kotikunnan valinta-oikeuden toteuttaminen, henkilökohtaisen avun varmistavan*

järjestelmän toimeenpano, palvelusuunnittelun asiakaslähtöinen ohjaus, huolehtiminen siitä, että edunvalvontaa koskeva lainsäädäntö ja edunvalvontakäytäntö niveltyvät asianmukaisesti vammaispolitiikkaan sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja sen rajoittamista koskevan sääntelyn uudistaminen.

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa henkilön oikeutta itsenäiseen harkintaan, päätöksentekoon ja toimintaan häntä itseään koskevissa asioissa. Mikäli voimavaroja – kykyjä tai voimia – oman tahdon ilmaisuun ei ole, on vammaista henkilöä tarpeen ja yleensä mahdollista tukea niin, että päätökset voidaan tehdä yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Tuettu päätöksenteko on termi, joka kuvaa tätä toimintaa. Termin nykyistä laajempi käyttöönotto vahvistaa menetelmän tunnettavuutta ja tukee sen edelleen kehittämistä.

Ohjelman kulmakiviä ovat vammaisen henkilön oman tahdon ja mielipiteen kunnioittaminen, ilmaisunvapaus ja yksilöllisyys. Oikeus omaan kulttuuriin ja Suomen virallisten kielten käyttöön viranomaisissa ja palveluisa lainsäädännön edellyttämällä tavalla ovat oleellinen osa yksilön itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta. Se tarkoittaa palvelujen saatavuuden ohella myös niistä saatavilla olevan tiedon tuottamista kielilainsäädännön mukaisesti. Vammaisen lapsen mielipidettä tulee kunnioittaa samoin kuin aikuisenkin. Pienen lapsen itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta toteutettaessa lapsen puolestapuhujia ovat hänen vanhempansa ja läheisensä.

6.2. ASENTEET JA ARVOT

Ohjelmassa on useita toimenpiteitä, joiden tavoitteena on luoda tilaa yhteiskunnan monimuotoisuudelle ja erilaisuuden arvostamiselle. Vammaisilla henkilöillä, niin

lapsilla kuin aikuisilla, naisilla ja miehillä, on lupa olla vammaisia yhteiskunnallisine oikeuksineen ja velvollisuuksineen. Muutoksiin pyritään laajaa keinovalikoimaa käyttäen: koulutus- ja tiedotustyöllä, vahvistamalla ammatillista osaamista, korjaamalla nykyaikaisen vammaispoliittisen ajattelun kanssa ristiriidassa olevia säännöksiä, ohjeistoja ja käsitteitä sekä vahvistamalla tietopohjaa ja tiedon hyödyntämistä. Esimerkkejä toimenpiteistä ovat *nykyaikaisen vammaispolitiikan vastaisten käsitteiden ja termien korjaaminen, eri hallinnonalojen ammattihenkilöstön yhdenvertaisuus- ja esteettömyysosaamisen vahvistaminen mm. oikeuden, turvallisuuden, opetuksen, terveydenhuollon, asuinrakentamisen ja ympäristösuunnittelun sekä ulkoasiainhallinnon sektoreilla.*

Kaikilla ihmisillä on oikeus toimia yhteisöissään ja yhteiskunnassa siten, että yhdenvertaisuus toteutuu myös käytännössä. Ohjelmalla halutaan vahvistaa osallistavaa yhteiskuntakehitystä. Se sisältää myös toimenpiteitä, joiden tavoitteena on mahdollisuuksien varmistaminen niin, että vammaiset henkilöt voivat myös täyttää velvollisuutensa yhteiskunnan jäseninä. Ohjelmassa on mainittu *kansalaisyhteisöihin, äänestämiseen, työntekoon ja koulunkäyntiin* liittyviä esimerkkejä näistä toimenpiteistä.

Selkeän vammaispoliittisen arvo- ja asennemuutoksen läpivienti yhteiskunnassa vaatii hallinnonaloilta – ja myös muilta yhteiskunnallisilta toimijoilta – johdonmukaisia, määritellyin välitavoittein toteutettuja toimenpiteitä. Asenne- ja arvotyöskentelyn tavoitteena on vaikuttaa vallitseviin näkemyksiin ja ymmärrykseen niin, että kaikki ihmiset voivat yhdessä rakentaa yhteiskuntaa. Vammaisuudesta johtuvat tarpeet huomioidaan osana tavanomaista suunnittelua ja toteutusta. Esteettömät, saavutettavat ympäristöt, toimivat palvelut ja käyttökelpo-

poiset tuotteet vahvistavat ihmisten yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä.

Yhteiskunnan monimuotoisuutta arvostavien asenteiden ja arvojen vahvistuminen tuottaa kestäväää vammaispolitiikkaa. Asennetyö tukee ja pohjustaa muiden tavoiteltavien kehityskulkujen etenemistä. Esimerkiksi vammaisen henkilön työnteon ja työssä jaksamisen kannalta keskeistä on työpaikan ja työntekoon liittyvän tiedon ja viestinnän esteettömyyden ohella hyvä kohtelu ja työpaikan ja yhteiskunnan asenneilmasto.

6.3. ESTEETÖN SUOMI

Ohjelma edellyttää lähivuosina voimakasta panostusta suomalaisen yhteiskunnan esteettömyyteen. Sen myötä voidaan vahvistaa yhteiskunnan sosiaalista, kulttuurista, ekologista ja taloudellista kestävyyttä ja oikeudenmukaisuutta. Tavoitteena on monipuolisin keinoin varmistaa palvelujen, ympäristöjen ja tuotteiden suunnittelu ja toteutus niin, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä.

Ympäristön, liikkumisen, tiedonsaannin ja viestinnän, palvelujen ja tuotteiden esteellisyys syrjii vammaisia ihmisiä. Syrjintä sinänsä on kiellettyä. Esteellisyyden purkamista ja ennalta ehkäisyä on tarpeen tarkastella laaja-alaisena kokonaisuutena. Keskeistä on vahvistaa monialaista, kaikille sopivaa suunnittelua ja sen käyttöönottoa, esteettömyyden kehittämis- ja tutkimustyötä sekä selvittää edelleen syrjinnän torjumista normiohjauksen keinoin.

Ohjelman toimenpiteistä osa edellyttää olemassa olevien esteiden purkamista, osa toimivia tulevaisuuden ratkaisuja. Edellisiä toimenpiteitä edustaa kaikkia hallinnonaloja velvoittava toimenpide *esteellisten toimitilojen korjaamisesta vuoteen 2020 mennessä*. Jälkimmäisiä

edustavat viestintäpolitiikan esteettömyyden seurannan kehittäminen, julkisen hallinnon sähköisten palvelujen sekä joukkoliikennevälineiden esteettömyyden edelleen kehittäminen. Esimerkkejä jälkimmäisistä toimenpiteistä ovat myös esteettömän kaavoituksen ohjeistus, uusia rakennuksia koskevan lainsäädännön kehittäminen ja tulkintojen yhdenmukaistaminen, innovatiivisten ratkaisumallien kehittämistyö sekä työ- ja oppimisympäristöjen, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä urheilu- ja kulttuuripalvelujen esteettömyyden kehittäminen.

Tavoitteena on varmistaa katkeamattomat, esteettömät toimintaketjut. Se tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta liikkua sujuvasti ja saumattomasti kodin, työpaikan, koulun, palvelu- ja harrastuspaikkojen ja niiden lähiympäristöjen välillä. Se tarkoittaa myös kaikkien näiden tilojen, paikkojen ja niiden välisten kulkuneuvojen ja tiedotuksen esteettömyyttä. Kaikille sopivan suunnittelun periaatteiden toteuttaminen eri hallinnonalojen vastuulla olevissa toimintaketjun eri osissa on edellytys syrjimättömälle yhteiskuntakehitykselle. Esteettömyystietoisuus ja esteettömyyden vahvistaminen voidaan nostaa samantapaisiksi yhteiskuntaa valtavirtaistaviksi kehityskuluiksi kuin ympäristötietoisuus jo on.

6.4. VAMMAISPOLIITTISTEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Ohjelmassa korostetaan laadukkaiden ja monipuolisten menetelmien kehittämistä vammaispolitiikan toteuttamisen ja seurannan tueksi. Vammaispoliittisten vaikutusten arvioinnin kautta hallinnonalat ja muut yhteiskunnalliset toimijat voivat järjestelmällisesti edistää vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen yhteiskunnallisen aseman toteutumista. Arvioimalla vaikutuksia ennakkoon saa-

daan tietoa päätösten tavoitelluista vaikutuksista, myös mahdollisista haittavaikutuksista. Ennakoarvioinnin avulla voidaan torjua päätösten mahdollisia syrjiviä ja eriarvoistavia vaikutuksia.

Keskeisesti kyse on säädös-, hanke- ja ohjelmavalmistelussa toteutettavasta arvioinnista. Arvioinnissa tuodaan esille vaikutuksia, joita päätöksenteosta olisi odotettavissa vammaisten ihmisten kannalta. Eri ryhmien väliset, mahdollisesti ristiriidassa olevat etunäkökohdat tuodaan esiin ja niihin pyritään löytämään oikeudenmukaiset, kokonaisvaltaiset ratkaisut. Vaikutusten arvioinnin tulisi-kin olla kiinteä osa prosessia, jolla hallinnonalat tekevät päätöksiä ja vievät niitä käytäntöön.

Vammaispoliittisten vaikutusten (VAMAUS) arvioinnista osana säädösvalmistelua tai päätöksentekoa on vielä varsin niukasti kokemusta. Arviointimenetelmän järjestelmällinen käyttöönotto edellyttää sen edelleen kehittämistä. Samoin tarvitaan vaikutusten arvioinnin käyttöönottoa tukevaa koulutusta. Kunnallisessa ja alueellisessa päätöksenteossa vammaispoliittisten vaikutusten arviointia on jatkossa tarpeen vahvistaa tuntuvas-ti. Paikallistasolla vammaisneuvostojen ja -järjestöjen asiantuntemuksen saaminen mukaan yhteistyöhön on edellytys arvioinnin tulokselliselle toteuttamiselle.

6.5. YHDENVERTAISUUDEN JA OSALLISUUDEN VARMISTAMINEN

Ohjelmassa on useita toimenpiteitä, joiden tavoitteena on yhteiskunnallisen osallisuuden ja osallistumisen varmistaminen asiakaslähtöisillä, oikea-aikaisilla ja riittäväillä erityispalveluilla ja tukitoimilla. Niitä ovat esimerkiksi *vammaispalvelujen saatavuuden ja laadun seuranta ja jatkuva kehittämissyö sekä avustajajärjestelmän ja hen-*

kilökohtaisen palvelusuunnitelman hyvä toteuttaminen.
Erityispalveluja ei yleensä ole mahdollista korvata muilla palveluilla. Erityispalvelut ja tukitoimet luovat edellytykset perusoikeuksien toteutumiselle ja vammaisten henkilöiden oikeudenmukaiselle yhteiskunnalliselle asemalle.

7. YHTEINEN VASTUU

Ohjelman toimenpiteet velvoittavat eri ministeriöitä ja niiden hallinnonaloja konkreettiseen vammaispoliittiseen työskentelyyn vuosina 2010–2015 ja sen jälkeen. Kokonaisvaltaisen vammaispolitiikan toteuttamiseksi tarvitaan julkisen sektorin rinnalla myös yksityisen sektorin panostusta koko laajuudessaan.

Ohjelman toimenpiteet tukevat eri toimijoiden yhteisen vastuun vahvistamista. Keskeisiä rakennetun ympäristön ja tieto- ja viestintärakenteiden strategisia kehittäjiä ja vastuunkantajia ovat ympäristö- sekä liikenne- ja viestintäministeriö ja niiden hallinnonalojen julkiset ja yksityiset toimijat. Palvelujen esteettömyyden ja saavutettavuuden kehittämistä vastaavat kaikki ministeriöt oman toimintansa osalta. Tärkeää on, että hallinnonalat käyttävät aktiivisesti keinoja, joilla ne voivat edistää yksityisen sektorin vammaispoliittista vastuunottoa. Ohjelman toimenpiteiden rahoitusvastuu on kullakin ministeriöllä ja sen hallinnonalalla.

7.1. JULKINEN SEKTORI

Valtiollinen vammaispolitiikka antaa kehykset ja edellytykset kunnille ja muille toimijoille vammaispolitiikan suunnitteluun ja toteutukseen. Valtio luo edellytykset lainsäädännön ja ohjauksen keinoin. Valtio kantaa myös viimesijaisen vastuun vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisesta asemasta ja sen edellytyksistä yhteiskunnassa. Ohjelman lähtökohtana on, että julkisella vallalla on vammaispolitiikan vetäjän rooli. Valtionhallinto on omassa työskentelyssään ja linjauksissaan vastuullisen

vammaispoliittisen toiminnan tiennäyttäjä kunnille, muille paikallisille viranomaisille ja yksityiselle sektorille.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on useita toimenpiteitä, joilla halutaan varmistaa, että lainsäädäntö, sen määrittelemät oikeudet ja velvollisuudet koskevat vammaisia henkilöitä myös käytännössä. Esimerkiksi *äänestäminen edellyttää koko äänestystapahtuman esteettömyyttä, itse äänestyksen ja siihen liittyvän tiedonsaannin ohella myös matkaa kotoa vaalipaikalle ja takaisin sekä vaalisalaisuuden turvaamista*. Tarvittaessa erityislainsäädäntö ja mukauttamistoimenpiteet tukevat ja täydentävät muuta lainsäädäntöä. Niitä tarvitaan silloin, kun vammaisten henkilöiden yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia velvollisuuksien täyttämiseen ei voida muutoin varmistaa.

Kaikilla hallinnonaloilla sektorivastuu tarkoittaa vammaispolitiikan järjestelmällistä nivomista osaksi yleisiä kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason suunnitelmia, päätöksiä ja ohjelmia. Osassa ohjelman toimenpiteistä toteuttamisvastuu jakautuu kahden tai useamman hallinnonalan kesken. Esimerkkejä jaetusta vastuusta ovat *kotikuntalain säädösten muuttaminen sekä asumisen turvallisuuden kehittämiseen liittyvät toimenpiteet*. Osassa toimenpiteitä ensisijaista vastuuta kantavat kaikki hallinnonalat. Tällaisia toimenpiteitä ovat *vammaistutkimuksen aseman vahvistaminen ja siihen liittyen vammaisten henkilöiden osallisuuden vahvistaminen sekä esteettömyyden lisääminen ja saavutettavuuden varmistaminen kaikkien hallinnonalojen toiminnoissa*.

Merkittävä osa ohjelman toimenpiteistä ei aiheuta hallinnonaloille lisärahoitustarvetta. Kyse on toimintojen uudelleen organisoinnista ja käytössä olevien resurssien tehokkaammasta käytöstä. Osa ohjelman toimenpiteis-

tä painottaa hallinnonaloilla jo saavutettujen tulosten jatkohyödyntämistä.

Monet ohjelman lähivuosien toimenpiteistä ovat kuitenkin selkeästi sidoksissa julkisen talouden rahoituksen riittävyyteen. Niitä ovat mm. *asumisen investointiavustusten määrän riittävyyden varmistaminen, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen maksukaton tarkistaminen tai vaikeavammaisten henkilöiden lääkinnällistä kuntoutusta koskevan 65 vuoden ikärajasäännöksen tarkistaminen ylöspäin.*

7.2. YKSITYINEN SEKTORI

Kaikilla yhteiskunnallisilla toimijoilla on vammaispoliittinen vastuu. Ohjelma sisältää toimenpiteitä, joilla hallinnonalat edistävät yksityisen sektorin vammaispoliittista vastuunottoa. Esimerkkejä toimenpiteistä ovat *valtionosuusjärjestelmän toteuttaminen siten, että liikunta- sekä joukkoliikennepalvelujen esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat tai että kiinteistöjen ja asunto-osakeyhtiöiden turvallisuussuunnittelun ohjeistuksessa otetaan huomioon vammaisten henkilöiden turvallisuus ja pelastustoimet.* Julkisen sektorin tulee hyödyntää ja kehittää keinovalikoimaa, jolla vaikutetaan yksityisen sektorin esteettömyys- ja yhdenvertaisuustyön vahvistamiseen.

Palvelualan toimijoilla on paljonkin mielenkiintoa lisätä asiakaskuntaansa ja sen tyytyväisyyttä. Kauppa-, ravintola-, kampaamo-, matkailu-, liikenne-, kylpylä-, liikunta-, viestintä-, turvallisuus- ja muiden palveluyritysten saavutettavuus, esteettömyys ja asiointin sujuvuus ratkaisevat osaltaan, kuinka toimivaa palvelu on. Esimerkiksi esteettömyys ja saavutettavuus eivät vielä ole merkittäviä taloudellisia kilpailuvaltteja, mutta jatkossa, erityisesti väestön ikääntymisen myötä näin uskotaan

olevan. Palvelusektorin osaamista voidaan monin tavoin vahvistaa. Merkittäviä keinoja ovat tiedon ja koulutuksen lisääminen ja asenteisiin vaikuttaminen.

7.3. KANSALAI SJÄRJESTÖT

Nykyaikaisen vammaispolitiikan peruskysymyksiä on, ovatko vammaiset ihmiset itse vammaispolitiikan keskeisiä toimijoita. Avoimessa, demokraattisessa yhteiskunnassa lähtökohtana on, että ihmiset voivat itse vaikuttaa sekä omaan elämäänsä että yhteisönsä ja yhteiskunnan kehittämiseen. Päätöksenteon tueksi tarvitaankin nykyistä enemmän kansalaisyhteiskuntapoliittista työskentelyä. Samoin tarvitaan kokemuksellista tietoa vammaisten henkilöiden tarpeista ja niihin parhaiten vastaavista ratkaisuista. Suunnan muutos edellyttää kansalaisyhteiskunnan ja julkisen vallan vuorovaikutuksen parantamista sekä järjestöjen toimintaedellytysten vahvistamista.

Ohjelmassa painotetaan järjestöjen tosiasiallista osallisuutta. Niiden asiantuntemusta tarvitaan päätöksenteon valmistelussa, toteuttamisvaiheessa ja seurannassa. Tämä koskee erityisesti päätöksentekoa, joka liittyy suoraan vammaisia henkilöitä koskeviin suunnitelmiin ja ohjelmiin tai joka vaikuttaa heidän oikeudelliseen, taloudelliseen, sosiaaliseen tai kulttuuriseen asemaansa yhteiskunnassa.

Ohjelmassa on useita toimenpiteitä, joilla vahvistetaan vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen ja hallinnonalojen avointa keskustelua ja yhteistyötä. Esimerkkeinä ovat *tieto- ja viestintätekniikan, sähköisen viestintäkentän kehittämiseen ja käytännön toteutukseen liittyvä työ, asuntopoliittisten ohjelmien suunnittelu ja yhteistyössä toteutettavat tutkimushankkeet. Vammaispoliittisen asiantuntemuksen varmistaminen ja saaminen mukaan valmisteilla olevan*

yhdenvertaisuusviranomaisen työskentelyyn on tärkeä toimenpide. Tavoitteena on varmistaa yhdenvertaisuuden huomioon ottaminen riittävän laaja-alaisesti uuden elimen toiminnassa.

Lähes puolella maamme kunnista on jo käytettävissä kunnallisten tai alueellisten vammaisneuvostojen monipuolinen kokemus ja osaaminen. Niitä ei kuitenkaan hyödynnetä riittävästi. Päätäjillä ei ehkä vielä ole kovin vankkaa tuntumaa hyödyistä, joita avoin keskustelu ja vuorovaikutus tuo päätöksentekoon. Ilmeistä on, että yhteistyö tukee yhteiskunnan koheesiota, parantaa elinympäristöjen esteettömyyttä ja turvallisuutta ja näkyy asiakaslähtöisinä palveluina, vähentyneinä erilliskäsitteinä ja kustannustehokkuutena. Haasteena onkin kuntien ja järjestöjen yhteistyön saaminen järjestelmälliselle pohjalle. Vammaisneuvostojen elinvoimaisuudella on suuri merkitys vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisille vaikutusmahdollisuuksille, osallisuudelle ja hyvinvoinnille.

8. LOPUKSI

Suomen vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO) 122 toimenpidettä muodostavat kokonaisuuden, joka luo vahvan pohjan suomalaisen vammaispolitiikan edistämiseksi lähivuosina.

Ohjelma linjaa myös yhteiskunnallisia kehityskulkuja, jotka tukevat vammaisten henkilöiden oikeudenmukaisen yhteiskunnallisen aseman vahvistumista käytännössä.

Vammaispoliittinen ohjelma on kunnianhimoinen ja laaja-alainen kokonaisuus. Vammaisten henkilöiden osallisuutta ja yhdenvertaisuutta vahvistetaan järjestelmällisesti kaikilla politiikan lohkoilla. Kyse on vammaispolitiikan uudelleen organisoinnista, työskentelyn suuntaamisesta ja täytäntöönpanon järjestelmällisestä seurannasta. Osalla ohjelman toimenpiteistä korjataan osallisuuden ja yhdenvertaisuuden tiellä olevia nykyisiä esteitä. Osa toimenpiteistä tukee pitkäjänteistä toimintaa, jolla vaikutetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien ja syrjimättömyyden toteutumiseen.

Kestävä ja vastuullinen vammaispolitiikka hyötyy merkittävästi toimista, jotka ovat ohjelman linjausten mukaisia, mutta eivät sellaisenaan sisälly siihen. Tällaisia toimenpidekokonaisuuksia ovat:

1. Vammaispoliittinen sanastotyö. Vammaisuus on kehittyvä käsite. Se on sidoksissa vammaisten henkilöiden, yhteiskunnan asenteiden ja ympäristön vuorovaikutteisuuteen. Yhteisiä käsitteitä käyttämällä voidaan vammaispoliittista keskustelua käydä

jäsentyneesti. Yhteinen käsitteistö tukee myös politiikan pitkäjänteistä toteuttamista ja korjaustarpeiden havainnointia. Toistaiseksi vammaispoliittinen sanasto on monin osin horjuvaa ja epätäsmällistä.

2. Tietoisuuden lisääminen vammaisuudesta. Yhteiskunnassa tarvitaan nykyistä enemmän tietoa vammaisuudesta. Keskeistä on edistää tietoisuutta vammaisten henkilöiden kyvyistä ja panoksesta yhteiskunnan rakentamisessa ja kehittämisessä. Lisäksi tarvitaan tietoa eri vammojen ja sairauksien vaikutuksista henkilöiden elämään ja keinoista lieventää tai poistaa näitä vaikutuksia. Parantunut tietoisuus vahvistaa vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edellytyksien kehittämistä. Käytännössä tietoisuuden lisääminen tarkoittaa tiedotuskampanjoita, viestintävälineille tarjottavaa monipuolista aineistoa, julkaisuja, artikkeleita ja haastatteluja.
3. Analyysi yhteiskunnallisista tekijöistä, jotka vaikuttavat vammaispolitiikkaan ja asettavat vaatimuksia vammaispolitiikan kehittämiseksi. Yhteiskunnassa on useita kehityskulkuja, joiden vaikutuksia vammaisten henkilöiden osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen tulee edelleen selvittää. Näin vammaispolitiikkaa, yhteiskunnan toimenpiteitä ja niiden tuloksellisuutta voidaan edistää aiempaa järjestelmällisemmin ja kohdennetummin.
4. Vammaisen lapsen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden varmistaminen. Vammaispoliittisessa ohjelmassa vammaisen lapsen yhdenvertaisuuden mahdollisuuksiin ikätovereidensä kanssa on kiinnitetty huomiota läpileikkaavana teemana useiden sisältöalueiden nykytilan kuvauksessa, tavoitteissa ja kehittämis-

suunnissa. Lapsen ja hänen perheensä palveluihin ja tukeen on erityisesti kiinnitetty huomiota Itsenäinen elämä -sisältöalueen tavoitteissa. Samassa yhteydessä on korostettu vammaisten vanhempien oikeuksia muun muassa perhepalveluihin yhdenvertaisesti muiden vanhempien kanssa.

Suomi on ratifioinut Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen lapsen oikeuksista (20.11.1989) vuonna 1991. Vammaisen lapsen oikeudet, palvelut ja tuki on tarpeen huomioida valtavirtaistamisperiaatteen mukaisesti osana yleissopimusta lapsen oikeuksista, erityisesti sen seurannassa. Vammaisten lasten oikeudet ja palvelut toteutuvat monin osin puutteellisesti. Useiden eri toimijoiden hallinnoimat palvelut eivät aina toimi riittävän samansuuntaisesti ja saumattomasti. Tarpeen on erikseen selvittää muun muassa erityispäivähoitoon, erityiseen tukeen ja sen tarpeeseen ja varhaiskasvatuksen valtavirtaistamiseen liittyvä kokonaisuus, sen kehittämis- ja korjaustarpeet. Keskeistä on esimerkiksi varmistaa lapsen kasvua ja kehitystä tukevat riittävän pienet ryhmäkoot ja lasten kanssa työskentelevän henkilöstön korkeatasoinen ammatillinen osaaminen. Lisäksi on tarpeen kiinnittää erityistä huomiota vammaisen lapsen opetuksen kannalta keskeisten nivelvaiheitten hyvään toteuttamiseen. Ensimmäinen tällainen nivelvaihe on lapsen siirtyminen varhaiskasvatuksesta kouluun.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on toistuvasti edellyttänyt Suomelta parempaa tiedontuotantoa vammaisten lasten osalta. Lisäksi vammaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnista tarvitaan säännöllisesti tehtäviä erillistutkimuksia. Samoin tarvitaan sel-

vitystä siitä, miten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 18 vuoden ikäraja ja muut lasta koskevat ikärajat saadaan sopimaan yhteen. Esillä on ollut myös rahoituskysymysten selvittely, muun muassa henkilökohtaisen budjetin käyttöönotto. Periaatteena olisi, että vammaisen lapsen vanhemmat voivat itse päättää palvelujen ja tukitoimien hankinnasta sovittavaksi tulevan budjetin puitteissa.

LIITE

VAMMAISPOLIITTISEN OHJELMAN VALMISTELUN OHJAUSRYHMÄ 1.9.2008–31.3.2010

Johtaja Kari Ilmonen, sosiaali- ja terveysministeriö, puheenjohtaja

Lainsäädäntösihteeri Satu Sistonen, ulkoasiainministeriö

Erityisasiantuntija Anna-Elina Pohjolainen 1.9.2008–11.8.2009, lainsäädäntöneuvos Camilla Busck-Nielsen 11.8.2009 alkaen, oikeusministeriö

Ylitarkastaja Timo Makkonen 1.9.2008–11.8.2009 ja projektikoordinaattori Panu Artemjeff 11.8.2009 alkaen, henkilökohtaisena varajäsenenä erikoissuunnittelija Pasi Päivinen, 11.8.2009 alkaen, sisäasiainministeriö

Budjettineuvos Tuomas Sukselainen, valtiovarainministeriö

Hallitusneuvos Kaija Suorsa-Aarnio, opetusministeriö, 1.5.2010 lukien opetus- ja kulttuuriministeriö

Erityisasiantuntija Aleksandra Partanen, liikenne- ja viestintäministeriö

Ylitarkastaja Patrik Kuusinen, työ- ja elinkeinoministeriö
Asuntoneuvos Raija Hynynen, ympäristöministeriö

Hallitusneuvos Riitta Kuusisto 1.9.2008–11.8.2009,
lakimies Jaana Huhta 11.8.2009 alkaen, sosiaali- ja terveysministeriö

Puheenjohtaja Kalle Könkkölä, Valtakunnallinen vammaisneuvosto, STM

Tulosaluejohtaja Riitta Haverinen, henkilökohtaisena varajäsenenä ylilääkäri Matti Ojala, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL

Neuvotteleva lakimies Sami Uotinen, henkilökohtaisena varajäsenenä erityisasiantuntija Jaana Viemerö, Suomen Kuntaliitto

Puheenjohtaja Merja Heikkonen, Suomen vammaisfoorumi

Ylilääkäri Kari Kaukinen, Elinkeinoelämän keskusliitto EK, henkilökohtaisena varajäsenenä asiantuntija Rauno Toivonen, Elinkeinoelämän keskusliitto EK

Sosiaalipoliittinen asiantuntija Pirjo Väänänen, henkilökohtaisena varajäsenenä sosiaalipoliittinen asiantuntija Katja Veirto, Suomen ammattiliittojen keskusliitto SAK

Kehittämispäällikkö Aulikki Rautavaara, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL, sihteeri

Ylitarkastaja Sari Loijas, sosiaali- ja terveysministeriö, sihteeri

Neuvotteleva virkamies Aini Kimpimäki, sosiaali- ja terveysministeriö, sihteeri